

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»**

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 1

**Artis
Diplomaticae**

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

**ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»**

2021

УДК 32
ББК 66.0

*Затверджено до друку
кафедрою міжнародних відносин (протокол № 5 від 6 грудня 2021 р.)*

Редакційна рада: Цепенда І.Є. – ректор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор політичних наук, професор; Нагорняк М.М. – доктор політичних наук, професор; Стецюк Н.М. – завідувач кафедри міжнародних відносин, кандидат історичних наук, доцент; Гурак І.Ф. – кандидат історичних наук, доцент; Струтинська Т.З. – кандидат політичних наук, доцент; Дерещук Т.М. – кандидат юридичних наук, Гаврилишин П.М. – кандидат історичних наук; Бойчук О.І. – кандидат політичних наук; Голуб'як Н.Р. – кандидат політичних наук.

Адреса редакційної колегії:
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 1
Кафедра міжнародних відносин
ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»

Artis Diplomaticae. Збірник студентських наукових праць. Електронне видання. Випуск 1. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2021. 111 с.

У збірнику висвітлені результати студентських наукових напрацювань із дослідження світових політичних процесів, міжнародних відносин та їх особливостей в різних регіонах, сучасних геополітичних тенденцій; проблем в галузі політичних та історичних наук; інтеграції Української держави в світовий та європейський простір.. Відповідальність за зміст і редакцію матеріалів несуть автори та наукові керівники.

© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021

ЗМІСТ

<i>Григорів Марина</i> РОЗВИТОК ВІДНОСИН РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	4
<i>Григорук Софія</i> ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ В РАМКАХ СОЮЗНОЇ ДЕРЖАВИ.....	14
<i>Дереш Олександра</i> УКРАЇНСЬКА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	30
<i>Каракой Вероніка</i> ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ.....	44
<i>Козак Тетяна</i> БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ВЕКТОР СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З БАЛТІЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ.....	53
<i>Маріяш Олег</i> ГЕОПОЛІТИЧНА РОЛЬ СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	61
<i>Михайлишин Юлія</i> УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	74
<i>Мочерна Надія</i> ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЩОДО ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ЗАГРОЗИ: ВІД БІЛЛА КЛІНТОНА ДО ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....	84
<i>Романченко Вікторія</i> ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 НА КІБЕРЗАГРОЗИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	102
<i>Тимофій Тарас</i> ПІДГОТОВКА ПОЗИЦІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ПЕРЕГОВОРАХ BREXIT.....	109
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	119

УДК 327

Марина Григорів

РОЗВИТОК ВІДНОСИН РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В статті розглядаються важливі кроки і досягнення, здійснені Республікою Молдова на її шляху до інтеграції, аналізується співпраця з Європейським Союзом. Розвиток відносин з ЄС є пріоритетною метою, до якої прагне Молдова, а це означає не тільки економічну, але й політичну, культурну інтеграцію. Незважаючи на існуючі проблеми, співпраця з ЄС принесла відчутні результати: підписана Угода про Асоціацію ЄС – Молдова, відмінений візовий режим, надається фінансова підтримка соціально-економічного і громадського секторів. Молдова зі своєї сторони докладас чимало зусиль для формування єдиного політичного, економічного і культурно-освітнього простору з ЄС, який підтримує її зусилля в процесі європейської інтеграції.

Ключові слова: Республіка Молдова, Європейський Союз, європейська інтеграція, асоціація.

У Республіці Молдова, попри складність геополітичного положення і наявності затяжного конфлікту з сепаратистами Придністров'я, вдалося найбільш успішно, у порівнянні з іншими країнами-учасниками програми Східного партнерства, вирішити низку політичних, організаційних та соціально-економічних проблем, найуспішніше реалізувати багато положень Угоди про асоціацію з ЄС і наблизитися до розгляду питання про набуття членства в Європейському Союзі.

Дану проблематику досліджували такі науковці, як Антонюк Н. В., Зінько І.З., Безуглий В. В., Гладченко І. А., Кирилко Д. С., Мельничук Г. Л., Gheorghiu V., Wrobel J., в яких розглядається інтеграція Республіки Молдова до Європейського Союзу.

Метою даної статті є вивчення інтеграційного шляху Республіки Молдова до Європейського Союзу. Визначити основні проблеми, що перешкоджають вступ до ЄС.

З переходом Європейського Союзу (після підписання 7 лютого 1992 року у Маастрихті відповідної угоди) у нову якість на континенті прискорилося третя

хвиля демократизації, завершилася глибока криза легітимності авторитарних і тоталітарних систем, у ЦС Європі розпалася соціалістична система, поглибилися трансформаційні перетворення у посткомуністичних країнах, посилилися процеси об'єднання Європейського континенту. З початком ХХІ ст. ЄС продовжує нарощувати свою роль у формуванні якісно вищого суспільно-політичного, соціально-економічного устрою, правового порядку та торгівельних відносин, зміцненні демократичних принципів в об'єднаній Європі, захисті суверенітету та територіальної цілісності нових суверенних держав, запобіганні черговому глобальному протистоянню за переділ сфер впливу у східних регіонах континенту [3].

Із середини 90-х років ХХ ст. Молдова почала уважніше придивлятися до ЄС. Зацікавленість ЄС Молдовою дослідники пояснюють цілою низкою факторів. У першу чергу, це географічна близькість до кордонів розширеного Європейського Союзу. Європейські політики часто мотивують свою зацікавленість Молдовою тими загрозами невійськового характеру, які потенційно існують на її території для країн Заходу й можуть зростати, якщо ситуація в країні буде залишатися нестабільною. Зокрема, це транскордонна злочинність, нелегальна міграція, екологічні проблеми. Особливе занепокоєння в країнах ЄС викликає неврегульованість Придністровського конфлікту й те, що Молдова не може контролювати свій східний кордон.

З іншого боку, Молдова, приваблює західних інвесторів своїми унікальними природно-кліматичними умовами для розвитку сільського господарства (виноградарства), дешевою робочою силою, високим рівнем освіченості населення [5]. Молдова є також транзитною країною на шляху до українського чорноморського порту Одеса й транспортування енергоносіїв.

Для вступу до Євросоюзу країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям, які вимагають, щоб у державі дотримувалися демократичні принципи, принципи свободи і пошани прав людини, а також принцип правової держави. Також в країні має бути конкурентоздатна ринкова економіка і повинні визнаватися загальні правила і стандарти ЄС, включаючи прихильність цілям політичного, економічного і валютного союзу. Вступ до ЄС відбувається в кілька етапів: підписання Угоди про асоціацію; включення в офіційну програму розширення ЄС; подача заявки на вступ; отримання статусу кандидата в члени ЄС; вступ до ЄС [4].

Взаємодія між Молдовою та ЄС базується на Угоді про партнерство і співробітництво (УПС), яка була підписана 28 листопада 1994 року, а вступила в силу в 1998 році.

Угода про партнерство і співробітництво визначила нову модель відносин між Європейським Союзом та Молдовою, яку можна охарактеризувати як добросусідські відносини в рамках якої Союз допомагає своїм слабшим партнерам (підтримуючи демократичну та ринкову реформи та ін.). Можливість підписання Угоди про асоціацію з ЄС не обговорювалася [12].

Цілями партнерства є:

- забезпечення відповідних рамок для політичного діалогу між Сторонами, що сприяє розвитку політичних відносин між ними;
- сприяння торгівлі, інвестицій та гармонійним економічним відносинам між Сторонами і, таким чином, заохочення сталого економічного розвитку Сторін;
- забезпечення основи для економічного, соціального, фінансового та культурного співробітництва;
- підтримка зусиль Республіки Молдова по зміцненню її демократії, розвитку її економіки та завершенню переходу до ринкової економіки [8].

13 липня 1995 року Республіка Молдова стала першою державою – членом СНД, яка вступила до Ради Європи.

До того, як УПС набув чинності, влада Молдови зрозуміла, що угода означає співпрацю, а не інтеграцію до Європейського Союзу, і спробувала переконати керівництво ЄС почати новий етап у відносинах з Республікою Молдова. 13 грудня 1996 року Президент Петру Лучинські у своєму листі до пана Жака Сантера, президента Європейської Комісії, вперше висловив прагнення Республіки Молдова стати асоційованим членом Європейського Союзу до 2000 року. Пан Сантер не відреагував на цей лист, тому наприкінці жовтня 1997 року Петру Лучинські надіслав новий лист, в якому вказав на бажання Республіки Молдова отримати статут асоційованого члена та запропонував розпочати переговори щодо Угоди про асоціацію. Через два місяці президент Лучинські надіслав листи подібного змісту всім главам країн-членів Європейського Союзу. Реакція була подібна до реакції містера Сантера: відповідей не було або були негативні [10].

У березні 1998 року членство в Європейському Союзі було визначено основною стратегічною метою молдовської зовнішньої політики. В «Основних принципах зовнішньої політики» говорилося про необхідність створення інституційних структур, які би проводили більш активну політику, спрямовану на можливий вступ у ЄС.

Втім, проєвропейський уряд, сформований після виборів 1998 року пішов у відставку, а парламентська більшість, яка його підтримувала, розпалася.

Реформи й зобов'язання Молдови, передбачені УПС, або не були прийняті, або гальмувалися вже прийняті рішення [5].

Уже у 2001 році Молдова вступила до Світової організації торгівлі (СОТ), а також долучилась до учасників Пакту співробітництва для Південно-Східної Європи.

У січні 2002 року Уряд прийняв програму соціально-економічного розвитку Молдови до 2005 року, яка зазначала найвищий пріоритет участі країни в процесах європейської інтеграції [12].

У 2003 році була прийнята Концепція інтеграції Республіки Молдова в Європейський Союз, а в 2004 році визнане важливе значення політики сусідства і підкреслене прагнення країни на зближення до ЄС. З Молдовою Європейський Союз веде сумісну роботу над планом дій «ЄС – Молдова», що передбачає поглиблення двосторонньої економічної та політичної співпраці [2].

У лютому 2005 р. було прийнято план дій, який ставив за мету підтримання зусиль Молдови у подальшій інтеграції в економічні та соціальні структури Європи. У березні 2005 року було призначено спеціального представника Євросоюзу в Молдові, мандат якого планувалося сфокусувати на узгодженні внеску ЄС у вирішення придністровського конфлікту. Восени того ж року відкрилося офіційне представництво ЄС в Кишиневі. У той час Європейський Союз сприяє розвитку тіснішим взаєминам із Молдовою, виходячи за рамки співробітництва, прагнучи до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва [4].

Тим не менше, ЄС розвиває дедалі тісніші стосунки з Молдовою, виходячи за межі співпраці, до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичної співпраці. ЄС відкрив офіс у Кишиневі (столиця Молдови), а 23 березня 2005 року призначив Адріана Якобовіца де Сегеда спеціальним представником у Молдові з акцентом на вирішенні кризи в Придністров'ї. 6 жовтня 2005 року Європейська Комісія відкрила новий офіс у Молдові, який очолив Чезаре де Монтіс [11].

У Плані дій ЄС – Молдова пріоритетними визначено такі напрямки, як вирішення Придністровського конфлікту; подальше зміцнення стабільності й ефективності інститутів, які служать гарантією демократії та верховенства закону; забезпечення демократичного проведення виборів; забезпечення свободи слова й думки; посилення боротьби з організованою злочинністю, включаючи торгівлю людьми; поліпшення інвестиційного клімату та боротьба з корупцією [7].

Дуже важлива перешкода на шляху Молдови до ЄС лежить і у політичній площині, у вигляді Придністровського конфлікту. На території Молдови з вересня 1990 року існує невизнане державне утворення – Придніпровська Молдовська Республіка, під контролем якої перебуває основна частина лівобережжя Дністра, а також м. Бендери. Конфлікт між молдавською і придністровською владами в 1992 році призвів до військового протистояння і багатьох жертв з обох сторін. Цей конфлікт вдалося припинити завдяки втручанням Росії (присутності на території Придністров'я російських військових сил). Під час численних переговорів, у тому числі з останньою схемою «5 + 2» – між Молдовою, Придністров'ям, Україною, Росією, ОБСЄ плюс ЄС та США, досягнути консенсусу з приводу статусу Придністров'я досі не вдалося і відносини між сторонами конфлікту залишаються напруженими [2].

Ідея призначення Спеціального представника ЄС у Молдові з'явилася восени 2003 року у після дискусій щодо необхідності залучення Європейського Союзу до процесу врегулювання Придністровського конфлікту. На початку 2004 року почалося публічне обговорення відповідної пропозиції Молдови, але ця ідея нелегко була сприйнята в Брюсселі. У результаті напружених дискусій, у лютому 2005 року було оголошено про наміри ЄС призначити свого представника в Молдові.

Цьому передували три фактори: по-перше, «Меморандум Козака» викликав проблему серйозного втручання ЄС у процес урегулювання конфлікту; «Криза шкіл» привела в серпні 2004 року до Молдови Р.Купера, Гендиректора із зовнішніх і воєнно-політичних проблем Ради міністрів Євросоюзу; розгортання в січні-лютому 2005 року військ Придністров'я в зоні безпеки й непохитна позиція Росії відносно Молдови.

По-друге – послідовність зовнішньої політики Кишинева. Протягом 2005 року було відкрито Делегацію Єврокомісії в Молдові, надано право асиметричної торгівлі з Євросоюзом, дано згоду на зміну формату переговорів із придністровською стороною шляхом підписання Декларації Стабільності й Безпеки.

По-третє – зміна керівництва в Києві в зв'язку з Помаранчевою революцією і втручання Росії у внутрішні проблеми України. Роль Москви засвідчила, що вона відходить від європейських демократичних стандартів, і в її діях проявляються геополітичні інтереси минулого [5].

У 2010 році Молдова підписала Угоду про енергетичне співтовариство та разом із Албанією, Болгарією, Боснією та Герцеговиною, Хорватією,

Македонією, Чорногорією, Румунією, Сербією та Тимчасовою Місією ООН у Косово стала членом Енергетичного Співтовариства. Його метою було окреслено співробітництво в енергетичній галузі, зокрема, створення інтегрованого ринку природного газу та електричної енергії.

12 січня 2010 року Молдова розпочала переговори з Євросоюзом про підписання угоди про асоційоване членство. Навесні 2011 року в Кишиневі відбувся економічний форум «ЄС – Молдова», ініційований Польщею, прем'єр-міністр якої заявив, що Польща під час головування в ЄС з 1 липня 2011 року буде беззастережно підтримувати Молдову на її європейському шляху і докладати зусиль із вирішення придністровського конфлікту. У підсумку 29 листопада 2013 року Молдова попередньо затвердила угоду про асоційоване членство в ЄС [4].

27 червня 2014 року президент Молдови Н. Тімофті разом з президентами України та Грузії на саміті ЄС у Брюсселі підписав Угоду про асоціацію з ЄС, складовою частиною якої є Розділ 4 – Угода про зону поглибленої та всеосяжної вільної торгівлі з ЄС. Угода про зону вільної торгівлі між РМ та ЄС увійшла в життя з 1 вересня 2014 року.

Угода про асоціацію між Молдовою та ЄС передбачає поступову лібералізацію торгівлі товарами та послугами, вільніше пересування робочої сили, зменшення тарифів, усунення технічних перешкод, кількісні обмеження на поставку молдовських товарів до країн ЄС та узгодження законодавства країни з європейським. Підписавши угоду Молдова погодилася прийняти стандарти ЄС в галузі укладення державних контрактів, захисту вільної конкуренції та інтелектуальної власності. Молдова виявилася найбільш успішною серед інших країн програми Східного партнерства, про що неодноразово наголошувало керівництво ЄС. Окремої згадки заслуговує лібералізація візового режиму з ЄС, що набув чинності 28 квітня 2014 року. Для цього влада країни доклала серйозних зусиль з імплементації низки болючих реформ [1].

1 липня 2016 року угода про асоціацію між ЄС та Молдовою з її глибокою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі набула повноцінної сили. Угода тимчасово застосовувалася з 1 вересня 2014 року [9].

Євросоюз і його країни-члени спільно розробляють плани щодо фінансової підтримки Молдови на 2017-2020 роки, з метою добитися великих результатів, підвищити видимість Європи і принести додаткові переваги громадянам. Нові багаторічні програми ЄС на 2017-2020 роки (в якості єдиної структури підтримки) були прийняті 13 вересня 2017 [6].

26 лютого 2018 року міністри закордонних справ ЄС провели обмін думками щодо Молдови. У своїх висновках Рада підтвердила своє зобов'язання зміцнити **політичну асоціацію та економічну інтеграцію** між ЄС та Молдовою на основі угоди про асоціацію. Рада наголосила на важливості продовження впровадження процесу реформ, який розпочався у 2016 році.

30 вересня 2019 року Європейський Союз та Республіка Молдова провели п'яте засідання Ради асоціації [9]. Рада підсумувала прогрес, досягнутий у імплементації **Угоди про асоціацію між ЄС та Молдовою** з часу попереднього засідання 3 травня 2018 року.

Таким чином, поглиблення співробітництва з ЄС наразі є пріоритетом зовнішньої і внутрішньої політики Молдови. Окрім двосторонніх договорів з Молдовою, надзвичайно важливими є багатосторонні програми ЄС задля посилення стабільності, добробуту та безпеки між країнами - членами ЄС та «сусідами» у східноєвропейському регіоні. Після підписання Молдовою Угоди про Асоціацію, ЄС продовжує надавати Молдові допомогу в імплементації ключових реформ у судочинстві, освіті, економічному розвитку та енергетичному секторі, надає фінансову підтримку. Так само у Молдові необхідно для стабілізації внутрішньої політики, окрім реформ, вирішити також питання відновлення територіальної цілісності та повного державного суверенітету шляхом розв'язання «заморожених конфліктів», у тому числі за участі ЄС.

1. Антонюк Н. В., Зінько І. З. Геополітичні детермінанти євроінтеграційної політики Республіки Молдова. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/Grani_2015_6_31.pdf (дата звернення: 27.11.2020)

2. Безуглий В. В. Основні перспективи співпраці Євросоюзу з деякими країнами СНД (на прикладі Молдови і Білорусі). URL: <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/278/258> (дата звернення: 21.11.2020)

3. Гладченко І. А. Україна та Молдова у співробітництві з ЄС (1992-2014). *Історія*. 2016. Вип. 24. С.283-288. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nzvdpu_ist_2016_24_55 (дата звернення: (09.11.2020)

4. Кирилко Д. С. Політичний аспект відносин країн-членів ГУАМ із Європейським Союзом. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23(2). С. 120-126. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvdau_2016_23\(2\)_18](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvdau_2016_23(2)_18) (дата звернення: 13.11.2020)

5. Мельничук Г. Л. Інтеграція Республіки Молдова до ЄС: реалії і перспективи (90-ті рр. ХХ ст. - перша пол. ХХІ ст.). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2018. Т. 37-38. С. 305-314. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvdau_2016_23(2)_18)

[bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Ippss_2018_37-38_36](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Ippss_2018_37-38_36) (дата звернення: 11.11.2020)

6. Отношения между ЕС и Республикой Молдова. Справочный материал. URL: <https://eeas.europa.eu/delegations/argentina/26814/%20ru> (дата звернення: 30.11.2020)

7. План действий Европейский Союз – Республика Молдова. URL: <http://www.e-democracy.md/files/ghid-ue-rm-ru.pdf> (дата звернення: 25.11.2020)

8. Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, учреждающее партнерство между Республикой Молдова, с одной стороны, и Европейскими сообществами и их государствами-членами, с другой стороны (Брюссель, 28 ноября 1994 г.). URL: <http://base.garant.ru/2567419/1cafb24d049dcd1e7707a22d98e9858f/> (дата звернення: 17.11.2020)

9. EU relations with the Republic of Moldova. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/moldova/#> (дата звернення: 29.11.2020)

10. Gheorghiu V. Moldova on the way to the European Union: distance covered and next steps to be done. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11870114.pdf> (дата звернення: 19.11.2020)

11. Moldova – European Union relations. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Moldova%E2%80%93European_Union_relations (дата звернення: 23.11.2020)

12. Wrobel J. The European Union and Moldova. URL: http://pdc.ceu.hu/archive/00002229/01/eu_and_md.pdf (дата звернення: 15.11.2020)

References

1. Antoniuk N. V., Zinko I. Z. (2015). Неополітичні детермінанти уєвроінтеграційної політики Республіки Молдова. [Geopolitical determinants of European integration policy of the Republic of Moldova]. Retrieved from

https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/Grani_2015_6_31.pdf [in Ukrainian].

2. Bezuhlyi V. V. (2008) Osnovni perspektyvy spivpratsi Yevrosoiuzu z deiakymy krainamy SND (na prykladi Moldovy i Bilorusi). [The main prospects of cooperation between the European Union and some CIS countries (on the example of Moldova and Belarus)]. Retrieved from <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/278/258> [in Ukrainian].

3. Hladchenko I. A. (2016). Ukraina ta Moldova u spivrobotnytstvi z ES (1992-2014). [Ukraine and Moldova in cooperation with the EU (1992-2014)]. *Istoriia*, 24, pp. 238-288. Retrieved from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nzvdpu_ist_2016_24_55 [in Ukrainian].

4. Kyrylko D. S. (2016). Politychnyi aspekt vidnosyn krain-chleniv HUAM iz Yevropeiskym Soiuzom. [Political aspect of GUAM member states' relations with the European Union]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 23(2), pp. 120-126. Retrieved from [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvdau_2016_23\(2\)_18](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvdau_2016_23(2)_18) [in Ukrainian].

5. Melnychuk H. L. (2018). Intehratsiia Respubliky Moldova do ES: realii i perspektyvy (90-ti rr. XX st. - persha pol. XXI st.). [Integration of the Republic of Moldova into the EU: realities and prospects (90s of the XX century - first half of the XXI century)]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 37-38, pp. 305-314. Retrieved from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ippss_2018_37-38_36 [in Ukrainian].

6. Otnosheniya mezhdu ES i Respublikoj Moldova. Spravochnyj material. [Relations between the EU and the Republic of Moldova. Reference material]. (2020). Retrieved from https://eeas.europa.eu/delegations/argentina/26814/%20_ru [in Russian].

7. Plan dejstvij Evropejskij Sojuz – Respublika Moldova. [Action Plan European Union - Republic of Moldova]. (2006). Retrieved from <http://www.e-democracy.md/files/ghid-ue-rm-ru.pdf> [in Russian].

8. Soglashenie o partnerstve i sotrudnichestve, uchrezhdajushhee partnerstvo mezhdu Respublikoj Moldova, s odnoj storony, i Evropejskimi soobshhestvami i ih

gosudarstvami-chlenami, s drugoj storony (Brjussel', 28 nojabrja 1994 g.). [Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the Republic of Moldova, on the one hand, and the European Communities and their member states, on the other (Brussels, November 28, 1994)]. Retrieved from <http://base.garant.ru/2567419/1cafb24d049dcd1e7707a22d98e9858f/> [in Russian].

9. EU relations with the Republic of Moldova. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/moldova/#>

10. Gheorghiu V. Moldova on the way to the European Union: distance covered and next steps to be done. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/11870114.pdf>

11. Moldova – European Union relations. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Moldova%E2%80%93European_Union_relations

12. Wrobel J. The European Union and Moldova. Retrieved from http://pdc.ceu.hu/archive/00002229/01/eu_and_md.pdf

Maryna Hryhoriv. DEVELOPMENT OF RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION

This article presents important steps and achievements accomplished by the Republic of Moldova towards integration, by analysing its collaboration with the European Union. The development of relations with the EU is the priority goal that Moldova strives for, which means not only economic, but also political and cultural integration.

Moldova, for its part, is making great efforts to form a single political, economic and cultural educational space with the EU, which supports its efforts in the process of European integration. Its speed and success largely depend on the country itself, its economic and political development. A strong state policymaking aimed at strengthening reforms and stimulating the transition to a market economy in accordance with the international principles is inherent in the future development of Moldova.

Key words: *Republic of Moldova, European Union, European Integration, association.*

УДК 327.8

Софія Григорук

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ В РАМКАХ СОЮЗНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто інтеграційні процеси Російської Федерації та Республіки Білорусь. Прослідковуються особливості діяльності Союзної держави Росії та Білорусі. Висвітлено політичну, економічну та військову інтеграцію між державами. У статті охарактеризовано причини позитивної та негативної динаміки у зближенні між державами. Розглядаються сучасні події в Республіці Білорусь та фактори впливу на неї з боку Російської Федерації.

Ключові слова: Російська Федерація, Республіка Білорусь, Союзна держава, інтеграція.

Проблему інтеграції між Російською Федерацією та Республікою Білорусь вивчали у своїх роботах низка дослідників, як вітчизняні, так і зарубіжні.

Такі науковці як Ю. Малумова, Б. Пастухова, С. Небренчина, Н. Сечко, Б. Біккіпіна, Ю. Годіна, П. Бородіна, В. Качалова, Р. Вахніна, І. Кліміна, Ю. Неділько, С. Трахемінюка, А. Воронцова, А. Караткевич С. Куракіної, Г. Перепилиці, Ч. Кірвеля, В. Нікопова, С. Шатохіна, А. Розанова, Д. Ушкалової висвітлювали проблематику інтеграційного об'єднання Росії та Білорусі в своїх працях.

Багато європейських науковців що працюють в різноманітних аналітичних центрах також досліджують цю тему. У своїх працях тему Росії та Білорусі розглядали Я. Хеденског, А. Марін, Р.Мамадов, М.Булег. Крім того, проблема часто згадується у російських, білоруських та європейських ЗМІ, що підтверджує її актуальність.

Проте, незважаючи на те, що значна кількість досліджень була проведена, проблема все ж є не до кінця розглянута, зокрема через загострення в 2019 році питання інтеграції двох держав в одну. Президентами обох держав була зроблена низка заяв щодо Союзної держави. Такі чинники варто розглянути більш детально, тому досліджувана тема є досить актуальною.

Тому на основі аналізу джерел, історичних та теоретичних дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників була зроблена спроба прослідкувати процеси інтеграції російсько-білоруських відносин та проблеми їх розвитку.

Метою статті є з'ясувати особливості динаміки інтеграційних процесів між Російською Федерацією та Республікою Білорусь та проблеми і перспективи їх розвитку.

Щоб досягнути поставленої мети, було визначено наступні завдання:

- дослідити політичні, економічні та військові інтеграційні процеси між Білоруссю та Росією;
- проаналізувати тенденції інтегрування двох країн до єдиної Союзної держави;
- прослідкувати, які проблеми та перспективи російсько-білоруських відносин існують в сьогоденні.

На сьогоднішній день Російська Федерація займає передові позиції в міжнародному середовищі у різних сферах діяльності. Спостерігається її значний вплив на країни пострадянського простору, зокрема на Республіку Білорусь, політика якої з початку її існування була активно спрямована на співпрацю з РФ. Проте, останнім часом Росія стикається з деякими негативними факторами на міжнародній арені, наприклад, санкції з боку Європейського Союзу, низка конфліктів з її участю, зокрема конфлікт з Україною, які суттєво впливають на зміну настроїв у міжнародному світі.

Прийшовши до влади в 1994 році, Лукашенко майже відразу оголосив, що стратегічними пріоритетами білоруської зовнішньої політики буде як економічна, так і військово-політична інтеграція з Росією. У 1990-і роки він підписав ряд договорів і угод з тодішнім президентом Росії Борисом Єльциним, кульмінацією яких стало укладення 8 грудня 1999 року Договору про створення Союзної держави. Цей документ включав амбітну програму інтеграції, включаючи створення загальної Конституції, парламенту, оборонної та зовнішньої політики, валюти, митниці, податків і т.д.[11]

Цей договір про Союзну державу пов'язує Білорусь і Росію з 1999 року. Проте, незважаючи на розвинену економічну і військову інтеграцію, обидві держави мають непримиренні погляди на цю спільність інтересів. Лукашенко завжди виступав проти російських спроб політичної інтеграції[7]. Насправді Союзна держава значною мірою залишається символічною, оскільки Білорусь і Росія розходяться в думках щодо її інституційних перспектив і функціонування. Посилаючись на статтю 3 Договору 1999 року, Білорусь стверджує, що Союзна держава є союзом рівних («заснованим на принципах

суверенної рівності держав-учасниць»), і розглядає цей принцип як визначальний для подальшого об'єднання[1]. З самого початку російському керівництву було важко змиритися з твердженням Лукашенка про паритет, оскільки це означало б надання білоруському президенту права вето на рішення Союзної держави і, отже, потенційно на пріоритети зовнішньої політики Росії.[15] Крім того, проста різниця в розмірах і потужності країн ускладнює дотримання цього принципу на практиці. Населення Росії приблизно в 15 разів більше, а її економіка приблизно в 29 разів більша, ніж у Білорусі. Більш того, початкові мотиви Лукашенка щодо інтеграції, ймовірно, ґрунтувалися на розрахунку на те, що він «переживе» Єльцина і змінить його на посаді президента Росії або президента Союзної держави. Цей розрахунок змінився на початку 2000 року, після приходу Путіна до влади, оскільки стало зрозуміло, що він не проявить ніякої поваги до принципу рівності угоди. У 2002 році Путін навіть представив своє бачення майбутнього інтеграційного процесу Союзної держави, в рамках якого сім регіонів Білорусі будуть окремо включені до складу Російської Федерації, тобто відбудеться повне знищення Білорусі як геополітичного утворення.[12] Після цього інтерес Лукашенка до Союзної держави істотно згас.

Незважаючи на гальмування процесу інтеграції, Росія продовжувала офіційно надавати пріоритетне значення проекту Союзної держави. З 2000 року у всіх концепціях зовнішньої політики Росії відносини з Білоруссю та інтеграція в Союзну державу згадується на першому місці серед регіональних пріоритетів зовнішньої політики РФ. В концепції від 2016 року говориться, що «Росія підтримує розширення стратегічної співпраці з Республікою Білорусь в рамках Союзної держави з метою сприяння інтеграції у всіх областях».[2]

Першочергові інтереси в інтеграції між Білоруссю і Росією в деякій мірі збігаються. В рамках об'єднання вони будуть відокремлені як політичне, економічне і військове інтеграційне утворення. З 2014 року Росія також приділяє більше уваги культурним питанням і включенню Білорусі в «русский мир», концепцію, засновану на загальній російській культурі та історії, яку Кремль просуває в колишніх радянських країнах, що спричиняє деякий опір з боку білоруської влади.

Як для Білорусі, так і для Росії, особливо при нинішніх президентах, політична стабільність і виживання режиму завжди були найвищим пріоритетом. Для Росії договір про Союзну державу 1999 року став знаком того, що процес, який почався з розпаду Радянського Союзу в 1991 році, завершився. Підписання договору також збіглося з другою Чеченською війною,

розв'язаною Путіним – тодішнім прем'єр-міністром – в серпні 1999 року, з метою повного умиротворення і возз'єднання Чечні з Російською Федерацією і припинення подальших спроб дезінтеграції всередині Росії.

Однією з цілей зовнішньої політики Росії є створення виняткової сфери інтересів на пострадянському просторі.[10] В якійсь мірі Білорусь виходить за рамки цієї зовнішньополітичної мети, оскільки Росія прагне до досягнення ще тісніших відносин з нею в рамках спільної Союзної держави. Цей інтерес також має внутрішній вимір для Росії, оскільки Кремль побоюється, що зміна народного режиму в сусідній союзній країні також може спровокувати подібні події в Росії. Наприклад, отруєння лідера російської опозиції Олексія Навального 20 серпня 2020 року збіглося з протестами в Білорусі, які сам Навальний назвав натхненням для свого власного руху.[19] Крім того, насильницьке придушення масових протестів в Росії на початку 2021 року, спровоковане арештом Навального і вироком до 3 з половиною років позбавлення волі у виправній колонії (який суд пізніше змінив на 2 роки і 8 місяців позбавлення волі), після повернення з лікарні в Німеччині, де він лікувався від отруєння, повторило реакцію білоруської влади за кілька місяців до цього.

Процес інтеграції Союзної держави був заснований на стратегічній угоді між Білоруссю і Росією, яка базується на обміні російською економічною допомогою. На відміну від сусідніх держав, наприклад таких як Україна, Білорусь відмовилася від своїх прагнень інтегруватися із західними інститутами, такими як ЄС і НАТО, і погодилася інтегруватися з Росією. Тому Білорусь стала членом Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) і Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), а також інших організацій, в яких домінує Росія. Крім того, Білорусь забезпечила безпеку Росії на її західному кордоні з Польщею і країнами Балтії, які вступили в НАТО в 1999 і 2004 роках. Натомість Москва постачала енергоносії за пільговими цінами і забезпечувала привілейований доступ білоруських товарів на російський ринок.

Ця стратегічна угода діяла до 2014 року, хоча проблеми вже з'явилися в 2008 році, коли Білорусь відмовилася визнати незалежність Абхазії і Південної Осетії після російсько-грузинської війни. Після незаконної анексії Криму Росією білоруське керівництво почало відчувати занепокоєння з приводу власної безпеки і територіальної цілісності Білорусі. Мінськ також відчував незадоволеність перспективою опинитися в центрі посилення конфронтації Москви із Заходом після агресії Росії проти України.

Лукашенко зайняв нейтральну позицію щодо російської агресії в Україні. Він відмовився підтримати анексію Криму де-юре, хоча і визнав його частиною Росії де-факто.[15] Він публічно закликав Росію поважати територіальну цілісність України і навіть висміяв виправдання Росією анексії, коли стверджував, що Монголія може з такою ж легкістю претендувати на частини російської території.[16] Коли Росія почала розв'язувати війну в деяких частинах Донбасу в квітні 2014 року, Лукашенко продовжив свою нейтральну позицію, заявивши, що Білорусь ніколи не дозволить використовувати білоруську територію для нападу на іншу державу. Він зробив Мінськ майданчиком для переговорів щодо врегулювання конфлікту, організувавши перші переговори щодо Мінського процесу у вересні 2014 року. Крім того, Лукашенко не визнав легітимності російського «проекту Новоросії» в Україні, так само як і будь-якої спроби нав'язати Білорусі «русский мир».

Навіть якщо Кремль продовжував наполягати на інтеграції Білорусі з Росією, білоруське керівництво щосили намагалося зберегти свій суверенітет і стратегічну автономію у зовнішній політиці і політиці безпеки. Незважаючи на своє членство в ОДКБ і ЄАЕС і інтеграцію в Союзну державу, Білорусь як і раніше зберігала значний ступінь стратегічної автономії від Росії, що дозволяло їй блокувати будь-які ініціативи Кремля, які суперечили національним інтересам Білорусі.

Заявлений нейтралітет білоруського керівництва і їх спроби поліпшити відносини із Заходом розлютили Росію і змусили Москву чинити тиск на Мінськ за допомогою односторонніх заходів. Наприклад, в 2017 році підрозділи Федеральної Служби безпеки Росії (ФСБ) і Федеральної митної служби встановили прикордонну зону безпеки вздовж російсько-білоруського кордону, офіційно у відповідь на рішення білоруської влади лібералізувати візову політику для більш ніж 40 країн, у тому числі членів ЄС. Така прикордонна зона безпеки існувала ще до 1996 року та вона була скасована в рамках процесу інтеграції Союзної держави.[8]

Крім того, пандемія коронавірусу створила додаткові труднощі в двосторонніх відносинах між Росією і Білоруссю. У березні 2020 року Росія тимчасово закрила свій кордон з Білоруссю, не проконсультувавшись з останньою, пославшись на недотримання Білоруссю керівних принципів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).[4]

Важливо зазначити, що Кремль ніколи не мав на меті створювати міцні політичні зв'язки з Білоруссю. Як уже згадувалося, відносини з Росією в значній мірі належать до компетенції білоруського президента, і він не дозволив Росії

налагодити міцні зв'язки з потенційними альтернативними джерелами влади в Білорусі.

Та все ж півпраця між російськими та білоруськими службами безпеки та військовими була частиною інтеграції Союзної держави. Однак до 2020 року в Білорусі, мабуть, спостерігався розкол поколінь між старшим і молодим поколіннями у військових установах і установах безпеки, де останні дистанціювалися від російського військового мислення і критично ставилися до російської агресії проти України. Білоруська влада намагалася обмежити зв'язки з російськими військовими академіями і програмами обміну. Серед білоруських служб Служба Державної Безпеки, все ще відома під своєю радянською аббревіатурою КДБ (Комітет державної безпеки), спочатку тісно співпрацювала з Федеральною службою безпеки Росії (ФСБ), але коли відносини погіршилися в 2000-х роках, втрутилася Російська служба зовнішньої безпеки (СЗР). Лукашенко очистив Російські зв'язки в білоруському КДБ в 2000-х роках і усунув проросійські елементи. Російські шпигунські операції проти Білорусі в основному були спрямовані на отримання інформації, яка могла б допомогти обмежити вплив інших дійових осіб в Білорусі, які виступали проти Лукашенка або зближення з Росією. Російська ФСБ не діяла в тандемі з білоруським КДБ, а працювала незалежно на території Білорусі, хоча вони ймовірно інформували місцеву владу про хід операцій.[7]

Політичні заходи, такі як дезінформація і пропаганда, були впливовими засобами, які Росія використовувала при чиненні тиску на Білорусь. Як в Росії, так і в Білорусі існують досить сприятливі умови для ностальгії за радянським минулим, співпраці та інтеграції, заснованої на загальному Радянському або російському спадщині. Російські або російськомовні білоруські телеканали і російські соціальні мережі домінують в медіапросторі Білорусі. На одному з державних телеканалів Білорусі, тільки близько 10 % контенту білоруського виробництва.[6] Російське телебачення користується більш високим рівнем довіри. Крім того, російські соціальні мережі, такі як ВКонтакте і Однокласники, популярні і використовуються для поширення прокремлівської, антизахідної пропаганди в Білорусі. Аналогічним чином, Яндекс і Telegram зазвичай використовуються для щоденного споживання новин.[7]

Хоча іноді Білорусь вважалася «найбільш радянською з республік Радянського Союзу», концепція «русского мира» зустріла опір в Білорусі. Відповідь білоруської влади на стримування російського впливу в культурній та інформаційній сферах була названа «м'якою білорусизацією». Вона включала поступове, цілеспрямоване розширення використання білоруської мови,

підтримку розвитку і поширення білоруської культури, а також збереження і популяризацію білоруської культурної історії та спадщини. Російська влада інтерпретувала це національне пробудження як націоналізм русофобського типу і, отже, як незаконну і небезпечну тенденцію.[17]

Ці події навіть призвели до того, що Лукашенко прямо назвав Росію країною, що втручається в білоруську виборчу кампанію 2020 року. Він конкретно згадав «фейки» і навмисну дезінформаційну діяльність Росії. Він також звинуватив кандидата в президенти Віктора Бабарико, колишнього голову Белгазпромбанку, який був заарештований напередодні виборів, в тому, що він був «маріонеткою», що фінансується «Газпромом», гігантською російською державною монополією.[6] Це були перші вибори, коли Лукашенко звинуватив Росію у втручанні, раніше, всі звинувачення були спрямовані проти західних держав.

Як Білорусь, так і Росія зацікавлені в економічній інтеграції, але з різних точок зору. Російське керівництво без коливань використовує свою економічну міць в енергетичному, сільськогосподарському і промисловому секторах. Обмежена інтеграція білоруської економіки в світовий ринок дає Росії переважне становище. З тих пір як «Газпром» в 2011 році придбав білоруського оператора газопроводу «Белтрансгаз», який контролює білоруську газотранспортну систему, Москва проявила інтерес до аналогічних поглинань інших білоруських державних підприємств. Для Білорусі інтеграційні субсидії, російська нафта і газ за зниженими цінами, а також кращий доступ на російський ринок для білоруської продукції завжди були основним інтересом до інтеграції в економічній сфері, але тільки в тій мірі, в якій інтеграція не загрожує економічному суверенітету Білорусі.

Через свою економічну структуру Білорусь сильно залежить від Росії як в плані експорту, так і імпорту. Вироблена нею продукція, заснована на радянських технологіях, майже може продаватися тільки в Росію, оскільки її якість навряд чи задовольняє вимогам заходу. Таким чином, Москва є основним торговельним партнером Мінська, на частку якого в 2020 році доведеться 41,5 відсотка його експорту і 50,4 відсотка імпорту. Білорусь В основному імпортувала з Росії субсидовану сиру нафту і природний газ, метали і автомобілі. Експортувалися в основному молоко і молочні продукти, м'ясопродукти, вантажні автомобілі і трактори.[3]

Енергетична залежність Білорусі є критично вразливою, оскільки вона імпортує практично всю свою енергію з Росії і не має життєздатних альтернативних джерел. Москва поставляє в Білорусь енергоносії зі знижкою і

може легко призупинити поставки, оскільки контролює білоруську газотранспортну систему.[7] Крім того, близько 20 % державних доходів Білорусі і дві третини її експорту на захід припадає на імпортовану російську нафту.

З 2015 року Росія обмежила свою підтримку Білорусі і здійснила економічний тиск, скоротивши поставки нафти, підвищивши ціни на нафту і газ і обмеживши доступ білоруських сільськогосподарських і промислових товарів на російський ринок.[20] Росія поступово почала підвищувати ціни на нафту для Білорусі, реалізуючи так званий «податковий маневр», програму внутрішніх податкових змін, спрямовану на заміну експортних мит податком на видобуток корисних копалин. Білорусь раніше імпортувала російську нафту на безмитній основі, тому податковий маневр наніс удар по і без того напруженій білоруській економіці. У відповідь на ембарго на постачання від традиційних російських постачальників нафти Білорусь почала шукати альтернативні джерела, такі як Норвегія і Азербайджан, за набагато вищою ціною, ніж традиційні російські постачальники Білоруссю.[14]

Протягом довгого часу Лукашенко звинувачував Росію в нездатності надати субсидії на інтеграцію, оскільки Москва продовжувала відкладати створення єдиного енергетичного ринку. Він зажадав, щоб російський газ і нафта продавалися Білорусі за внутрішніми російськими цінами (плюс транспортні витрати від кордону). Росія відповіла, що це може бути передбачено тільки після того, як буде досягнута політична інтеграція і спільні органи управління Союзної держави отримають право приймати і реалізовувати таке рішення.[15] У грудні 2018 року, коли Лукашенко зажадав компенсувати білоруській нафтопереробній промисловості збитки, понесені в результаті «податкового маневру», прем'єр-міністр Росії Медведєв відповів ультиматумом, що Білорусь повинна спочатку виконати минулі угоди про інтеграцію в Союзну державу, щоб мати право на отримання компенсації і подальшої економічної підтримки.

Переговори активізувалися в 2019 році, коли 8 грудня була відзначена 20-а річниця Договору про Союзну державу. У листопаді 2019 року обидві сторони запустили так звані «дорожні карти», що охоплюють технічні та нормативні аспекти більш глибокого співробітництва та гармонізації для кожної з 30 сфер, починаючи від санітарних правил в агропромисловій сфері і закінчуючи тарифами на роумінг мобільних телефонів. Однак у перші дні грудня 2019 року з'ясувалося, що консенсусу щодо «дорожніх карт» в галузі енергетики та податків досягти не вдасться. Білорусь відмовилася навіть обговорювати так

звану «31-у дорожню карту», яка нібито передбачала створення політичних наднаціональних органів.[15] Важливо, що точний зміст дорожніх карт було засекречено і ніколи офіційно не публікувалося.

З 2014 року, аналогічно їх економічній інтеграції, Росія також посилила свій тиск на Білорусь у військовій сфері, що призвело до розбіжностей. У жовтні 2015 року Білорусь в односторонньому порядку розірвала дворічну угоду про відкриття російської військової авіабази в Бобруйську на сході Білорусі, на якій базуватимуться винищувачі Су-27, пілотовані російськими пілотами. У 2016 році Росії довелося відкликати 4 Су27СМ, які вона протягом трьох років паркувала на білоруській авіабазі в Барановичах.[18]

Заявлений нейтралітет Білорусі в конфлікті між Росією і Україною призвів до того, що в 2016 році Москва створила 144-ту гвардійську мотострілецьку дивізію зі штабом в Єльні (Смоленська область). Кремль не дав чіткого пояснення цьому кроку, за винятком необхідності відреагувати на рішення НАТО про розгортання чотирьох багатонаціональних батальйонних тактичних груп в країнах Балтії та Польщі.[20]

На сьогоднішній день інтеграційне об'єднання Союзна держава включає в себе два спільних військових компонента – регіональне угруповання військ і єдину регіональну систему протиповітряної оборони. Обидва компоненти зазвичай проходять підготовку під час спільних стратегічних навчань «Захід» і спільних оперативних навчань «Щит Союзу», які проводяться раз на чотири роки спільно зі Збройними силами Росії.

Найбільш яскравим прикладом, що ілюструє збереження стратегічної залежності білоруських збройних сил від Росії, є угода про єдину регіональну систему протиповітряної оборони (URADS), яка була підписана в 2009 році і набула чинності в 2012 році. У неї входять всі військово-повітряні сили і сили протиповітряної оборони білоруської армії, а також підрозділи шостої армії військово-повітряних сил і військ протиповітряної оборони, що розташовані в західній частині Росії.[7]

Важливо те, що Збройні сили Білорусі повністю залежать від Росії у поставках зброї і військової техніки, а також, в значній мірі, в поставках запасних частин для пострадянської техніки, яка залишається основою їх арсеналу. Незважаючи на оголошений Росією намір досягти повної сумісності обох армій до 2020 року, вона, схоже, не розглядала технічну модернізацію білоруських збройних сил в якості пріоритету військової інтеграції.[21]

Незважаючи на деякі проблеми, білоруське керівництво завжди розглядало лояльність Москви у військових питаннях як гарантію хороших відносин і

фінансової підтримки, принаймні, в області безпеки. Білорусь виступила в ролі прохача по відношенню до Росії, запропонувавши свої власні військові ресурси і територію для цілей військової діяльності. Натомість вона очікує підтримки в оснащенні білоруських збройних сил. Метою військової інтеграції в рамках Союзної держави для Росії, ймовірно, є приведення військового потенціалу Збройних Сил Білорусі у відповідність зі стандартами та оперативними потребами Збройних Сил Росії на їх західному стратегічному напрямку.

Підводячи підсумки процесу інтеграції Союзної держави, варто наголосити, що Росія прагнула до максимального ступеня інтеграції при мінімально можливих витратах (економічних і військових). Насправді можна сказати, що Росія ставилася до Білорусі скоріше як до ненадійного партнера, ніж як до союзника або партнера по Союзній державі. Білорусь, зі свого боку, хотіла якомога менше від інтеграції Союзної держави з точки зору політичної інтеграції, але погодилася на деяку економічну і військову інтеграцію, щоб отримати якомога більше, наскільки це можливо.

Розрахунок білоруського керівництва на збереження стабільності режиму до подій 2020 року полягав у збереженні суверенітету, включаючи деяку форму незалежного простору для маневру у зовнішньополітичних справах. Після білоруської кризи, в умовах зростаючої залежності від Росії і режиму, що знаходиться під санкціями Заходу, досягти мети забезпечення стабільності режиму стало набагато важче. Навіть якщо Лукашенку вдалося зміцнити свої позиції, придушивши безпосередню загрозу протестів і запобігши розколу в білоруській еліті, ці зусилля були досягнуті тільки при використанні масових репресій проти білоруського населення. До середини листопада 2020 року, коли протести, нарешті, вщухли, влада повідомила про 25 000 арештів з початку серпня.[22] Це число було набагато більше, ніж під час попередніх хвиль протесту, таких як після президентських виборів 2006 і 2010 років або протестів в 2017 році.[9] До травня 2021 року Польський Опозиційний телеканал «Белсат» опублікував список щонайменше з 15 осіб, які померли в ув'язненні або в результаті їх участі в протестах 2020 року.[5]

Ця ситуація не дозволяє режиму відчувати себе в безпеці. Ще до кризи Білорусь була однією з країн, які витрачали більше грошей на внутрішню безпеку і захист правопорядку, ніж на зовнішню військову загрозу; за офіційними даними за 2019 і 2020 роки, на внутрішню безпеку було витрачено близько 1,1 мільярда доларів США і близько 550 мільйонів доларів США на оборону.⁶⁷ Це явна ознака сприйняття режимом загрози.

Крім того, політичне посилення відносин Білорусі з Росією набуло нових обертів, коли Лукашенко закликав виключити пункт про нейтралітет з білоруської Конституції. Це було зроблено під час його більш ніж восьмигодинної прес-конференції «велика розмова з президентом» 9 серпня 2021 року, рівно через рік після президентських виборів.[13] Хоча це більш-менш формальність для країни, яка є членом декількох організацій, в яких домінує Росія, в тому числі її статусу Союзної держави, вона, тим не менш, надала білоруському керівництву певну гнучкість у відносинах з Росією.

Висновки. Підводячи підсумки інтеграції Союзної держави, можна констатувати, що Росія і Білорусь зробили кілька кроків у всіх трьох сферах інтеграції, хоча політичний і економічний суверенітет Білорусі ще не був повністю зруйнований. Сторони домовилися почекати зі створенням наднаціональних політичних інститутів і зосередитися на економічній інтеграції. Ця інтеграція набрала обертів під час вересневих зустрічей у Москві, за підсумками яких прем'єр-міністри підписали документ Про реалізацію 28 програм Союзної держави. Західні санкції проти Білорусі не завдають прямого збитку Росії, але посилюють вплив Росії на білоруську економіку. Росія з таким же успіхом могла б вчинити великодушно і компенсувати Білорусі збитки від західних санкцій.

Однак найбільші кроки були зроблені в області військової інтеграції. Росія потребує Білорусі в її передбачуваному конфлікті із Заходом і в її фактичному конфлікті з Україною. Створення спільних центрів бойової підготовки та розширення спільної військової підготовки фактично забезпечили постійну російську військову присутність у Білорусі. Вони також вказують на те, що військова інтеграція в рамках Союзної держави зробила подальші кроки з метою посилення контролю Росії над білоруськими збройними силами задля коригування стандартів і оперативних потреб російських збройних Сил на їх західному стратегічному напрямку.

1. Договор о создании Союзного государства. [soyuz.by](https://soyuz.by/dogovor-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva). URL: <https://soyuz.by/dogovor-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva> (дата звернення: 01.11.2021).

2. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.). [mid.ru](https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id-/2542248). URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id-/2542248 (дата звернення: 01.11.2021).

3. Лукашенко прибыл в Кремль на переговоры с Путиным. 2021. Belta. URL: <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-pribyl-v-kreml-na-peregovory-s-putinym-459101-2021/> (date of access: 01.11.2021).
4. Макей назвал бредом заявление правительства РФ о несоблюдении Беларусью рекомендаций ВОЗ. Naviny.by. 2020. URL: <https://naviny.by/new/20200320/1584727201-makeynazval-bredom-zayavlenie-pravitelstva-rf-o-ne-soblyudenii-belarusyu> (date of access: 01.11.2021).
5. Не менее 15. Чьи смерти в Беларуси связаны с подавлением протестов. Белсат. URL: <https://belsat.eu/ru/news/26-05-2021-ne-menee-15-chi-smerti-v-belarusi-svyazany-s-podavleniem-protestov/> (дата звернення: 01.11.2021).
6. Batashvili D. Russia's geostrategic activities in Eastern Europe: A study of Russian actions targeting Belarus, Georgia, Estonia, Latvia, Lithuania, Moldova, Poland and Ukraine, Georgian Foundation for Strategic and International Studies & Rondeli Foundation. 2020. URL: <https://www.gfsis.org/files/library/pdf/English-2851.pdf> (date of access: 01.11.2021).
7. Boulègue M. Russia's Assets and Liabilities in Belarus | CEPA. CEPA. URL: <https://cepa.org/russias-assets-and-liabilities-in-belarus/> (date of access: 01.11.2021).
8. Davies K. Belarus Accuses Russia of Violating Treaties With New Border Controls. The Moscow Times. 2017. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2017/02/02/belarus-accuses-kremlin-of-breakingtreaties-with-new-border-zone-a57026> (date of access: 01.11.2021).
9. Hedenskog J. After Saint Petersburg: Belarus-Russian Relations Back on Track?. Swedish Defence Research Agency. 2017. 6049. URL: <https://www.foi.se/report-summary?reportNo=FOI%20-MEMO%206049> (date of access: 01.11.2021).
10. Hedenskog J., Persson G. Russian security policy. Swedish Defence Research Agency. 2019. 4758. URL: <https://www.foi.se/reportssummary?reportNo=FOI-R--4758--SE> (дата звернення: 01.11.2021).
11. Hedenskog J. The Belarus-Russia Union State: Troubled Integration in Pandemic Elections. Swedish Defence Research Agency. 2020. 7168. URL: <https://www.foi.se/en/foi/reports/report-summary-.html?reportNo=FOI+Мемо+7168> (date of access: 01.11.2021).
12. Lenta.ru. Лукашенко отказался от "оскорбительных" предложений Путина. Lenta.RU. URL: <https://lenta.ru/news/2002/08/21/offence/> (дата звернення: 01.11.2021).

13. Lukashenko opines on mentioning Belarus' neutrality in new Constitution. Belta. URL: <https://eng.belta.by/president/view/lukashenko-opines-on-mentioning-belarus-neutrality-in-new-constitution-142359-2021/> (date of access: 01.11.2021).
14. Mammadov R. Belarus Struggles to Find Alternative Oil as Standoff With Russia Lingers. Eurasia Daily Monitor. 2020. Vol. 17, no. 32. URL: <https://jamestown.org/program/belarus-struggles-to-find-alternative-oil-supplies-as-standoff-with-russia-lingers/> (date of access: 01.11.2021).
15. Marin A. The Union State of Belarus and Russia: Myths and Realities of Political-Military Integration. Vilnius Institute for Political Analysis. 2020. URL: <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/06/Anais-MarinUnion-State-of-Belarus-and-Russia.pdf> (date of access: 01.11.2021).
16. Military: Belarus-Russia Union State. globalsecurity.org. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/world/belarus- /union.htm> (date of access: 01.11.2021).
17. Rudnik A. Belarus defends its sovereignty against Russian media siege. Swedish Defence Research Agency. 2019. 6773. URL: <https://www.foi.se/report-summary?reportNo=FOI%20Memo-%206773> (date of access: 01.11.2021).
18. Russia's SU-27 Probably Departed Belarus . 2016. Bellingcat. URL: <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2016/10/01/russias-su-27-probably-departed-belarus/> (date of access: 14.12.2021).
19. Sierakowski S. Is Russia's Future Belarus's Present?, Project Syndicate. 2021. URL: <https://www.project-syndicate.org- /commentary/navalny-russia-protests-different-from-belarus-by-slawomirsierakowski-2021-02> (дата звернення: 01.11.2021).
20. Sivitsky A. Belarus-Russia: From a strategic deal to an integration ultimatum. 2019. Foreign Policy Research Institute. URL: <https://forstrategy.org/en/posts/20200128> (date of access: 01.11.2021).
21. Wilk A. Russia's Belarusian Army: The practical aspects of Belarus and Russia's military integration. OSW Report. 2021. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-report/2021-03-03/russias-belarusian-army> (date of access: 01.11.2021).
22. World Report Всемирный доклад – 2021: Rights Trends in Беларусь. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/ru/world-report/2021/country-chapters/377216> (дата звернення: 01.11.2021).

References

1. Договор о создании Союзного государства [Treaty on creation of the Union State]. (1999). Soyuz.by. Information-analytical portal of the Union State. Retrived from <https://soyuz.by/dogovor-o-sozdanii-soyuznogo-gosudarstva>.
2. Концепция внешней политики Российской Федерации [Foreign Policy Concept of the Russian Federation]. (2016). Russian Ministry of Foreign Affairs. Retrived from https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id-/2542248 [in Russian].
3. Lukashenko pribyl v Kreml' na peregovory s Putinyim. [Lukashenko arrives in the Kremlin for talks with Putin]. (2021). Belta. Retrived from <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-pribyl-v-kreml-na-peregovory-s-putinyim-459101-2021/> [in Russian].
4. Makej nazval bredom zajavlenie pravitel'stva RF o nesobljudenii Belarus'ju rekomendacij VOZ [Makey called the statement of the government of the Russian Federation on the nonobservance of the WHO recommendations by Belarus as nonsense]. (2020). Naviny.by. Retrived from <https://naviny.by/new/20200320/1584727201-makeynazval-bredom-zayavlenie-pravitelstva-rf-o-ne-soblyudenii-belarusyu> [in Russian].
5. Ne menee 15. Ch'i smerti v Belarusi svjazany s podavleniem protestov [At least 15. Whose deaths in Belarus are associated with the suppression of protests]. (2021). Belsat. Retrived from <https://belsat.eu/ru/news/26-05-2021-ne-menee-15-chi-smerti-v-belarusi-svyazany-s-podavleniem-protestov/> [in Russian].
6. Batashvili, D. (2020). Russia's geostrategic activities in Eastern Europe: A study of Russian actions targeting Belarus. Georgia. Estonia. Latvia. Lithuania. Moldova. Poland and Ukraine. Georgian Foundation for Strategic and International Studies & Rondeli Foundation. Retrived from <https://www.gfsis.org/files/library/pdf/English-2851.pdf>.
7. Boulègue, M. (2020). Russia's Assets and Liabilities in Belarus CEPA. Retrived from <https://cepa.org/russias-assets-and-liabilities-in-belarus/>.
8. Davies, K. (2017). Belarus Accuses Russia of Violating Treaties With New Border Controls. The Moscow Times. Retrived from <https://www.themoscowtimes.com/2017/02/02/belarus-accuses-kremlin-of-breakingtreaties-with-new-border-zone-a57026>.
9. Hedenskog, J. (2017). After Saint Petersburg: Belarus-Russian Relations Back on Track?. Swedish Defence Research Agency. Retrived from <https://www.foi.se/report-summary?reportNo=FOI%20-MEMO%206049>.

10. Hedenskog, J., Persson, G. (2019). Russian security policy in Westerlund. Fredrik and Oxenstierna (eds) Russian Military Capability in a Ten-Year. Retrived from <https://www.foi.se/reports/summary?reportNo=FOI-R--4758--SE>.
11. Hedenskog, J. (2020). The Belarus-Russia Union State: Troubled Integration in Pandemic Elections. Swedish Defence Research Agency. Retrived from <https://www.foi.se/en/foi/reports/report-summary.html?reportNo=FOI+Memo+7168>.
12. Lukashenko otkazalsja ot "oskorbitel'nyh" predlozhenij Putina [Lukashenko rejects Putin's "offensive" offers]. (2002). Lenta.ru. Retrived from [https://lenta.ru/news/2002/08/21/offence/\[in Russian\]](https://lenta.ru/news/2002/08/21/offence/[in Russian]).
13. Lukashenko opines on mentioning Belarus' neutrality in the new constitution. (2021). Belta. Retrived from <https://eng.belta.by/president/view/-lukashenko-opines-on-mentioning-belarus-neutrality-in-new-constitution142359-2021/>.
14. Mammadov, R. (2020). Belarus Struggles to Find Alternative Oil as Standoff With Russia Lingers. Eurasia Daily Monitor. Retrived from <https://jamestown.org/-program/belarus-struggles-to-find-alternative-oil-supplies-as-standoff-withrussia-lingers/>.
15. Marin, A. (2020). The Union State of Belarus and Russia: Myths and Realities of Political-Military Integration. Vilnius Institute for Political Analysis. Retrived from <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/06/Anais-MarinUnion-State-of-Belarus-and-Russia.pdf>.
16. Military: Belarus-Russia Union State. Global Security. Retrived from <https://www.globalsecurity.org/military/world/belarus- /union.htm>.
17. Rudnik, A. (2019). Belarus defends its sovereignty against Russian media siege. Swedish Defence Research Agency. Retrived from <https://www.foi.se/report-summary?reportNo=FOI%20Memo-%206773>.
18. Russia's Su-27 Probably Departed Belarus. (2016). Bellingcat. Retrived from <https://www.bellingcat.com/news/uk-and europe/2016- /10/01/russias-su-27-probably-departed-belarus/>.
19. Sierakowski, S. (2021). Is Russia's Future Belarus's Present?. Project Syndicate. Retrived from <https://www.project-syndicate.org- /commentary/navalny-russia-protests-different-from-belarus-by-slawomirsierakowski-2021-02>.
20. Sivitsky, A. (2019). Belarus-Russia: From a strategic deal to an integration ultimatum. Foreign Policy Research Institute. Retrived from <https://forstrategy.org/en/posts/20200128>.

21. Wilk, A. (2021). Russia's Belarusian Army: The practical aspects of Belarus and Russia's military integration. Centre for Eastern Studies. Retrived from <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/oswreport/2021-03-03/russias-belarusian-army>.

22. Human Rights Watch. (2020). Belarus Events. Retrived from <https://www.hrw.org/worldreport/2021/country-chapters/belarus>.

Sofiya Hryhoruk RUSSIAN AND BELARUSIAN INTEGRATION PROCESSES AND PROBLEMS OF THEIR DEVELOPMENT

The article considers the integration processes of the Russian Federation and the Republic of Belarus. The peculiarities of the activities of the Union State of Russia and Belarus are traced. Political, economic and military integration between states is highlighted. The article describes the reasons for the positive and negative dynamics in rapprochement between states. Current events in the Republic of Belarus and factors of influence on it by the Russian Federation are considered.

Keywords: *Russian Federation, Republic of Belarus, The Union State, integration*

УДК 314.74

Олександра Дереш

УКРАЇНЬСКА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

У статті аналізуються масштаби і наслідки міжнародної трудової міграції для України. Розглядаються кількісні та якісні характеристики міграції українських заробітчан до країн Вишеградської групи. Також запропоновані заходи, які повинні бути реалізовані для запобігання значної трудової імміграції з України.

Ключові слова. трудова міграція, заробітчани, Вишеградська група, робоча сила, Україна.

Постановка проблеми. На сьогодні тенденції глобалізації зачіпають багато країн, і Україна не є винятком у контексті міграції. Інтеграція міжнародних економічних відносин впливає на розвиток міжнародного ринку праці, сприяючи посиленню процесів притоку та відтоку населення. Проблема міграції є однією з найбільш актуальних сьогодні в Україні. Фінансова та економічна нестабільність країн, політичні загрози та війна на Донбасі, значно збільшують масштаби та інтенсивність міграції. Сукупність подій стали свого роду каталізатором збільшенню кількості українських заробітчан до країн Центральної Європи, зокрема країни Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина).

Мета дослідження – з'ясувати особливості трудової міграції українців до країн Вишеградської групи, а також, з'ясувати роль та становище українських мігрантів (кількісні та якісні показники) в країнах Вишеградської групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми освітньої міграції, масштаби та наслідки впливу робочої сили за кордон, було висвітлено в публікаціях таких провідних науковців, як О. Малиновської, Є. Лібанова, М. Сабо, О. Слободян, Н. Марадик, В. Бенца, Я.Леонтієвої, Л. Копецької, а також в дослідженнях аналітичного центру “CEDOS”, що публікує відповідні аналітичні матеріали, інформаційних та статистичних даних міжнародних організацій, таких як Міжнародна організація з міграції, Організація

Об'єднаних Націй (зі своїми департаментами та програмами), Міжнародна організація праці та ін.

Виклад основного матеріалу. Міграція існувала завжди і відіграла важливу роль в історії розвитку людства. Саме завдяки міграції заселялися і освоювалися нові території, відбувалося поширення науки, взаємопроникнення культур і цивілізацій.

У даний час, міграція – це глобальне та надзвичайно динамічне явище, що несе вагомий вплив на мікро- та макрорівні національних та міжнародних економічних процесів. За даними Економічної і Соціальної Ради ООН (ЕКОСОП) 281 мільйон осіб, що становить понад 3,6 % населення світу, проживають за межами своєї батьківщини [22].

Що стосується самого терміну «міграція», то воно походить від латинського слова *migratio*, що означає «блукання», «переселення», «переїзд в інше місце». Найчастіше використовується для позначення руху населення, мета якого – змінити місце перебування постійно або тимчасово, зазвичай в пошуках кращих умов життя [11].

Загальновизнаного визначення міграції не існує, незважаючи на те, що в словникових довідниках можна знайти відповідні пояснення сутності міграції. Для стандартизації та спрощення статистичних досліджень міграційних переміщень у світі, Міжнародна організація з міграції (МОМ) рекомендує наступне визначення терміну «міграція»: «Переміщення людини або групи людей або через міжнародний кордон, або всередині держави. Це рух населення, що охоплює будь-який вид переміщення людей, незалежно від його тривалості, складу і причин; воно включає міграцію біженців, переміщених осіб, економічних мігрантів і осіб, що переміщаються в інших цілях, включаючи возз'єднання сімей» [21].

Специфічною формою міграції, яка потребує більш широкого пояснення, є трудові міграції. Це поїздки за економічною ознакою, метою яких є отримання доходу шляхом працевлаштування.

Трудова міграція (*labor migration*) – переміщення осіб, з метою працевлаштування і надання відповідних послуг для підвищення рівня життя за рахунок більш вигідного використання власної робочої сили. У більшості випадків вона носить добровільний характер і є поворотною після її завершення [21].

Слід зазначити, що рух економічної міграції зумовлений двома основними факторами. Перший – це технологічний фактор, тобто, відносно легкий, дешевий і швидкий рух людей між країнами і континентами. Другий –

соціально-економічний фактор, який розуміється як наявність великих диспропорцій у рівні економічного розвитку, у технічному прогресі, у стандартах та якості життя, що відбуваються між країнами.

Останнім часом Україну іменують «Мексикою Європи» [3], в зв'язку з тим, що вона стала одним з найбільших постачальників дешевої робочої сили в країни Європейського Союзу.

Ключовими мотивами трудової міграції з України на сьогоднішній день виступають:

- 1) відсутність стабільності в політичній і економічній сфері стабільності в країні;
- 2) дефіцит робочих місць на ринку праці;
- 3) безперспективність в плані професійного розвитку та досягненні кар'єрного росту;
- 4) необхідність поліпшення фінансового становища за рахунок одержання більш високої заробітної плати і додаткового заробітку;
- 5) прагненням до кращого життя і умов праці за кордоном;
- 6) несприятливі умови для підприємницької діяльності, вагомим фактором виступає корупція, що заважає добросовісному веденню бізнесу [23; 13].

Зазвичай країни-реципієнти **українських трудових мігрантів це країни** Центральної Європи (Польща, Чехія, Словаччина) та Південної Європи (Португалія, Іспанія, Італія).

Також, привабливими для українських трудових мігрантів – Німеччина, Франція та Великобританія, але через мовні труднощі або обмежувальну імміграційну політику в цих країнах, традиційна імміграційна зона залишається центральною та південною Європою [7; 8].

Порівняно з українським ринком праці заробітна плата у вищезгаданих країнах значно вища (як мінімальна, так і середня заробітна плата в Україні на порядок нижча порівняно з усіма країнами ЄС, у тому числі й країнами Східної Європи). З урахуванням оновлених показників щомісячна мінімальна заробітна плата на території Євросоюзу коливається в межах 300-1500 євро [9].

Найвища номінальна мінімальна заробітна плата в ЄС, в країні Люксембург. У рамках місцевого законодавства кожному працівнику гарантується погодинна оплата праці у розмірі не менше 13,34 євро. Далі йде Франція з 9,42 євро, Ірландія, де погодинна оплата праці 10,45 євро та Німеччина 9,8 євро. На протилежному кінці рейтингу перебуває Болгарія. Вступивши до Європейського Союзу у 2007 році, ця балканська країна, як і

раніше, залишається однією з найменш економічно розвинених країн, де мінімальна заробітна плата сягає 332 євро. У Чехії ж працівники заробляють щонайменше 579 євро, Угорщина знаходиться на другому місці знизу, де мінімальна місячна винагорода у цій країні становить 442 євро.

Тим часом, як прожитковий мінімум в Україні, не відповідає навіть найменшому показнику країн ближнього європейського зарубіжжя. Незважаючи навіть на те, що станом на 1 січня 2021 року розмір прожиткового мінімуму збільшився з 4 723 грн до 6 000 грн, це, як і раніше, незначна сума.

Отже, основним критерієм міграційного руху трудящих є їхнє бажання мати прийнятний рівень доходу. І це, безсумнівно, дуже актуальна проблема: якщо усунути фактор впливу купівельної спроможності, то в Україні розмір середньостатистичної заробітної плати відповідає лише третині середнього заробітку в Польщі, Словаччині чи Чехії або трохи більше половини в таких країнах, як Португалія, Греція, при цьому мінімальна заробітна плата в Україні приблизно вдвічі менша за відповідний еквівалент цього показника в більшості європейських країн. В Україні заробітні плати більш-менш тотожні з сусідніми європейськими країнами, отримують фахівці в сфері діджитал та ІТ [9; 12].

Кількість трудових мігрантів у 2015-2018 роках, відповідно до даних Державної служби статистики України, досягла 1,5 млн осіб. У загальній кількості населення частка трудових мігрантів становить 4,5%. У порівнянні з 2010-2012 роками, ця цифра зросла практично на 10% [8].

За даними Мінсоцполітики, в 2019 році було зафіксовано 3,2 млн трудових мігрантів. Під час сезонних робіт в певні проміжки часу чисельність мігрантів сягала 7-9 млн чоловік [14].

За підрахунками голови Нацбанку України, у 2020 року кількість трудових мігрантів складала близько 3 млн осіб. З них в країну повернулися 400-500 тис. осіб, але головним чином через спалахнула пандемії COVID-19. У зв'язку з чим країни-члени Європейського Союзу були змушені запровадити локдаун, в результаті чого більшість українських заробітчани втратили робочі місця та були змушені повернутися додому [14; 7].

Міграційні відносини між Україною та країнами Вишеградської групи налічують понад 200 років. Політичні зміни в 1989 р., приєднання до Європейського Союзу (2004 р.), а згодом до Шенгенської зони (2007 р.), кардинально змінили характер зовнішньої міграції країн Вишеградської четвірки за останні двадцять років. У першій половині 90-х країни Вишеградської четвірки вперше стали переважно транзитними країнами з

домінуючими течіями зі сходу на захід і поступово місцем призначення для більшості заробітчачан [26].

В якості основних мотивуючих факторів, що пояснюють, збільшення міграційних потоків з України до країн Вишеградської групи, можна виділити наступні: географічно вигідне розташування – знаходиться на стику маршрутів зі сходу на захід; схожість в культурному плані і наявність спільної історії, що робить більш легким процес адаптації та інтеграції в порівнянні з іншими країнами ЄС; відсутність мовного бар'єру через своєрідну лексичну схожість української та польської, чеської, словацької мов; вища заробітна плата ніж в Україні, а також більш високий рівень якості життя; попит на дешеву робочу силу в країнах Вишеградської групи [10].

Починаючи з 1990-х років і до наших днів, міграційні потоки з України до Чехії залишаються більш тісно пов'язаними з економічними факторами. Кількість українських громадян, які отримали тимчасовий вид на проживання, протягом 2014-2019 років збільшилася на 10 122 осіб, а постійний – на 16 348 осіб, що приблизно відповідає 23,2% від числа всіх виданих іноземним громадянам дозволів на проживання [16; 10].

За даними за 2019 рік, зафіксовано виїзд громадян України до Чеської Республіки – 259 949 разів. Що істотно зросло за період 2015-2019 рр. в 4,9 рази.

За віковою ознакою сучасна українська міграція до Чехії досить молода. Майже дев'ять із десяти (85%) українців, які мешкають тут, – працездатного віку (15–59 років), частка старших мігрантів (від 60 років) незначна, менше 5%, а молодші за 15 років становлять 11% від усіх офіційно зареєстрованих мігрантів. Понад половина українців, офіційно зареєстрованих у країні, живуть у Празі (43,2%) і в районі Центральної Чехії (15,3%). Великі етнічні анклавні сформувалися також в Брно, Оставі, Дечіні, Пршерові, Хомутові [10].

Стосовно української міграції до Республіки Польща, за статистичними даними можна простежити, що міграція робочої сили з України різко зросла з 200 тис. мігрантів у 2012 р. до приблизно 1 мільйона у 2018 р. У період з 2014 по 2018 рр. міграція робочої сили з України до Польщі зросла приблизно на 200 тис. мігрантів на рік. Старіння населення, високий попит на робочу силу та відносно висока заробітна плата в Польщі, поряд із дедалі більш налагодженими мережами мігрантів, генеруватимуть потужні стимули для додаткової міграції з України до Польщі в коротко- та середньостроковій перспективі [19; 10].

Найбільша кількість українців, які працюють у Польщі, досі має вік від 26 до 45 років. Здебільшого українці обирають регіони на півдні та сході Польщі: Дольношлянське та Малопольське (10 та 9% відповідно), Люблінське (8%), Підкарпатське (6%) та Сілезьке (5%) провінції. Більшість українських мігрантів працюють у так званому вторинному секторі ринку праці: сільське господарство, будівництво, промислова переробка, адміністрування та сфера послуг [19].

Ставлення словацького суспільства та політиків до міграції є відкрито ворожим, а негативне ставлення політиків та суспільства до цього явища взаємно посилюють одне одного. Міграція та міграційна криза були важливими питаннями у кампаніях на останніх виборах. Водночас, словацька економіка потребує додаткової робочої сили. Рівень безробіття є найнижчим за всю історію. За даними Міністерства праці, соціальних відносин та сім'ї Словацької Республіки, у січні 2019 р. рівень безробіття становив лише 5,26% [18; 10].

Кількість нових робочих місць стрімко зростає. У березні 2019 р. цей показник сягнув 95 тис. Це частково свідчить про наявність попиту на працівників із-за кордону. Станом на кінець 2018 р. українці мали 24 913 дійсних дозволів на тимчасове та постійне проживання у Словаччині, чехи – 10 970, серби – 10 608, угорці – 8 503, а румуни – 7 420 [18; 20].

В Угорщині вихідці з України становлять другу за величиною групу іноземних громадян після румунів. Останнім часом відмічається суттєве збільшення кількості громадян України, які прибувають до Угорщини, переважно для працевлаштування. За офіційними даними угорської сторони, станом кінець 2019 року кількість громадян України, які мають дозвіл на проживання в Угорщині, складає 52 668 осіб (20 890 – у 2018 р., 10 166 – у 2017 р.). З них з метою отримання доходу (працевлаштування, підприємницька діяльність) – 45 327 осіб (16 350 – у 2018 р., 3 603 – у 2017 р.). Вказані дані пов'язані у першу чергу з тим, що у червні 2017 р. Урядом Угорщини прийнято рішення про надання громадянам третіх країн можливості працевлаштування без попереднього отримання від компетентних угорських органів дозволів на працю. Українські громадяни мають право працювати на угорській території у визначених галузях економіки протягом 90 днів безвізового перебування в Угорщині. Після завершення 90-денного терміну, українець має отримати дозвіл на працевлаштування та дозвіл на перебування в Угорщині [17; 20].

Рівень зарплати не найвищий, 600-700€ (мінімальна зарплата Угорщини становить 487€ на місяць), але робочий день зазвичай не перевищує 8 годин. Понаднормові оплачуються додатково і за більш високим тарифом, житло і

спецодяг надають наймачі. Практика показує, щоб отримувати зарплату вище 1000-1500\$ в місяць в Угорщині можна, якщо пощастить влаштуватися на роботу в філію одного з міжнародних компаній, таких як Philips, Vodafone, IBM, Nestle і т. д. Більшість заробітчач, в тому числі в українці, які приїжджають на роботу в Угорщину, заробляють 500-600€ в місяць [17].

Позитивним моментом є те, що угорські роботодавці більше не вимагають обов'язкового знання мови для прийому на роботу іноземців (вони просто доплачують 30 тис. форинтів тим працівникам, які знають і українську, і угорську, щоб вони за потреби виступали перекладачами). Рекламна кампанія працевлаштування в Угорщині, яка фінансується за державний кошт, окрім Ужгорода, поширювалася на Київ, Харків, Львів, Одесу і Кривий Ріг.

Цікавий факт – угорський уряд більш зацікавлений в залученні корінних українців, на відміну від етнічних угорців, які проживають на території України. Адже, як підказує логіка, якби «закордонні угорці» Закарпаття мали б бажання поїхати на заробітки в Європу, вони б навряд чи обрали для цього Угорщину. Більшість з них мають подвійне громадянство, і з угорським паспортом в кишені їм відкритий шлях у будь-яку країну Євросоюзу [2].

Аналізуючи якісні та кількісні характеристики українських мігрантів в країнах Вишеградської четвірки, можна дійти висновку, що українці представляють найбільшу групу серед мігрантів у країнах Вишеградської четвірки. Найбільше український заробітчач зосереджено в Польській та Чеській Республіках. На відмінно від Польської та Чеської Республік, у Словаччині спостерігається досить незначна кількість української трудової сили, проте останнім часом відмічається суттєве збільшення кількості громадян України, які прибувають до Словаччини, переважно для працевлаштування. Щодо Угорщини, міграційна політика якої донедавна була зосереджена на українцях угорського походження, зараз проводять рекламні кампанії за для заохочення корінних українців.

Сучасна українська трудова міграція є результатом складних перетворень соціально-економічної структури нації. Ця трансформація призвела до вимушеної еміграції найактивнішої частини українських робітників, змусивши їх шукати нових робочих умов. Відтак, Вишеградська група стала однією з приймаючих сторін, де українські заробітчачи змогли себе реалізувати.

В якості важливого вектора в сфері міграційної політики України слід виділити стратегію формування передумов для здійснення зворотної міграції українських трудових мігрантів, а також забезпечення результативного та

ефективного використання наслідків міграційних процесів для розвитку країни з мінімізацією їх негативних наслідків.

1) Стратегічною метою має бути послідовне повернення трудових мігрантів, які або готові або за наявності певних факторів будуть готові до рееміграції. Важливо, щоб українська влада ініціювала з урядами країн-реципієнтів активні дії щодо розробки та реалізації програм циркулярної міграції: так, як від цього виграють не лише представники України, а й держави-реципієнти. Співробітництво в галузі мобільності орієнтоване на формування структури для легальної міграційної діяльності з метою реалізації схем «циркулярної» та «тимчасової» трудової міграції з можливістю легального найму з метою зниження ризиків поширення нелегальної міграції та зниження небезпеки торгівлі людьми. В рамках даного співробітництва загальна політика в галузі циркулярної міграції, повинна включати: забезпечення дієвого та ефективного процесу щодо повернення своїх громадян у країну походження;

- 2) моніторинг міграції;
- 3) створення партнерських взаємовідносин з країнами-реципієнтами;
- 4) стимулювання процес підписання міжнародних угод у галузі циркулярної міграції;
- 5) підвищення обізнаності потенційних іммігрантів про юридичні можливості для здобуття освіти та роботи на території країн призначення;
- 6) поліпшення надання консульських послуг;
- 7) сприяння процесу повернення мігрантів у країну походження та сприяння їх реінтеграції;
- 8) покращення прикордонної співпраці;
- 9) реалізацію домовленості про реадмісію.

Для України дуже важливою є розробка політики з використання всіх позитивних ефектів трудової еміграції і мінімізації її недоліків. Ми вважаємо, що одним з напрямків міграційної політики повинно стати підвищення ефективності державного управління в процесах трудової міграції, а головне, створення комфортних умов для працевлаштування та розвитку українців на батьківщині, що дозволить зменшити кількість трудових мігрантів в Україні та підвищити суспільний добробут населення.

1. Гуменюк Ю. П. Всебічно збалансований розвиток та міжнародна міграція робочої сили: проблеми взаємовпливу. Економіка промисловості. 2011. Вип. 2–3. С.295–306.

2. З угорськими паспортами українці Закарпаття влаштовуються на роботу в ЄС. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/09/22/7192844/>. (дата звернення: 26.03. 2021).
3. Малиновская Е. Внешние миграции населения Украины периода независимости: «Мексика Европы»? URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0563/tema04.php>. (дата звернення: 26.03. 2021).
4. Малиновська О. А. Трудова міграція українців за кордон у дзеркалі наукових досліджень. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2010. Вип. 4. С. 143–153.
5. Между Европой и Россией: география миграционных потоков из Украины после 2014 г. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdu-evropoy-i-rossiey-geografiya-migratsionnyh-potokov-iz-ukrainy-posle-2014-g/viewer>. (дата звернення: 26.03. 2021).
6. Міграційний профіль. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracijnix-proczesiv/migracijnij-profil.html>. (дата звернення: 26.03. 2021).
7. Міграція в Україні цифри і факти 2021 МОМ в Україні. Migration for the benefit of all. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (дата звернення: 26.03.2021).
8. Міграція в Україні: Факти і Цифри МОМ в Україні .URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf. (дата звернення: 26.03. 2021).
9. Мінімалка в Україні вища, ніж в Росії та Білорусі: дослідження. 24 Канал. URL: https://economy.24tv.ua/minimalka-ukrayini-vishha-nizh-rosiyi-ekonomichni-povini-ukrayini_n1512610 (дата звернення: 01.12.2021).
10. Міфи і факти про українську трудову міграцію до країн Вишеграду. Європа без бар'єрів. URL: <https://europewb.org.ua/mify-i-fakty-pro-ukrayinsku-trudovu-migratsiyu-do-krayin-vyshegradu/>. (дата звернення: 20.03. 2021).
11. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127–139. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf. (дата звернення: 20.03. 2021).

12. Трудова міграція: порятунок чи сором України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/trudova-migratsiya/30937742.html>. (дата звернення: 26.03. 2021).
13. Трудова міграція: чому українці виїжджають та як це зупинити. Публічний аудит. URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/trudova-migratsiya-chomu-ukrayintsi-vyyizhdzhayut-ta-yak-tse-zupynyty/>. (дата звернення: 26.03. 2021).
14. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-migratsiya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokakh> (дата звернення: 26.03.2021).
15. Що означає трудова міграція українців. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3089154/scho_oznacha_trudova_migratsiya_ukrayintsv. (дата звернення: 22.03. 2021).
16. Country Report – Czech Republic. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_CZE.pdf (date of access: 26.03.2021).
17. Country Report – Hungary. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_HUN.pdf (date of access: 26.03.2021).
18. Country Report – Slovakia. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_SVK.pdf (date of access: 26.03.2021).
19. Country Report Poland. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_POL.pdf (date of access: 26.03.2021).
20. Current migration trends in V4 Countries: Focus on migration from Ukraine. Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association, 2015. URL: http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2015/11/fridrich.migranti.ukrajina.celok_.web_.pdf(date of access: 26.03.2021).

21. International migration law. Glossary on Migration, 34th ed. Switzerland: International Organization for Migration, 2019. 233 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (date of access: 26.03.2021).
22. International Migration 2020 Highlights | United Nations. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights> (date of access: 26.03.2021).
23. Libanova Ella. Labour Migration from Ukraine: Key Features, Drivers and Impact. Economics & Sociology 12, no. 1 (March 2019).
24. Malynovska O. Ukrainian Migration Research Before and Since 1991. Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies, edited by Olena Fedyuk i Marta Kindler, 17–33. IMISCOE Research Series. Cham: Springer International Publishing, 2016. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-41776-9_2. (date of access: 26.03.2021).
25. Migration flows from Ukraine: changing trends. URL: <https://en.zois-berlin.de/publications/zois-spotlight-2018/migration-flows-from-ukraine-changing-trends/>. (date of access: 26.03.2021).
26. Migration from Ukraine to V4 in time of crisis Final Reports from Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Human Rights League, 2015. URL: <https://www.opu.cz/wp-content/uploads/2016/08/Migration-from-Ukraine-to-V4-in-time-of-crisis.pdf> (date of access: 26.03.2021).

References

1. Гуменюк Ю. П. Всебічно збалансований розвиток та міжнародна міграція робочої сили: проблеми взаємовпливу. Економіка промисловості. 2011. Вип. 2–3. С.295–306.
2. З угорськими паспортами українці Закарпаття влаштовуються на роботу в ЄС. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/09/22/7192844/>.
3. Малиновская Е. Внешние миграции населения Украины периода независимости: «Мексика Европы»? URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0563/tema04.php>.
4. Малиновська О. А. Трудова міграція українців за кордон у дзеркалі наукових досліджень. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2010. Вип. 4. С. 143–153.

5. Между Европой и Россией: география миграционных потоков из Украины после 2014 г. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdu-evropoy-i-rossiey-geografiya-migratsionnyh-potokov-iz-ukrainy-posle-2014-g/viewer>.
6. Міграційний профіль. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracijnix-proczesiv/migracijnij-profil.html>.
7. Міграція в Україні цифри і факти 2021 MOM в Україні. Migration for the benefit of all. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
8. Міграція в Україні: Факти і Цифри MOM в Україні .URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf.
9. Мінімалка в Україні вища, ніж в Росії та Білорусі: дослідження. 24 Канал. URL: https://economy.24tv.ua/minimalka-ukrayini-vishha-nizh-rosiyi-ekonomichni-novini-ukrayini_n1512610
10. Міфи і факти про українську трудову міграцію до країн Вишеграду. Європа без бар'єрів. URL: <https://europewb.org.ua/mify-i-fakty-pro-ukrayinsku-trudovu-migratsiyu-do-krayin-vyshegradu/>.
11. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127–139. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rovenchak_vyznachennia.pdf.
12. Трудова міграція: порятунок чи сором України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/trudova-migratsiya/30937742.html>.
13. Трудова міграція: чому українці виїжджають та як це зупинити. Публічний аудит. URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/trudova-migratsiya-chomu-ukrayintsi-vyvizhdzhayut-ta-yak-tse-zupynyty/>.
14. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-migratsiya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>
15. Що означає трудова міграція українців. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3089154/scho_oznacha_trudova_migratsiya_ukrayinciv
16. Country Report – Czech Republic. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_CZE.pdf

17. Country Report – Hungary. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_HUN.pdf
18. Country Report – Slovakia. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_SVK.pdf
19. Country Report Poland. 2018 Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2018_POL.pdf
20. Current migration trends in V4 Countries: Focus on migration from Ukraine. Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association, 2015. URL: http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2015/11/fridrich.migranti.ukrajina.celok_.web_.pdf
21. International migration law. Glossary on Migration, 34th ed. Switzerland: International Organization for Migration, 2019. 233 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf
22. International Migration 2020 Highlights | United Nations. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights>
23. Libanova Ella. Labour Migration from Ukraine: Key Features, Drivers and Impact. Economics & Sociology 12, no. 1 (March 2019).
24. Malynovska O. Ukrainian Migration Research Before and Since 1991. Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies, edited by Olena Fedyuk i Marta Kindler, 17–33. IMISCOE Research Series. Cham: Springer International Publishing, 2016. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-41776-9_2.
25. Migration flows from Ukraine: changing trends. URL: <https://en.zois-berlin.de/publications/zois-spotlight-2018/migration-flows-from-ukraine-changing-trends/>.
26. Migration from Ukraine to V4 in time of crisis Final Reports from Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Human Rights League, 2015. URL: <https://www.opu.cz/wp-content/uploads/2016/08/Migration-from-Ukraine-to-V4-in-time-of-crisis.pdf>

Oleksandra Deresh UKRAINIAN LABOR MIGRATION IN THE COUNTRIES OF THE VYSHEGRAD GROUP

The article analyzes the scope and consequences of international labor migration for Ukraine. Quantitative and qualitative characteristics of the migration of Ukrainian workers to the countries of the Visegrad Group are considered. Measures that should be implemented to prevent significant labor immigration from Ukraine are also proposed.

Keywords. labor migration, wage earners, Visegrad group, labor force, Ukraine.

УДК 323:327

Вероніка Каракоя

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ

Стаття присвячена дослідженню концепту «націоналізм», вивченню його теоретичних особливостей, характерних рис, типології та характеристик прояву націоналізму у сучасному світі.

Ключові слова: націоналізм, генезис, типологія, етно-національна теорія.

Націоналізм визначається як лояльність і відданість нації, особливе почуття національної свідомості і піднесення однієї нації над усіма іншими з основним акцентом на пропаганді її культури та інтересів в порівнянні з іншими націями або наднаціональними групами. Фактор націоналізму завжди був і залишається одним із причин зародження конфліктів на міжнародній арені. На території Європейського Союзу з'явився так званий «новий» націоналізм, який набуває своїх особливих рис та характеристик прояву, а тому потребує детального дослідження.

Джерельною базою стали праці таких дослідників, як М. Барабашина, Р. Брубейкера, Х. Кона, Е. Сміта, Б. Андерсона, М. Фрідена, П. Осколора та інших. Метою роботи є аналіз феномену націоналізму та дослідження його теоретичних особливостей. До основних завдань дослідження належать дослідження генезису поняття «націоналізм» та його типології, теоретичне обґрунтування націоналізму, дослідження взаємозв'язку між націоналізмом та виникненням національно-етнічних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Націоналізм як своєрідний спосіб мислення, стверджує, що деякі групи людей, наприклад етнічні групи, повинні мати право на вільне керування собою. Націоналісти вважають, що найкращий спосіб зробити це і уникнути контролю чи утисків з боку інших – це виокремити кожену групу як власну націю. Націоналізм мав важливу роль у припиненні колоніального правління, поширившись на колонії і змусивши їх народи прагнути незалежності. Нові нації стали націями з багатьма етнічними групами, які не хочуть або не можуть жити спокійно в одному суспільстві з іншими.

Вивчення націоналізму має важливе значення для розуміння світової політики. Його значимість частково зумовлена двома політичними реаліями нашого часу: а) жорсткою політичною географією світу, тобто територіальністю країн, що становлять «світ»; б) постійними цивільними

заворушеннями, спричиненими соціальними групами в ім'я окремої нації від домінуючої національної групи (або держави) та права на самовизначення, навіть якщо це відбувається шляхом насильства, сегрегації, протестів чи іншими методами, які необхідні для забезпечення інтересів своєї громади [8]. У цьому контексті націоналізм – це політичне явище, яке є причиною не лише актуальних проблем між державами, але й заворушень у минулому.

Пояснити націоналізм – завдання непросте, оскільки його застосування відрізняється від держави до держави і найголовніше, це залежить від термінів, якими громада визначає себе, і що вони сприймають як "національний". Німецький соціолог К. Дойч вважав створення нації наслідком урбанізації, організацією ринку і мережі залізниць: системи комунікацій, без яких неможливі ці процеси, дозволяють сформувати національну спільність. Британський історик Е. Хобсбаум, в свою чергу, вважав, що в процесі націотворення здатна зіграти вирішальну роль національна традиція, виражена через символіку [4, с.306] (література, гімн, костюм). Вона може існувати поза історичним минулим, і стає основою єдиної національної спільноти. Як зауважив сучасний класик теорії націоналізму Х.Кона, націоналізм – це перш за все і в основному спосіб думки, творіння свідомості, яке ставало все більш і більш загальним, починаючи з часів Французької революції. Національності є продуктом історичного розвитку суспільства. Вони не ідентичні кланам, племенам або народним групам - групам, об'єднаним реально існуючими або передбачуваними спорідненістями і місцем проживання. Подібні етнографічні групи існували протягом всієї історії з найдавніших часів, але вони не формують національностей; вони не що інше, як етнографічний матеріал, з якого при певних обставинах може статися національність [2,с. 27].

Британський соціолог і політолог Б. Андерсон визначає націю як культурний артефакт і говорить про її формування як про процес виникнення нових смислів, ідей, образів і систем цінностей [6]: змінюється історичний час, а з ним і світогляд – він стає світським. Секуляризм витісняє релігійну культуру, тому нація приходить на зміну сакральним образам спільності - релігійному та династичному.

Наведені вище положення можна узагальнити наступним чином: нації з'являються в період індустріального суспільства; їх можна сконструювати або створити, нація – це культурний конструкт, який не є етнічною категорією, заснований на домінуванні кровноспоріднених зв'язків, хоча він створюється на базі етнографічного (етнічного) матеріалу, це певне уявлення суспільства про себе самого, а також явище секуляризованої культури.

Для того, щоб зрозуміти поняття «націоналізм», першочергово потрібно зрозуміти поняття «нація». Б. Андерсон визначає націю як уявну спільноту, яку в культурі окреслюють за своєю суттю як обмежену, так і суверенну [6]. У цьому визначенні є чотири ключові елементи. По-перше, націю окреслюють як уявну просто тому, що члени якоїсь конкретної нації ніколи не зустрінуться з більшістю своїх побратимів, але у свідомості кожного живе образ їхнього спілкування. По-друге, націю окреслюють обмеженою, оскільки вона має обмежені, але часом гнучкі межі. По-третє, нація є суверенною, оскільки концепція самої нації народилася в епоху, коли Просвітництво та Революція руйнували легітимність божественно призначеної ієрархічної династичної сфери. Нарешті, нація окреслюється як «спільнота», оскільки, незалежно від фактичної нерівності нація задумана як рівне між собою товариство.

Соціолог Р. Брубекер пропонує, що замість того, щоб зосереджуватись на націях як на статичних, реальних групах, нам слід зосередитись на національності та нації. Нації постійно переосмислюються, відновлюються і регулярно відтворюються у повсякденному житті [7]. Мова, етнічна приналежність, раса, релігія, культура та історія можуть бути використані для об'єднання членів групи, але також для позначення категоричних меж диференціювання інших.

Отже, націоналізм – це також термін, що описує спільні зв'язки, що утримують людей у нації, створюючи новий тип спільноти. Тісно пов'язана ідея про те, що лояльність людей повинна бути зосереджена на нації і що кожна нація повинна мати можливість самостійно визначати своє майбутнє – ідея, відома як самовизначення. А націоналізм, в свою чергу, це також ідея того, що нація повинна мати право керувати собою та право на самоідентифікацію. Націоналізм пов'язує людей не генетичним і не біологічним способом і не ґрунтується навіть на особистому зв'язку з іншими членами нації. Певним чином ідея нації насправді є уявними стосунками, і нації можна вважати уявними спільнотами, тому що велика частина створення нації полягає у створенні єдності та лояльності в нашій свідомості. Для створення нації недостатньо просто спільного уряду – необхідно мати спільні культурні символи, такі як прапор, національний гімн, спільне уявлення про історію народів, щоб створити та побудувати спільноту нації.

Націоналізм за своєю природою не є дуже давній. До самого кінця вісімнадцятого століття (1700-ті рр.) націоналізм навіть не існував як широко поширена культурна чи політична ідеологія. Саме французька епоха революції мала велике значення для розвитку та поширення націоналізму як ідеології.

Після приходу до влади французького правителя Н. Бонапарта у 1799 р. відбулося поширення центрального уряду Франції на всі завойовані ним країни по всій Європі. Військові перемоги Франції допомогли створити загальне почуття спільної історії та самобутності, зробивши націоналізм найсильнішим у Франції. Але особливістю націоналізму того часу було те, що коли Наполеон розширював свою імперію, а його армія окупувала інші європейські країни, ці країни мали бажання йти шляхом національного самовизначення, проте Французька імперія підкорювала їх силою [5]. Об'єднання проти французького режиму створило відчуття спільної долі - почуття націоналізму. Наполеон сам того не бажаючи перевів європейців на новий рівень: від старих режимів королів, королев та підданих до нових націй з громадянами та парламентами.

Іншими причинами закріплення націоналізму стало зростання грамотності, урбанізація та культура друку. З епохою Просвітництва освіта, грамотність та численні форми друку мали вирішальне значення для поширення ідей. У Франції на той час вже існував центральний уряд та система управління, які допомагали об'єднати центр та віддалені райони. Ця державна структура допомогла побудувати ідею "нації". Націоналісти в таких країнах Європи, як Італія та Німеччина, повинні були зробити набагато більше, ніж просто поширювати ідеї про переваги націоналізму для населення. Вони також мали запропонувати спосіб вираження нації у формі правління. Це сталося лише у 1871 р.[1]: у Німеччині це відбулося завдяки військовій силі пруссів, а в Італії цьому сприяло політичне керівництво королівства П'ємонт-Сардинія в північно-західній частині сучасної Італії.

Фашистські лідери, такі як А. Гітлер у Німеччині та Б. Муссоліні в Італії, використовували націоналізм, щоб завуальювати особисті інтереси. Націоналізм за фашизму працював в рамках існуючих соціальних структур, а не руйнував їх. Він був зосереджений на внутрішньому очищенні та зовнішньому розширенні. Ця ідеологія виправдовувала насильство як спосіб позбавлення суспільства від меншин та опонентів.

Друга світова війна переконала країни Альянсу підтримати глобальну співпрацю. Світовий банк, ООН та Світова організація торгівлі були лише трьома з багатьох глобальних груп співпраці. У 90-х рр. європейські держави утворили Європейський Союз, націоналізм став небезпечним, а глобалізм – порятунком [10].

Націоналізм повернувся у XXI столітті після Великої рецесії. Країна Басків, Каталонія, а у 2016 р. й Великобританія, яка проголосувала за Брекзит, вихід з ЄС, спровокувавши націоналістичні рухи у Шотландії – все це свідчить

про відродження націоналізму, але вже у його новій формі. Таким чином, у ХХІ столітті націоналізм починає займати передові позиції, перетворюючись в одну з характерних рис європейського суспільства. Сучасний націоналізм неоднорідний, а його різновиди обумовлені різними причинами. Новий націоналізм пов'язаний з тим, що значна кількість європейців не змогла пристосуватися до умов постіндустріального етапу і глобалізації. У той же час істотно зменшилися можливості держави підтримувати добробут населення на досить високому рівні. Тому особливістю нового націоналізму в Європі стало прагнення захистити громадян і існуючу державу-націю від негативних процесів сучасності. Саме цим даний різновид націоналізму відрізняється від класичного націоналізму, що з'явився в епоху Великої французької революції.

Одним з головних пріоритетів нового націоналізму є захист національної ідентичності від іммігрантів, зміна імміграційної політики влади в своїх країнах. Іншим – євроскептицизм, вимога реформи організаційних основ Європейського Союзу, збереження в повному обсязі державного суверенітету його членів при розширенні прав європейських регіонів [10]. Якщо зазначені тенденції збережуться, стабільність європейського суспільства залишиться в минулому. Зросте політична і соціальна напруженість, а Європейському Союзу та інтеграції на континенті буде завдано непоправної шкоди. Перспективи єдиної благополучної Європи можуть опинитися під питанням. Можна відслідкувати такий парадокс в глобалізованому світі: коли націоналісти домагаються більш формального суверенітету – вони досягають менш реального суверенітету.

Виходячи з того, що націоналізм розуміє під собою лояльність до того чи іншого об'єкту (причому граничну, максимальну лояльність) і негативізм по відношенню до іншого об'єкту, варто типологізувати його якраз на основі цих двох змінних [3]. Таким чином, ми можемо виділити п'ять великих типів: етнонаціоналізм (гранична лояльність до свого етносу, негативізм по відношенню до іншої етнічної групи), цивільний націоналізм (національна держава - порушники гомогенності і інші національні держави), расизм (своя раса – чужа раса), цивілізаційний націоналізм (своя цивілізація – чужа цивілізація) і нативізм (свої – чужі).

Націоналізм як політична ідеологія використовує ідею нації для досягнення політичних цілей і може бути найпотужнішою ідеологією з усіх існуючих. Ідеологія – це поняття спірне, термін, який може означати різні речі. Маркс та Енгельс підтримували поняття ідеології як сукупності ідей, що викликають помилкове уявлення у робітників з метою підтримки капіталізму.

Інше розуміння ідеології – це сукупність лівих та правих ідеологій, про які ми чуємо у повсякденній політиці: комунізм, соціалізм, лібералізм та консерватизм. Націоналізм, можна сказати, представляє третій тип ідеології, адже його нелегко віднести до якогось ліво-правого ідеологічного спектру. Ця ідеологія могла б переслідувати соціалістичні або консервативні стратегії без посилання на національні уряди, але найчастіше вони переслідуються з точки зору державної політики для національних держав. Отже, націоналізм – це політична ідеологія, проте відмінна.

На думку М. Фрідена, п'ятьма елементами, що становлять основну структуру націоналізму як ідеології, є:

- пріоритетність певної групи - нації - як ключа, що формує та визначає рамки для людей та їхніх практик;
- позитивна оцінка присвоюється власній нації, надаючи їй конкретні вимоги щодо поведінки її членів;
- прагнення надати політико-інституційне значення першим двом основним концепціям;
- простір і час вважаються вирішальними детермінантами соціальної ідентичності;
- відчуття приналежності та членства, в яких почуття та емоції відіграють важливу роль [9].

М. Фріден не обговорює явно питання центру та периферії, але зауважує, як уявлення, створення та інституціоналізація відносин центр-периферія є критично важливими в цьому контексті. Другий пункт висуває націю як ядро цінності, третій говорить про створення різноманітних маркерів центру та периферії: кордони, державні установи та інші, які в симбіозі втілюють у життя те, що уявляє під собою ідеологія. М. Фріден справедливо попереджає, що цей набір концепцій не може бути використаний для пояснення явищ сам по собі. Це надзвичайно абстрактний набір елементів, який потребує заповнення особливостями конкретних випадків. Тим не менше, це надає корисну основу для вивчення структури націоналізму як ідеології.

Здатність націоналізму мобілізувати людей навколо певного спектру вірувань – це явище, яке не здатна пояснити будь-яка інша концепція. Саме націоналістичні рухи мають дивовижну здатність об'єднувати різнорідну групу людей заради спільної мети. Незважаючи на своє філософське трактування, ця концепція, безумовно, є важливою складовою в політичному та економічному житті, адже це явище, яке має на теперішній час важливе місце на політичній арені. Деякі критикують націоналізм за те, що він виступає як ідеологічна

тоталізація, тобто соціальні зміни, однорідність груп, культурні організації та інші аспекти націоналізму завуальовують його очевидні авторитарні регуляторні тенденції. Незважаючи на традиції та особливості, які притаманні націоналізму, сам націоналізм як поняття не є статичним, а швидше динамічним, самомотивуючим та піддатливим, адже здатен переосмислювати та адаптовувати елементи ідеології, щоб зробити їх «своїми». Однак важливим є підтримання ідеї, що про який би націоналізм не йшлося, засоби досягнення цілей і сама мета загалом однакові для всієї групи. Притаманна дозволена гнучкість і робить націоналізм винятковою та вражаючою ідеологією.

Отже, історично поняття націоналізму поділялося на громадянський та етнічний націоналізм, проте на сьогоденньому етапі еволюції націоналізму можна стверджувати, що це були радше періоди розвитку націоналізму. Націоналізм пов'язує людей не генетичним і не біологічним способом і не ґрунтується навіть на особистому зв'язку з іншими членами нації. Певним чином ідея нації насправді є уявними стосунками, і нації можна вважати уявними спільнотами, тому що велика частина створення нації полягає у створенні єдності та лояльності в нашій свідомості. Новий націоналізм, в свою чергу, пов'язаний з тим, що значна кількість європейців не змогла пристосуватися до умов постіндустріального етапу і глобалізації. Одним з головних пріоритетів нового націоналізму є захист національної ідентичності від іммігрантів, зміна імміграційної політики влади в своїх країнах. Іншим пріоритетом на даний момент є євроскептицизм, вимога реформи організаційних основ Європейського Союзу, збереження в повному обсязі державного суверенітету його членів при розширенні прав європейських регіонів.

1. Барабашин М. Ю. Национализм как фактор и движущая сила в международных отношениях. Северо-Кавказский научный центр высшей школы. 2006. №1. URL: <https://cutt.ly/ug45YCy> (дата звернення: 10.09.2021).

2. Кон Х. Ідея націоналізму. Міфи і помилки у вивченні імперії і націоналізму. 2010. С. 27-61.

3. Осколков П. Феномен национализма: концептуализация и типологии. *Современная Европа* №3. 2020. URL: <http://sov-europe.ru/images/pdf/2020/3-2020/Oskolkov32020.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

4. Хобсбаум Е. Нации и национализм после 1780 г. 1998. 306 ст.

5. Эпштейн В. А., Меньшиков П. В., Вильчинский А. С. Баскский. Национализм: основные этапы эволюции и современное состояние. Общество: политика, экономика, право. 2019. С. 23-30. URL: https://www.researchgate.net/publication/332565560_Baskskij_nacionalizm_osnovnye_etapy_evologii_i_sovremennoe_sostoianie (дата звернення: 10.09.2021).
6. Anderson B. Old languages, new models. Imagined communities. London. 1983. P.83-86. URL: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf (Last accessed: 11.10.2021).
7. Brubaker R. Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe. Cambridge, UK: *Cambridge University Press*. 1996. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558764> (Last accessed: 11.10.2021).
8. Conversi D. Ideology and nationalism. [Routledge Handbook of Ethnic Conflict](#) / Edited by Cordell K., Wolff S. 2010. P. 26-27. URL: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203845493.ch3> (Last accessed: 11.10.2021).
9. Freeden M. Is Nationalism a Distinct Ideology? *Political Studies*. 1998. Vol.46, №4. P.751-752. URL: <https://www.uva.nl/binaries/content/assets/faculiteiten/faculteit-der-geesteswetenschappen/disciplines/europese-studies/freeden---is-nationalism-a-distinct-ideology.pdf> (Last accessed: 11.10.2021)
10. Nationalism And Ethnicity: Europe. *Encyclopedia.com* : web-site 2020. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/nationalism-and-ethnicity-europe> (Last accessed: 11.10.2021).

References

1. Barabashyn M. (2006) Natsyonalizm kak faktor y dvyzhushchaia syla v mezhdunarodnykh otnosheniakh [Nationalism as a factor and driving force in international relations] Retrieved from: <https://cutt.ly/ug45YCy> [in Russian].
2. Kon H. (2010) Ideia natsionalizmu. Mify i pomylky u vyvchenni imperii i natsionalizmu [The idea of nationalism. Myths and errors in the study of empire and nationalism] [in Ukrainian].
3. Oskolkov P. (2020) Fenomen natsyonalizma: kontseptualyzatsyia y typolohyy. [The Phenomenon of Nationalism: Conceptualization and Typology]

Retrieved from: <http://sov-europe.ru/images/pdf/2020/3-2020/Oskolkov32020.pdf> [in Russian].

4. Khobsbaum E. (1998) *Natsyy y natsyonalizm posle 1780 h.* [Nations and nationalism after 1780] [in Russian].

5. Epshtein V. A., Menshykov P. V., Vylchynskiy A. S. Baskskiy (2019) *Natsyonalizm: osnovnye etapy evoliutsyy y sovremennoe sostoianye. Obshchestvo: polytyka, ekonomyka, pravo.* [Nationalism: the main stages of evolution and the current state. Society: politics, economics, law] Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/332565560_Baskskij_nacionalizm_osnovnye_etapy_evologii_i_sovremennoe_sostoyanie [in Russian].

6. Anderson B. (1983) *Old languages, new models. Imagined communities.* London. Retrieved from: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf.

7. Brubaker R. (1996) *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe.* Cambridge, UK: *Cambridge University Press*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558764>

8. Conversi D. (2010) *Ideology and nationalism.* [Routledge Handbook of Ethnic Conflict](#) / Edited by Cordell K., Wolff S.. Retrieved from: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9780203845493.ch3>

9. Freeden M. (1998) *Is Nationalism a Distinct Ideology?* *Political Studies*. Vol.46, №4. Retrieved from: <https://www.uva.nl/binaries/content/assets/faculiteiten/faculteit-der-geesteswetenschappen/disciplines/europese-studies/freeden---is-nationalism-a-distinct-ideology.pdf>

10. *Nationalism And Ethnicity: Europe.* (2020) *Encyclopedia.com* : website Retrieved from: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/nationalism-and-ethnicity-europe>

Karakoi Veronika. THEORETICAL EXPLANATION OF NATIONALISM

This article studies the concept of "nationalism", its theoretical features, characteristics, typology and characteristics of the manifestation of nationalism in the modern world.

Key words: *nationalism, genesis, typology, ethno-national theory.*

УДК 327 (477+474)

Тетяна Козак

БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ВЕКТОР СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З БАЛТІЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ

У статті розглянуто ідею Балто-Чорноморського союзу як організації у регіоні. Також наведено певні історичні відомості про саму ідею створення союзу та як ця ідея розвивалась минулого століття. Розглянуто ставлення ключових держав майбутньої організації. Оцінено перспективи членства України в Балто-Чорноморському союзі. Охарактеризовано те, які позитивні наслідки матиме співпраця у союзі для всіх держав-членів у різноманітних сферах.

Ключові слова. Балто-Чорноморський союз, співпраця, оборона, ініціатива, кооперація, регіон, безпека, актор, військово-політичний союз, економіка.

На сьогоднішній день дуже важливим для будь-якої держави, що є рівноправним суб'єктом міжнародного права брати активну участь у світових процесах. Звичайно, що Україну не оминає це положення. Актуальним для нашої держави залишається дотримання прозахідного напрямку та курсу, спрямованого на європейську інтеграцію. Щоб більше зблизитись із західним світом, Україна особливу увагу приділяє співробітництву з країнами ЄС, а особливо з тими, що раніше були частиною Радянського Союзу. У даному випадку Латвія, Литва, Естонія виступають як регіональні партнери, що підтримують дипломатичні відносини з Україною та визнають її як суверенну та незалежну державу.

Балто-Чорноморське співробітництво виступає ваговитою ініціативою для обох сторін. Таке співробітництво сприяє розвитку торгівлі, створенні нових міжнародних організацій, а саме регіональних, а також сприяє налагодженню політичному діалогові. Крім того, Балто-Чорноморське співробітництво окрім економічної складової охоплює сферу безпеки та комунікацій. Така кооперація дає змогу формувати власну політику, необхідну для регіону.

Характеристика джерельної бази. Дана тематика досліджується та аналізується багатьма науковцями. Серед них О. Сарнацький, О. Кондратенко, В. Мартинюк, Д. Шпак, Р. Панчук та інші. У своїх працях дослідники оцінюють перспективи співробітництва, а також детально розкривають аспекти співпраці,

аналізують позиції та ставлення країн, а також розкривають саму актуальність та важливість цього питання.

Метою даного дослідження є розкрити сутність Балто-Чорноморського союзу та оцінити позиції ключових країн майбутньої організації. До основних завдань належать: охарактеризувати Балто-Чорноморський союз в цілому; визначити актуальність та вигідність створення даної організації; визначити які саме переваги несе в собі ідея створення союзу.

У сучасних умовах постає питання безпеки та економічного фактору. Дуже важливо співпрацювати з іншими державами та бути у складі того чи іншого блоку країн, що поділяють спільні цінності. Ідея Балто-Чорноморського співробітництва слугує тією ареною для співробітництва, де Україна, будучи незалежною державою, зможе ще раз заявити про себе, як про суб'єкта міжнародних відносин.

Враховуючи умови та становище, у якому опинились держави Європи, а також протиріччя та глобальне суперництво між Росією та США, потреба у посиленому та конструктивному співробітництві країн колишнього Радянського Союзу є просто вирішальною. Крім того, не потрібно забувати про зовнішню загрозу з боку північного сусіда.

Якщо звернутись до історії, стає зрозумілим, що співробітництво, а йдеться про торгівлю між балтійськими країнами та Київською Руссю, не є новим явищем. Крім того, очевидним є факт, що дана ідея була запропонована ще у 1914 році у новому форматі. Але ще тоді держави, як і тепер, виходили зі своїх власних інтересів, а саме : Польща, яка боялась підсилення Німеччини у міжвоєнний період та балтійські держави, які прагнули незалежності. В той час балтійське співробітництво обмежувалось лише кооперацією у сфері культури. Та в результаті входження територій сучасної України та балтійських країн у склад СРСР концепція балтійської кооперації залишалась тільки теоретичним здобутком, а згадали про неї вже після розпаду блоку, коли більшість держав взяли за основу своєї зовнішньої політики саме європейський вектор. Проте все ж таки зараз важливо, щоб ця концепція набула практичних рис, адже об'єднання Чорного та Балтійського морів створить нові можливості для безпеки та процвітання.

Починаючи від часу здобуття Україною незалежності, проводяться різноманітні дослідження щодо того, які вигоди принесе така кооперація, а також оцінюються всі плюси та мінуси даного проекту. Було створено Раду держав Балтійського моря для обговорення різного роду питань. У 1999 році відбулась конференція «Балто-Чорноморське співробітництво: до інтегрованої

Європи XXI ст.», де, власне, обговорювались різноманітні концепції, а також складено список країн, які увійшли б в організацію. Хоча ідея Балто-Чорноморського альянсу наразі не є реалізованою, все ж потрібно відзначити кроки держав у чорноморському регіоналізмі. Це, насамперед, створення ОЧЕС (Організація чорноморського економічного співробітництва), а також такі ініціативи як Дунайсько-Чорноморська робоча група, Форум чорноморського прикордонного співробітництва та інші. Такі проекти були орієнтовані на поглиблення безпеки та діалогу. Після 2008 року з'явилась Стратегія Європейського Союзу щодо Чорного моря. Цей документ підкреслив важливість моря, яке є сполучною ланкою між важливими регіонами. Позиція ЄС щодо Балто-Чорноморського союзу також є позитивною, так як проект несе економічні та політичні вигоди, а також може сформувати нову систему енергетичної безпеки.

Вже декілька років поспіль тематика Балто-Чорноморського співробітництва цікавить багатьох дослідників та експертів. На їхній погляд така ініціатива не є просто якимось економічним проектом, або ж транзитним, а несе в собі ціль безпеки, а це у свою чергу слугуватиме розвитку комунікацій між державами та зв'язків у сфері оборони. Не слід забувати, що Україна також знаходиться у пошуку нових економічних партнерів, а таке співробітництво надасть українській економіці нового значення. В такому випадку кооперація буде вигідна усім, адже відбуватиметься обмін ресурсами, а умови торгівлі покращаться. Ключову роль відіграє газове питання. Так як Україна та більшість європейських держав є залежними від російського газу, співробітництво у газовій сфері є дуже важливим. Україна володіє власними ресурсами, а якщо разом з Польщею почне видобувати сланцевий газ, тоді стає можливим варіант створення регіонального газового центру.

Балто-Чорноморський союз – це взаємовигідна пропозиція, адже при такій співпраці регіональні актори, в тому числі, і Україна, зможуть посилити своє значення у політичному просторі, а також створити сильну структуру на базі новостворених міжнародних організацій для подальшої кооперації. Крім того, це чудовий варіант співпрацювати у економічній, енергетичній, політичній, геополітичній, соціальній, культурологічній, оборонній сферах, а також у сфері бізнесу. Україна завдяки своєму сприятливому геополітичному розташуванню могла б стати центром Балто-Чорноморського союзу, так як є основним медіатором між балтійським та чорноморським регіонами.

Можливим також є створення нового військово-політичного союзу на базі даної організації. Це чудова альтернатива для країн, що не входять у НАТО. У

такому мілітаристському союзі країни-члени зможуть обговорювати певні питання, пов'язані з безпекою та розробляти концепції. У майбутньому на базі обміну даними та досвідом може бути створена регіональна організація на подібні Північноатлантичного альянсу. Крім того, виникне можливість кооперувати в оборонній сфері та очевидним стане створення об'єднаних військово-морських сил, а також об'єднання збройних сил у формі батальйонів тощо. В цілому такі батальйони матимуть миротворчий характер. Також передбачається співпраця у повітряній сфері. Така координація сил допоможе сформувати новий простір для розвитку і зменшить потреби країн регіону в наданні підтримки чи захисту з боку сильніших акторів.

Ідея створення Балто-Чорноморського союзу має також і політичний характер. Передусім це пов'язано з геополітичною ситуацією, що склалась у регіоні. Звичайно, для країн Балтії – це побоювання агресії від свого сусіда, а для України – це не так втручання, як вплив могутніх акторів на її зовнішню та внутрішню політику. Щоб зменшити цей вплив, потрібно кооперувати з державами Центрально-Східної Європи у новому форматі, збільшуючи при цьому свій геополітичний потенціал. Зрозуміло, що тільки об'єднавшись, країни майбутнього Балто-Чорноморського союзу зможуть протистояти будь-якій експансії в регіоні.

Україна виступає однією з найзацікавленіших країн щодо створення нового союзу. Проте, потрібно розуміти, що наша держава повинна пройти трансформаційний шлях, а саме : провести ряд реформ, подолати корупцію, впорядкувати законодавство та покласти початок внутрішнім змінам. Також для України Балто-Чорноморський союз дає можливість здійснювати свою політику у напрямі Північ-Південь.

Великі надії покладаються на Туреччину, яка співпрацюватиме у блоці з країнами. Перш за все, Туреччина виступає серединою між Європою та Близьким Сходом. По-друге, кооперація надасть можливість виходу до Середземного моря. По-третє, держави зацікавлені у співпраці з Туреччиною у сфері оборони, екології та енергетики.

Якщо говорити про Латвію, Литву та Естонію, то ці країни, будучи найближчими сусідами Росії також відчувають небезпеку і розуміють загрозу від даного становища. Така загроза обґрунтовується географічним положенням цих країн, що створює можливості для безперешкодного вторгнення на їхню територію з боку РФ. Тому кооперація у сфері оборони знову ж таки постає вирішальною, особливо після подій 2014 року. Співпраця між країнами

відбувається у формі щорічних самітів та конференцій, де і обговорюються питання балтійської кооперації.

Щодо Польщі, то її позиція залишається сталою. Побачивши, що європейська система безпеки зазнала певних змін, Польща виступила з більшими сподіваннями та проявила ініціативу. Особливу увагу приділяв співробітництву польський президент Анджей Дуда, котрий вважав, що Балто-Чорноморське співробітництво повинне складатися з Польщі, України, Латвії, Литви, Естонії, Білорусі, а також Болгарії, Румунії, Угорщини, Чехії, Словаччини та шести країн колишньої Югославії. Проте, ключова роль, на його думку, належатиме саме Україні. Це ще раз вказує на те, що Україна і Польща повинні співпрацювати у даному питанні разом, забувши про всі трагічні події минулого, що вже стали історією. Такий, свого роду, дуалізм створить перспективи для посилення діалогу та конструктивної співпраці. Незважаючи на те, що Польща вже давно завершила свій інтеграційний шлях до Європи і є зараз членом найпотужніших організацій, все ж керівництво держави вбачає загрозу у російській агресії, що і пояснює зацікавленість Польщі у створенні нового блоку. Проте, така ініціативність з боку Польщі лякає Німеччину, яка все ж таки прагне закріпити за собою домінуючі позиції, так як широке співробітництво Польщі з іншими країнами у рамках Балто-Чорноморського блоку зробить її регіональним лідером.

Все ж таки створення «Інтермаріум» (інша назва Балто-Чорноморського союзу) поки що не є дійсністю, а лише проектом, над яким думають та оцінюють його переваги та недоліки. Потрібно також врахувати політичний фактор, адже більшість країн регіону ведуть подвійну гру, а інші є енергетично залежні від Москви, чий вплив на Центрально-Східну Європу є значним.

Проект може бути життєздатний при створенні сильного регіонального співробітництва, а також при широкій підтримці з боку США та Європи.

Для України це шанс посилити свої зв'язки та, можливо, у майбутньому перетворитись на регіонального лідера з сильною економікою та оборонною структурою. Крім того, це може слугувати альтернативою ЄС.

Отже, Балто-Чорноморський союз наразі залишається актуальною ініціативою як для нашої держави, так і для балтійських країн та країн Східної Європи. Зрозуміло, що даний проект несе в собі велику кількість можливостей у різноманітних сферах. Крім того, це шанс підвищити свій статус актора на фоні геополітичної боротьби і створити нову систему зв'язків, а для української дипломатії – ще раз підтвердити свій внесок у створення дружнього клімату. Ідея зв'язків між морями штовхала держави на певні дії саме через

зовнішньополітичні зміни та потрясіння, які відбуваються у глобальному світі. На тлі поширення імперіалістичних загроз з боку Російської Федерації головні учасники майбутнього проекту знову звернулись до проведення конференцій та заходів, де і обговорювали концепцію організації. Велике значення мають позиції балтійських країн та Польщі щодо даного проекту. Ці країни задумуються над майбутнім проектом та вносять свої пропозиції. Та наразі, потрібно сподіватись, що консолідація думок та сил країн регіону все ж матиме позитивні наслідки та Балто-Чорноморський союз постане як нова незалежна від будь-яких впливів організація на геополітичній картині світу.

1. Галан А. В. Перспективи створення балто-чорноморського союзу. Наукові записи студентів та аспірантів. 2020. Вип. 5. С. 260-263.
2. Кондратенко О. Балто-чорноморська співдружність : витоки та стратегічні можливості для України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. С. 11-17.
3. Мандзюк О. Р. Ідея балто-чорноморського союзу крізь призму зовнішньополітичних концепцій Польщі. Молодий вчений. 2016. Вип. 12. С. 153-156.
4. Мартинюк М. Балто-чорноморський союз : проблеми сьогодення та перспективи розвитку. Intermarum : історія, політика, культура. 2015. Вип.2. С. 130-142.
5. Михайлова О. Б. Чорноморський регіоналізм : концептуальні засади, актори та інтеграційна динаміка. Вісник ОНУ ім.. І. І. Мечникова. 2018. Вип.2. С. 149-152.
6. Надтока О. О. Балто-Чорноморський союз : історична ретроспектива і політична перспектива. Наукові записи. 2003. Том 22. С. 147-157.
7. Панчук Р. М. Транскордонне співробітництво України з балто-чорноморськими сусідами у форматі євро регіонів. Політикус. 2020. Вип. 3. С. 130-138.
8. Сарнацький О.П. Балтійсько-чорноморське співробітництво як альтернативний інтеграційний напрям для України. Держава та регіони. 2018. № 4. С. 28-32
9. Шелест Г. Стратегічні пріоритети політики України в чорноморському регіоні. Одеса : Фенікс, 2013. 168 с.

10. Шпак Д. Р. Балто-Чорноморське співробітництво як прогресивний напрямок інтеграційної політики України. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2003. Вип. 9. С. 168-177.

References

1. Halan, A. V. (2020). Perspektyvy stvorennia balto-chornomorskoho soiuzu [Prospects for the creation of the Baltic-Black Sea Union]. Naukovi zapysy studentiv ta aspirantiv, 5, pp. 260-263 [in Ukrainian].

2. Kondratenko, O. (2020). Balto-chornomorska spivdruzhnist : vytoky ta stratehichni mozhlyvosti dlia Ukrainy [Baltic-Black Sea Commonwealth : origins and strategic opportunities for Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, pp. 11-17 [in Ukrainian].

3. Mandziuk, O. R. (2016). Ideia balto-chornomorskoho soiuzu kriz pryzmu zovnishnopolitychnykh kontseptsii Polshchi [The idea of the Baltic-Black Sea Union through the prism of foreign policy concepts of Poland]. Molodyi vchenyi, 12, pp. 153-156 [in Ukrainian].

4. Martyniuk, M. (2015). Balto-chornomorskyi soiuz : problemy sohodennia ta perspektyvy rozvytku [Baltic-Black Sea Union : current problems and prospects]. Intermarum : istoriia, polityka, kultura, 2, pp. 130-142 [in Ukrainian].

5. Mykhailova, O. B. (2018). Chornomorskyi rehionalizm : kontseptualni zasady, aktyory ta intehratsiina dynamika [Black Sea regionalism : conceptual principles of actors and integration dynamics]. Visnyk ONU im.. I. I. Mechnykova, 2, pp. 149-152 [in Ukrainian].

6. Nadтока, O. O. (2003). Balto-Chornomorskyi soiuz : istorychna retrospektyva i politychna perspektyva [Baltic-Black Sea Union : historical retrospective and political perspective]. Naukovi zapysy, 22, pp. 147-157 [in Ukrainian].

7. Panchuk, R. M. (2020). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy z balto-chornomorskymy susidamy u formati yevro rehioniv [Cross-border cooperation between Ukraine and Baltic Black Sea neighbors in the format of Euroregions]. Politykus, 3, pp. 130-138 [in Ukrainian].

8. Sarnatskyi, O. P. (2018). Baltiisko-chornomorske spivrobitnytstvo yak alternatyvnyi intehratsiinyi napriam dlia Ukrainy [Baltic Black Sea cooperation as an alternative integration area for Ukraine]. Derzhava ta rehiony, 4, pp. 28-32 [in Ukrainian].

9. Shelest, H. (2013). Stratehichni priorytety polityky Ukrainy v chornomorskomu rehioni [Strategic priorities of policy of Ukraine in the Black Sea region]. Odesa : Feniks [in Ukrainian].

10. Shpak, D. R. (2003). Balto-Chornomorske spivrobotnytstvo yak prohresyvnyi napriamok intehratsiinoi polityky Ukrainy [Baltic Black Sea cooperation as a progressive direction of integration policy of Ukraine]. Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy, 9, pp. 168-177[in Ukrainian].

Kozak Tetiana. BALTIC-BLACK SEA COOPERATION AS A VECTOR OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE BALTIC STATES

The article considers the idea of the Baltic-Black Sea Union as an organization in the region. The author provides some historical information about the idea of creating a union and how this idea developed in the last century. The attitude of key states of the future organization is considered. Prospects of Ukraine's membership in the Baltic-Black Sea Union were assessed. The positive consequences of cooperation in the union for all member states in various spheres are described.

Key words: *Baltic-Black Sea Union, cooperation, defense, cooperation, region, security, actor, military-political union.*

УДК 327(470+571)

Олег Маріяш

ГЕОПОЛІТИЧНА РОЛЬ СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У статті проводиться загальний огляд та аналіз основних аспектів східноєвропейського напрямку зовнішньої політики Російської Федерації. Визначається вплив історичного минулого Росії на формування геополітичних інтересів російської держави у регіоні. Розглядається та порівнюється політика РФ щодо конкретних східноєвропейських держав і, базуючись на цьому, характеризується основний політичний курс та цілі Росії у Східній Європі.

Ключові слова: Російська Федерація, зовнішня політика, Східна Європа, геополітика, Україна, Білорусь, Молдова.

Східноєвропейська політика Росії є одним із вирішальних чинників формування геополітичної ситуації не тільки в Східній Європі, а й на європейському материкау загалом. Дослідження стратегії Російської Федерації у цьому регіоні дозволить визначити її цілі, причини та закономірності. В сучасній геополітичній ситуації російської збройної агресії розуміння зовнішньополітичної парадигми РФ є ключовим для зовнішньої політики України, тому дослідження на цю тематику є сьогодні надзвичайно актуальними.

Метою даної статті є визначення основних цілей та ролі східноєвропейського напрямку у зовнішній політиці Росії. Для досягнення зазначеної мети було виділено такі завдання: визначити історичні, ідеологічні та геостратегічні причини зовнішньої політики РФ, дослідити відносини з окремими східноєвропейськими державами і охарактеризувати загальний курс східноєвропейської політики Росії.

Основна частина. Після розпаду Радянського Союзу Росія втратила свої провідні позиції в східноєвропейському регіоні, а західні межі її сфери впливу значно посунулись на схід. В таких обставинах цілі східноєвропейської політики РФ цілком зрозумілі – відновити гегемонію або хоча б зберегти наразі існуючий контроль (яким би він не був) Москви над Східною Європою. Путін і його уряд, які стоять на чолі Російської Федерації уже два десятиліття, очевидно переслідують конкретну геополітичну стратегію, яка, на думку

кремлівського керівництва, гарантуватиме безпеку російських кордонів і створить для російської держави сприятливі економічні умови. І ця стратегія далеко не нова: її корені можна знайти в історії російської держави.

Формування політичного ядра сучасної Росії відбувалося в XII-XV століттях, на протязі яких Владимиро-Суздальське князівство, одне з північних руських удільних князівств, поступово перетворилося на домінуючу політичну силу на крайньому північному сході Європи – Московську державу. Будучи представниками однієї з багаточисельних гілок роду Рюриковичів, правителі цих державних утворень заявляли про свої права на землі всієї колишньої Київської Русі, посилаючись на династичну спадкоємність від київських князів. Саме в цей період були закладені основні підвалини сучасної російської політичної системи – міцна вертикаль влади, авторитарний політичний режим, ідеологія «збирання руських земель» і найбільшого (а тривалий час – навіть єдиного) в Європі і/або світі оплоту православ'я. Можна сміливо говорити про те, що ідеологічне підґрунтя (або, радше, виправдання) сучасної східноєвропейської політики Росії лежить саме в епосі пізнього середньовіччя [5].

Після завоювання Новгородської республіки (1478 рік) і остаточного звільнення з-під влади Золотої Орди (1480 рік), Московська держава вийшла на міжнародну політичну арену як самостійна одиниця і почала активну експансію на захід, захопивши в ході численних російсько-литовських війн першої половини XVI століття приблизно третину території Великого князівства Литовського. Втім, значний успіх перетворився у серію невдач в другій половині XVI століття: програна Лівонська війна, жорстка внутрішня політика Івана IV Грозного і переривання династії Рюриковичів призвели до початку Смутних часів в Росії. Занепадом Московського царства скористалася сусідня Річ Посполита, яка за 20-річний період Смути неодноразово організовувала масштабні походи вглиб Росії і здійснювала спроби поставити на московський престол своїх ставлеників. Війна з Річчю Посполитою 1609-1618 років показала, наскільки вразливими є російські західні кордони, які лежать на широкій рівнині без будь-яких вагомих природних перешкод. Тому після закінчення Смути царі з нової династії Романових взяли інтенсивний курс на розширення своїх володінь на захід задля забезпечення безпеки власної держави. В XVII-XVIII століттях російські царі успішно здобули вихід до Чорного і Балтійського морів, що надало Росії значні економічні та військові переваги. В 1772-1795 роках, після трьох поділів Речі Посполитої Російська імперія (проголошена в 1721 році) просунула свої кордони далеко на захід,

встановивши свою гегемонію в Східній Європі [3].

В часи свого найбільшого територіального розширення в XIX столітті до складу Російської імперії повністю входили території сучасних Молдови, Білорусі та більша частина сучасної України (за винятком Галичини, Закарпаття і Буковини). Всі ці території відігравали величезне значення в геополітичних інтересах Російської імперії: українські землі були ключем до контролю північного Причорномор'я, молдовські землі відкривали Росії шлях на Балкани, а білоруські – на Прибалтику і в Балтійське море. Усі молдовські і західні українські та білоруські території були втрачені Росією після Першої світової та громадянської воєн, проте в ході Другої світової війни були повернуті після контрнаступу радянської армії в 1943-1944 роках [6]. Після блискавичного наступу гітлерівської Німеччини в 1941-1942 роках, в результаті якого німецькі війська підійшли практично під стіни Москви, Сталін і радянське керівництво боялися перспективи повторного вторгнення ворожих військ в межі СРСР, тому на «визволених» радянськими військами землях було створено низку держав-сателітів Радянського Союзу, які мали виступати буферними державами між СРСР і НАТО на випадок повномасштабної війни [13].

Фактично, станом на другу половину XX століття Росія в обличчі Радянського Союзу досягла найбільшої могутності в своїй історії, ставши однією з двох світових наддержав, контролюючи половину Європи і маючи вплив у державах по всій земній кулі. Вона закінчила «збирання руських земель», закріпилася на узбережжях Чорного і Балтійського морів, здобула сателітів в Центральній Європі, забезпечивши цим цілковиту безпеку своїх західних кордонів. Геополітичні амбіції Росії в Східній Європі були повністю задоволені, але активізація визвольних рухів в країнах соцтабору наприкінці 1980-х і розпад Радянського Союзу в 1991 році кардинально змінили ситуацію на міжнародній арені [14].

Росія, потерпаючи в 90-х від політичної та економічної кризи, ніяк не могла запобігти переорієнтації країн колишнього соцтабору на Західну Європу, проте здійснювала намагання зберегти свої позиції на пострадянському просторі (зокрема створенням інтеграційних об'єднань по типу СНД і ОДКБ), втім залучити до них всі пострадянські країни Росії не вдалося. Також Російська Федерація брала участь у врегулюванні Придністровського конфлікту в Молдові, ввівши на територію Придністров'я свої «миротворчі війська». З Україною відносини були дещо напруженими: гострими стали питання приналежності Криму, в якому довго панували сепаратистські настрої і

проблема перерозподілу Чорноморського флоту між двома державами. Втім, до кінця 90-х ці питання були дипломатично врегульовані: Крим остаточно визнавався українським, Чорноморський флот було розподілено (більша частина відійшла РФ), а Росії надавалось право на дислокацію своєї частини флоту на українському півострові. З Білоруссю ж, особливо після обрання Олександра Лукашенка на пост білоруського президента, у Росії склалися досить тісні відносини: керівники обидвох держав активно пропагували ідею Союзної держави Росії і Білорусі, в якій кожна сторона планувала отримати свою вигоду. В цілому, Російська Федерація в 90-х намагалася вибороти для себе якомога сприятливіші позиції в Східній Європі після розпаду СРСР, створюючи нові інтеграційні проєкти і розбудовуючи двосторонні відносини з сусідами [4].

Динаміка відносин Росії з її східноєвропейськими сусідами змінилася з приходом до влади Володимира Путіна в 2000 році. Новообраний російський президент взяв курс на здійснення реформ та стабілізацію ситуації всередині країни, що в свою чергу дозволило Росії проводити більш послідовну зовнішню політику. Після провалу інтеграційного проєкту в рамках СНД через небажання абсолютної більшості пострадянських країн делегувати частину своїх повноважень органам СНД, що означало би фактичну втрату частини їх суверенітету на користь РФ, російське керівництво в XXI столітті вдається як і до більш помірної стратегії, основою якої виступає економічна інтеграція з можливими перспективами політичної інтеграції в майбутньому, так і до більш агресивних методів впливу, таких як економічний чи військовий тиск [7].

З трьох пострадянських країн Східної Європи тільки Білорусь бере участь у євразійських інтеграційних проєктах, наразі будучи членом Євразійського економічного союзу, створеного на базі ЄврАзЕС, ЄЕП і Митного союзу. Керівництво Білорусі на протязі всього періоду незалежності неодноразово заявляло про бажання підтримувати тісні економічні зв'язки з Росією в рамках інтеграційних організацій, однак темпи політичної інтеграції з РФ в рамках Союзної держави в XXI ст. значно знизилися. Очевидно, за президентства Єльцина Лукашенко, як більш молодий і енергійний (на той час) політик, розраховував на керівну роль в управлінні Союзною державою після її створення в 1999 році, та зміна політичного керівництва в Росії поклала край цим амбітним планам. Нове російське керівництво почало просувати ідею формування органів Союзної держави з врахуванням економічної ваги і чисельності населення кожної з держав-учасниць, що означало б фактичне входження Республіки Білорусь до складу Російської Федерації на правах

федерального округу, замасковане під політичний союз незалежних держав. Зрозуміло, що білоруська сторона не могла піти на такий крок, тому подальша інтеграція в рамках Союзної держави, включаючи впровадження єдиної валюти до 1 січня 2005 року, була призупинена [11].

Призупинення політичної інтеграції висунуло на перший план саме російсько-білоруську економічну співпрацю, яка була вигідною для обох сторін. Підвищення цін на енергоносії на початку 2000-х спричинила ріст російської економіки, що в свою чергу сприяло налагодженню торгівлі газом і нафтою з країнами ЄС та Східної Європи. Білоруська територія стала одним із головних транзитних шляхів постачання газу в Європу, тому підтримка сприятливих економічних відносин з Білоруссю є вигідною Росії. Білоруська промисловість, що зберіглась краще російської після розпаду Радянського Союзу, активно фінансується Російською Федерацією, адже Білорусь виступає основним торговим партнером прикордонних з нею російських областей і сприяє їх економічному росту [2].

Проте навіть тісні економічні відносини між Росією і Білоруссю були порушені в зв'язку з початком російської агресії проти України в 2014 році. В зв'язку з введенням Росією санкцій проти імпорту європейських товарів Білорусь могла втратити значну частину доходу, який полягав у реекспорті європейських товарів з Білорусі в Росію. Уряд Лукашенка на став впроваджувати аналогічні російським санкції проти ЄС, що призвело до так званих «торгових війн» між Росією і Білоруссю, коли перша мала на меті обмежити імпорт санкційних товарів з Білорусі, в той час як остання відновила прикордонний контроль зі свого боку російсько-білоруського кордону задля забезпечення реекспорту цих самих товарів в Росію [9].

Російсько-білоруські економічні суперечки були закономірним наслідком невідповідності російської та білоруської зовнішньої політики щодо Європи. Починаючи з 2014 року РФ виступає як очевидний політичний суперник ЄС у боротьбі за вплив у Східній Європі, з чого Лукашенко намагався отримати зиск, що йому успішно вдавалося до літа 2020 р. Білорусь почала позиціонувати себе як медіатора, нейтральну сторону між Росією, Україною і ЄС, таким чином налагодивши набагато кращі відносини з останніми двома, водночас зберігши тісні зв'язки з РФ. Так, хоч і в 2014 році Білорусь виступила проти Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України, продовжила як і військову співпрацю з Росією (зокрема в рамках військових навчань «Захід»), так і участь в її інтеграційних проєктах (як наприклад ЄАЕС), в 2014-2020 роках Білорусь виступала майданчиком для зустрічей лідерів

«нормандської четвірки», що мали на меті врегулювати конфлікт на Донбасі, так і офіційно не визнавши Крим російською територією. Росія змушена була миритися із злегка нейтральною позицією Білорусі, і навіть переговори щодо поглиблення інтеграції в рамках Союзної держави в 2019 році не привели до якихось домовленостей в зв'язку з позицією Лукашенка щодо обмеження суверенітету Білорусі у разі продовження інтеграції [10].

Ситуація різко змінилася літом 2020 року в зв'язку з черговими виборами президента Білорусі та розгортання масових акцій протесту проти режиму Лукашенка. Цю несприятливу, як на перший погляд, ситуацію в сусідній союзницькій країні Путін зміг використати якнайкраще. Російська влада зайняла вичікувальну позицію, не підтримавши в передвиборчій гонці ні чинного президента Лукашенка, ні опозиційну кандидатку Світлану Тихановську. Така тактика дозволила б Росії залишитись вірним союзником Білорусі незалежно від результатів виборів. В ході розгортання масових акцій протесту білоруський президент втратив будь-яку політичну підтримку Заходу і, незважаючи на багаточисленні заяви про незаконне втручання Росії у вибори, змушений був звернутися по допомогу до РФ, яку остання все ж таки надала коли стало очевидно, що Лукашенку таки вдасться втримати владу. Можна з упевненістю сказати, що в 2020 році Путін здійснив блискучий тактичний хід, фактично своєю бездіяльністю домігшись втрати авторитету Білорусі на Заході і її цілковите повернення в сферу російського впливу. Проте підтримка Лукашенка Росією помітно зменшила симпатії білорусів до російського керівництва, що в більш далекій перспективі може вилитися в відсторонення Білорусі від Росії після реальної зміни білоруської влади, якщо така відбудеться.

Сама ідея використання нестабільної ситуації в сусідній країні задля утвердження своєї позиції в регіоні далеко не нова для Російської Федерації, адже вона була втілена ще в 1992 році практично відразу після розпаду Радянського Союзу під час Придністровського конфлікту в Молдові. 14-а радянська армія, що дислокувалася на території Придністров'я ще з часів СРСР, підтримала придністровських сепаратистів, що дозволило їм здобути фактичну незалежність від центрального уряду в Кишиневі. Під приводом забезпечення мирного врегулювання ситуації 14-а радянська армія була реорганізована в Оперативну групу російських військ, які перебувають на території Придністров'я і сьогодні, забезпечуючи Придністров'ю здобуту в 1992 р. незалежність. Після припинення вогню в результаті підписання Московського договору 21 липня 1992 року конфлікт перейшов в стадію замороженого, а до

його вирішення була залучена міжнародна спільнота в обличчі ОБСЄ, України і Росії. Врешті-решт, у 1999 році Молдові вдалося переконати російську сторону вивести свої війська з молдовської території, але прихід до влади в Росії Володимира Путіна перервав цей процес [7].

Нове російське керівництво, як і у випадку з Білоруссю, почало вести нову геополітичну гру щодо Молдови, поставивши за ціль зберегти свою присутність у придністровському регіоні і запобігти поширенню євроатлантичної та європейської інтеграції на схід. Так, проблема невирішення конфлікту в Придністров'ї фактично закрила дорогу Молдові до інтеграції в структури НАТО, вступу до ЄС чи об'єднання з сусідньою їй Румунією. Цілі Росії стали абсолютно очевидними в 2003 році, коли на ініціативу від ОБСЄ щодо введення на територію Молдови міжнародних сил під керівництвом ЄС задля врегулювання ситуації, Кремль відрядив своїх представників в Молдову двох своїх представників задля активного просування свого варіанту вирішення конфлікту. Російський план, названий «меморандумом Козака» полягав у перетворенні Молдови на федеративну республіку, в якій її суб'єкти мали б значно ширші права і могли б помітно впливати на політику центрального уряду в Кишиневі [1]. Зрозуміло, що за умови невиведення російських військ з території Придністров'я (а за умовами цього плану російські війська мали бути присутні на території Молдови ще наступні 30 років) представники цього регіону всіляко б перешкоджали здійсненню проєвропейської політики керівництвом Молдови і сприяли б утвердження російського впливу в державі. Молдовський уряд ніяк не міг погодитися на такі умови, а тому не прийняв положення «меморандуму Козака». В висновку, відносини Молдови і Росії різко погіршилися, а «меморандум Козака» став останньою реальною спробою змінити статус-кво в регіоні і закріпив протиріччя між Заходом і Росією щодо врегулювання придністровського конфлікту. В 2006 році Росія і керівництво Придністров'я, апелюючи до проголошення незалежності Чорногорією в тому ж році, намагалися легітимізувати існування ПМР шляхом проведення референдуму про незалежність, але ці спроби не мали успіху [4].

Безперечно, ситуація, що склалася, є найбільше вигідною саме для Росії, яка таким чином змогла зберегти свою військову присутність у регіоні та стримати євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення Молдови, що повністю вкладається у поточну геополітичну концепцію російського керівництва, що полягає у конкуренції Росії і Європейського Союзу за вплив у Європі.

В рамках цієї концепції Росія діє і щодо свого найбільшого сусіда в Східній Європі, України, з якою з 2014 році вона перебуває в стані гібридної

війни. З усіх трьох країн Східної Європи саме Україна представляє для Росії найбільший інтерес і саме з Україною у Росії найбільш напружені відносини, які тягнуться ще з часів проголошення української незалежності. І хоч станом на кінець 90-х всі головні спірні питання між Україною і РФ були вирішені (приналежність Криму, розподіл Чорноморського флоту, транзит і постачання газу), знову ж таки, як у випадку з Молдовою і Білоруссю, після приходу Путіна до влади в РФ російська зовнішня політика щодо України стала більш агресивною і наступальною. Особливо напруженою ситуація стала у 2003 році, в ході конфлікту навколо острова Тузла, і, враховуючи подальші події, залишалася такою до початку 2010 року. Запобігти подальшому розгортанню конфлікту удалося завдяки зусиллям тодішнього президента України Леоніда Кучми і Верховної Ради України. Цей конфлікт був одним з перших прикладів ігнорування путінською Росією міжнародного права, проблеми, яка стане нагальною для України через 10 років [8].

Після обрання новим президентом України Віктора Ющенка українсько-російські відносини значно погіршилися. Російська Федерація почала відкрито виступати проти взятого Ющенком курсу щодо європейської та євроатлантичної інтеграції як такого, що суперечить російським державним інтересам. Під керівництвом Путіна Москва виробила нову парадигму своєї зовнішньої політики, яка фактично полягає в боротьбі з впливом Європейського Союзу і США у країнах, які Росія вважає «сферою свого впливу», до якої традиційно відносять країни пострадянського простору, в тому числі й Україну. Тому активна проєвропейська політика України в 2005-2009 роках була неприпустимою для російського керівництва, яке розгорнуло масштабну ідеологічну, економічну і пропагандистську війну проти України. На відміну від Білорусі, яка активно залучалась до російських інтеграційних процесів, і Молдови, стратегічна важливість якої була набагато нижчою, Україна була і є основною ланкою російської зовнішньополітичної парадигми. На землях України лежить столиця Русі – Київ, від якої Москва веде свою історію, українські чорноморські порти можуть стати плацдармом для економічної експансії Росії в Чорному морі. Не пов'язана з Росією успішна українська держава є загрозою для російських інтеграційних проєктів та існування самої Росії як великої світової держави [12]. Тому саме з приходом Ющенка до влади в Україні РФ почала діяти: пропаганда в російських ЗМІ проти України, розпалювання газових конфліктів і намагання дискредитувати нову українську владу в обличчі Заходу. Навіть після обрання в 2010 році президентом України Віктора Януковича і нормалізації російсько-українських відносин, тиск Росії

хоч і зменшився, але не припинився зовсім. Всупереч очікуванням, уряд Януковича, при відновленні дружніх відносин з РФ, продовжив курс на євроінтеграцію і відмовився від тіснішої інтеграції з Росією. Проте навіть більш помірна позиція Януковича не влаштувала Путіна, тому після його переобрання в 2012 році Росія активно заохочувала Україну до вступу у Митний Союз і, судячи з подій 2013 року, здійснювати тиск особисто на Януковича та його оточення. Дії РФ призвели до різкої відмови уряду Януковича від європейської інтеграції і переорієнтацію на Росію, що, в свою чергу, стало причиною Євромайдану і розгортання Революції Гідності. Невідомо, якого саме результату добивався Путін своїми діями, але нестабільність в Україні після втечі Януковича зіграла йому на руку, дозволивши анексувати Крим і захопити східну частину Донбасу. Проте, судячи з того, що ватажки сепаратистів, їхні симпатики а подекуди навіть сама Росія активно пропагували федералізацію України чи створення Новоросії на теренах всього півдня і сходу нашої держави, втілити найбільш сприятливий для Росії план Путіну не вдалося. Тому російське керівництво вдалося до іншої, більш помірної тактики, яку вони раніше намагалися втілити в Молдові – реінтеграції окупованих територій на російських умовах [15]. Фактично, в 2014 році Росія взяла на озброєння так і нереалізований план з «меморандуму Козака», застосувавши його до України. Так, ідеї федералізації і реінтеграції окупованих територій в присутності російських військ присутні як і молдовському, так і українському сценарію. Очевидно, що ні уряд Порошенка в 2014-2019 роках, ні поточний уряд Зеленського не могли і не можуть погодитися на такі умови, але це також грає Росії на руку. Наявність окупованих територій значно зменшує шанси України до вступу в НАТО, і поточний статус-кво для Росії є цілком прийнятним.

Підсумовуючи, можна сказати, що східноєвропейська політика путінської Росії полягає у збереженні політичного, економічного, культурного і військового впливу Російської Федерації в Східній Європі. Після розпаду Радянського Союзу могутність Росії на міжнародній арені значно зменшилась, а її відновлення Путін і його уряд вбачають у становленні Росії одним із геополітичних центрів нового багатопольярного світу. Східна Європа вважається російським керівництвом виключно сферою свого впливу, а співпрацю східноєвропейських держав з Європейським Союзом – посяганням на неї. Тому з приходом Путіна до влади в 2000 році Російська Федерація розгорнула агресивну зовнішню політику щодо своїх найближчих західних сусідів, спочатку спонукаючи їх до інтеграції в рамках євразійських

організацій, а потім, в разі відсутності з їхнього боку зацікавленості в цьому, здійснюючи економічний і політичний тиск на них. Як крайній захід РФ використовує військове втручання з подальшою окупацією частини території сусідньої держави (як у випадку Молдови та України) для того, щоб запобігти її інтеграційному курсу в НАТО і спробувати реінтегрувати окуповані території на власних умовах задля просування власної політики всередині чужої країни.

Витоки ж такої агресивної політики Росії та її претензій на гегемонію в Східній Європі лежать в історії становлення російської державності, в ході якої були сформовані всі її геополітичні інтереси і амбіції. Тези про особливий шлях Росії, її винятковість на політичній арені Східної Європи, недопустимість розширення НАТО на схід – кожен з цих аспектів має історичне походження. В російському середовищі панує думка про постійну загрозу можливого вторгнення з заходу в зв'язку з незахищеністю західних російських кордонів, які здебільшого проходять по широкій рівнині без будь-яких вагомих природних перешкод. Російське керівництво намагається всіма способами запобігти повторенню сценарію Другої Світової війни, в якій німецькі війська просунулися далеко вглиб російської території, обложивши навіть Москву. Впродовж же років Холодної війни безпека західних кордонів СРСР була забезпечена смугою держав-членів ОВД між територією власне Радянського Союзу та країнами НАТО. Тому існування так званої «буферної зони» між Росією і країнами НАТО, на думку російського керівництва, є гарантією безпеки російських кордонів, в зв'язку з чим впродовж президентства Путіна Російська Федерація взяла агресивний курс на недопущення вступу до НАТО України і Молдови та створення власних інтеграційних структур (зокрема ОДКБ).

1. Алексєйченко О. В. Політика Російської Федерації щодо «заморожених конфліктів» на пострадянському просторі : авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня к. політ. наук : 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 26 с.

2. Баканова А. О. Економічний аспект відносин країн НСЄ з Росією у ХХІ столітті. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2018. № 18-19. 20 с.

3. Головченко В. Витоки агресивності зовнішньої політики Росії. *Київські історичні студії*. 2016. № 2. С. 68-75.

4. Гольцов А. Г. Геостратегія Російської Федерації на пострадянському просторі : авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : 21.03.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 42 с.
5. Дугин А. Г. Геополитика России: Учебное пособие для вузов. Москва : Академический проект; Гаудеамус, 2012. 424 с.
6. Кёре С. Присутствие и отсутствие Советской России в геополитике Центральной и Восточной Европы (1917-1924): политика, пространства и репрезентации. *Российские и славянские исследования*. 2014. Вып. 9. С. 151-160.
7. Колосов В. А. Российская геополитика: традиционные концепции и современные вызовы. *Общественные науки и современность*. 1996. № 3. С. 86-94.
8. Кондратенко О. Ю. Геостратегія Російської Федерації: теоретичні основи і практична реалізація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : 21.03.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 42 с.
9. Неменский О. Б. «Последний союзник»: Российско-белорусские отношения на современном этапе. *Контуры глобальных трансформаций*. 2016. Вып. 5, т. 9. С. 24-40.
10. Сидорук Т. В. Східна Європа як поле геополітичної конфронтації між Росією і Європейським Союзом. *Науковий вісник РДГУ. Сер. Панорама політологічних студій*. 2015. Вип. 13. С. 47-55.
11. Терновая Л. О., Багаева А. В. Геополитическая судьба Восточной Европы. Москва : Этносоциум, 2016. 324 с.
12. Тонконогов А. В. Геостратегия России в современном мире. *Социально-гуманитарные науки*. 2015. № 5. С. 5-20.
13. Цымбурский В. Л. Остров Россия. Геополитические и хронологические работы. 1993-2006. Москва : РОССПЭН, 2007. 544 с.
14. Шпорлюк Р. Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі) / пер. з англ. та упоряд. Г. Касьянов. Київ : Дух і літера, 2000. 230 с.
15. Ištók R., Plavčanová D. Russian geopolitics and geopolitics of Russia – phenomenon of space. *European Journal of Geopolitics*. 2013. No. 1. Pp. 61-94.

References

1. Aliksieichenko, O. V. (2015) Polityka Rosiiskoi Federatsii shchodo «zamorozhenykh konfliktiv» na postradianskomu prostori [The policy of the Russian Federation on "frozen conflicts" in the post-Soviet region.]: avtorefer. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k. polit. nauk : 23.00.04 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 26 s. [in Ukrainian].

2. Bakanova, A. O. (2018) Ekonomichnyi aspekt vidnosyn krain NSIe z Rosiieiu u XXI stolitti [Economic aspect of relations NEE with Russia in the XXI century]. Mizhnarodni vidnosyny. Seriiia «Politychni nauky». № 18-19. 20 s. [in Ukrainian].
3. Holovchenko, V. (2016) Vytoky ahresyvnosti zovnishnoi polityky Rosii. [The origins of aggressive foreign policy of Russia] Kyivski istorychni studii. 2016. № 2. S. 68-75. [in Ukrainian].
4. Holtsov, A. H. (2019) Heostrategiia Rosiiskoi Federatsii na postradianskomu prostori [Geostrategy of the Russian Federation in the post-Soviet space]: avtorefer. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra polit. nauk : 21.03.03 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 42 s. [in Ukrainian].
5. Dugin, A. G. (2012) Geopolitika Rossii [Geopolitics of Russia]: Uchebnoe posobie dlya vuzov. Moskva : Akademicheskij proekt; Gaudeamus. 424 s. [in Russian].
6. Kyore, S. (2014) Prисutstvie i otsutstvie Sovetskoj Rossii v geopolitike Central'noj i Vostochnoj Evropy [The Presence and Absence of Soviet Russia in the Geopolitics of Central and Eastern Europe] (1917-1924): politika, prostranstva i reprezentacii. Rossijskie i slavyanskіe issledovaniya. Vyp. 9. S. 151-160. [in Russian].
7. Kolosov, V. A. (1996) Rossijskaya geopolitika: tradicionnyye koncepcii i sovremennyye vyzovy [Russian geopolitics: traditional concepts and modern challenges.]. Obshchestvennyye nauki i sovremennost'. № 3. S. 86-94. [in Russian].
8. Kondratenko, O. Yu. (2019) Heostrategiia Rosiiskoi Federatsii: teoretychni osnovy i praktychna realizatsiia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra polit. nauk : 21.03.03 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 42 s. . [in Ukrainian].
9. Nemenskij, O. B. (2016) «Poslednij soyuznik»: Rossijsko-belorusskie otnosheniya na sovremennom etape [“The last ally”: Russian-Belarusian relations at the present stage.]. Kontury global'nyh transformacij. Vyp. 5, t. 9. S. 24-40. [in Russian].
10. Sydoruk, T. V. (2015) Skhidna Yevropa yak pole heopolitychnoi konfrontatsii mizh Rosiieiu i Yevropeiskym Soiuzom [Eastern Europe as a field of geopolitical confrontation between Russia and the European Union]. Naukovyi visnyk RDHU. Ser. Panorama politolohichnykh studii. Vyp. 13. S. 47-55. [in Ukrainian].

11. Ternovaya, L. O., Bagaeva, A. V. (2016) Geopoliticheskaya sud'ba Vostochnoj Evropy [Geopolitical fate of Eastern Europe]. Moskva : Etnosocium. 324 s. [in Russian].
12. Tonkonogov, A. V. (2015) Geostrategiya Rossii v sovremennom mire [Geostrategy of Russia in the modern world]. Social'no-gumanitarnye nauki. № 5. S. 5-20. [in Russian].
13. Cymburskij, V. L. (2007) Ostrov Rossiya. Geopoliticheskie i hronologicheskie raboty [Island Russia. Geopolitical and chronological works]. 1993-2006. Moskva : ROSSPEN, 2007. 544 s. [in Russian].
14. Shporliuk, R. (2000) Imperiia ta natsii (z istorychnoho dosvidu Ukrainy, Rosii, Polshchi ta Bilorusi) [Empire and nations (from the historical experience of Ukraine, Russia, Poland and Belarus)] / per. z anhl. ta uporiad. H. Kasianov. Kyiv : Dukh i litera, 230 s. [in Ukrainian].
15. Ištók R., Plavčanová D. Russian geopolitics and geopolitics of Russia – phenomenon of space. European Journal of Geopolitics. 2013. No. 1. Pp. 61-94.

Mariash Oleh. GEOPOLITICAL ROLE OF EASTERN EUROPE IN THE FOREIGN POLITICAL INTERESTS OF THE RUSSIAN FEDERATION

In the article the author conducts a general review and analysis of the main aspects of the Eastern European direction of foreign policy of the Russian Federation. The influence of Russia's historical past on the formation of the geopolitical interests of the Russian state in the region is determined. Russia's policy towards specific Eastern European states is considered and compared, and based on this, the main political course and goals of Russia in Eastern Europe are characterized.

Key words: *Russian Federation, foreign policy, Eastern Europe, geopolitics, Ukraine, Belarus, Moldova.*

УДК 327(477+437.3)

Юлія Михайлишин

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ ВІДНОСИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану українсько-чеських відносин починаючи з 2014 року, безпекового фактору та економічного виміру двосторонніх відносин, розвитку відносин після початку Російської агресії відносно України та суспільному виміру міждержавних відносин. Особливу увагу приділено ролі Російської Федерації у двосторонніх відносинах України та Чехії

Ключові слова: двостороннє співробітництво, російська агресія, безпековий вимір, економічний фактор, суспільний вимір

Актуальність дослідження. зумовлена тим, що після початку збройної агресії з боку Росії для України пріоритетним завданням стало підтримання тісніших контактів з своїми Західними сусідами. Хоча між Україною та Чеською Республікою немає спільного кордону, все ж їх пов'язує географічна близькість та спільне історичне минуле. У контексті українсько-російського збройного конфлікту ми спостерігали розбіжність поглядів президента Чехії та уряду, проте відбулось розширення економічної співпраці, надання великої гуманітарної та фінансової допомоги з боку чеського уряду, постійне поновлення та розширення ряду санкцій проти російської сторони та заклики з вимогою припинити ескалацію конфлікту на Донбасі, звільнення підконтрольних територій Донбасу та Криму.

Джерельна база дослідження. Динаміку розвитку двосторонніх відносин можемо відслідкувати у працях таких чеських науковців: J. Mareš, J. Hošek, E. Kubátová, J. Kufčák, B. Prášková. З боку українських науковців варто відзначити такі роботи: Є. Кіш, Р. Корсака, О. Цуп.

Мета роботи. Дослідити сучасний стан українсько-чеських відносин, а саме період з 2014 року, коли відбулось російське вторгнення на територію України, динаміку двосторонніх відносин та позицію Чеської Республіки щодо даної проблеми. Для дослідження сучасного етапу двосторонніх відносин було поставлено наступні **завдання**: проаналізувати двосторонні відносин після початку Російської агресії; розглянути безпековий фактор українсько-чеських відносин; розкрити економічний фактор міждержавних відносин

Виклад основного матеріалу. Без особливого перебільшення варто зауважити, що 2014 рік став, мабуть, найважливішою віхою в історії незалежної України. На рубежі 2013 та 2014 років в Україні було прийнято нове рішення щодо подальшого напрямку розвитку країни. Український уряд переглянув прозахідний напрямок країни та вирішив не підписувати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, а натомість поглибити економічне співробітництво з Російською Федерацією. У відповідь країну охопили наймасштабніші акції протесту після Помаранчевої революції в 2004 році. Демонстрації призвели до того, що в лютому 2014 року президент України Віктор Янукович втік до Росії, а після анексії Кримського півострова відбулось створення двох проросійських сепаратистських республік та розпочалась триваюча війна на Донбасі.

У березні 2014 року, порушуючи міжнародне право, Росія анексувала Кримський півострів, де під час своєї військової присутності вона провела незаконний референдум. Де-юре Крим залишається частиною України, але де-факто, на думку російської влади, належить Росії. Вся операція була логістично чудово підготовлена російською стороною та створила постійну й довгострокову напруженість у цілому регіоні. З початку демонстрацій спостерігалось позитивне ставлення більшості чехів до Євромайдану, яке було спровоковане проєвропейськими мотивами українських демонстрантів. Варто зазначити, що на той момент українці виходили підтримувати Євромайдан у багатьох чеських містах і до них долучалась велика кількість чехів. У 2014 році президент Чеської Республіки Мілош Земан виступив проти російської агресії, однак того ж року він змінив свою позицію та відкинув антиросійські санкції Європи. Він трактував війну на сході України як громадянську війну, в яку Росія не втручається. Його позиція викликала масові невдоволення як з боку уряду, так і з боку суспільства.

Україна і Чехія завжди мали хороші відносини, і як тільки розпочалось військове втручання, ми побачили підтримку не тільки з боку чеського уряду, а й зі сторони чеського суспільства. Кілька сотень людей провели демонстрацію проти російської інтервенції перед російським посольством у Празі. Близько сотні людей протестували також перед Генеральним консульством Росії в Брно. Протестуючі носили українські прапори та банери із зображенням президента Росії Володимира Путіна в ампула Адольфа Гітлера. Організатори зібрали підписи під петицією, в якій оскаржували втручання Росії в Крим та вимагали територіальної цілісності України. Протягом перших двох годин підписалися кілька десятків людей, і навіть у суботу протестуючі були перед російським посольством.

Сім років минуло після Євромайдану, кримської кризи та початку війни. Чеське середовище відносно швидко відреагувало на ці події політично, культурно та гуманітарно, це були дуже помітні реакції, та на деякий час Україна стала темою номер один в чеському суспільстві. Але природно, що з часом ця тема знову вщухла. І той факт, що українська тема трохи відступила на другий план, насправді можна сприймати як позитив. Україну повинні розглядати як європейського партнера, а не як символ війни та бідності, її не можна завжди пов'язувати з конфліктом на Донбасі. Шлях до співпраці більше базується на побудові культурної діяльності та інтересу до країни як такої, а не вічного погляду крізь призму страждань.

Стабілізація ситуації з безпекою в Україні є стратегічним інтересом Чехії та ЄС. Безпека Європейського Союзу та окремих держав членів, включаючи Чеську Республіку, тісно пов'язана із станом безпеки в його безпосередньому оточенні та, насамперед, із ситуацією на їхніх зовнішніх кордонах. У цьому плані інтереси ЄС та Чехії збігаються з інтересами українського населення. Досвід України з принципово успішною обороною проти незрівнянно сильнішого противника є цінним досвідом для всіх європейських країн. Можемо сказати, що багато європейських країн, швидше за все, не пройнуть такого випробування, адже, до прикладу, навіть Чеській Республіці за чверть століття вільного існування не вдалося створити таку функціональну систему безпеки.

Питання безпеки та оборони у двосторонніх відносинах України та Чехії з початком збройного протистояння на території України постало особливо гостро. Завдяки спільним зусиллям урядів обох країн в Україні почалась модернізація силових структур, проводились конференції та тренінги на яких відбувався обмін досвідом та удосконалення оборонної системи. Опираючись на чеський досвід в Україні почали створювати анти конфліктні групи та «Поліція діалогу», підготовкою яких займались наші чеські партнери. Реакція українських спеціалістів із безпеки, громадськості та засобів масової інформації на чеську допомогу є дуже позитивною, а українсько-чеська співпраця триватиме. Велика подяка за вищеназвану роботу належить співробітникам пожежних служб, працівникам Генеральної інспекції сил безпеки, Академії поліції та, що не менш важливо, представникам неурядових організацій.

Статистичні дані про війну на сході України показують, що наразі існує значний перехід від війни зі звичайною зброєю, так званої кінетичної війни, до кібервійни. Основними інструментами є кібератаки, електронна війна та психологічна діяльність. Кібератаки покликані блокувати або знищувати

ключові та життєво важливі інфраструктури противника, такі як вода, електрика, газ, телекомунікаційні послуги, а також державні та державні адміністрації або військові комп'ютерні системи. Електронна війна полягає у зловживанні масово використовуваними комп'ютерами та електронними пристроями в бойових цілях. За допомогою кібератак, ворог здійснює масову розсилку повідомлень українським бійцям, після чого телефони відслідковують та здійснюють обстріли по наших позиціях.

Україна усвідомлює реальність кібервійни і сприймає її дуже серйозно. Важливо те, що країна, спираючись на досвід останніх років, дуже серйозно ставиться до кіберзахисту та безпеки і багато в чому набагато краще підготовлена, ніж багато європейських країн. В свою чергу українські експерти з кібербезпеки поділились досвідом з чеськими партнерами, адже наші напрацювання є досить високими та цінними. Чеські колеги були вражені рівнем підготовки українських програмістів, тому з великим захопленням обмінювались досвідом.

Будучи членом Вишеградської групи Чеська Республіка намагається популяризувати українське питання, тому Україна отримує всебічну допомогу від її учасників. Країни В4 висловили рішучу підтримку швидкому завершенню процесу ратифікації Угоди про асоціацію, включаючи Угоду про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною. Уряд України зробить усе можливе, щоб якомога швидше виконати свої зобов'язання, що випливають з тимчасового виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, зокрема у боротьбі з корупцією, реформах, пов'язаних з децентралізацією, макрофінансовій реформі, державному управлінні реформу державної структури та енергетичного сектору, включаючи такі заходи, як реструктуризація державної компанії, відповідальної за нафтогазовий сектор, імплементацію закону про ринок природного газу та прийняття закону про енергоефективність. Країни Вишеградської групи надають Україні підтримку щодо реформ у цій сфері.

Україна є важливим торговим партнером Чехії, тобто протягом кількох років вона входила до 20 найважливіших торгових партнерів Чехії. У період 2016-2019 років товарообіг Чехії та України безперервно зростав, а у 2019 році він досяг 63 мільярдів чеських крон. У 2020 році на двосторонню торгівлю негативно вплинув пандемія коронавірусу, і товарообіг скоротився на 7% порівняно з 2019 роком. В Україні є понад 200 офісів та представництв чеських компаній, більшість у Києві та Київській області, Львівській області, Дніпропетровській області та області Закарпатської області. Виходячи на

український ринок, необхідно враховувати велику важливість особистих переговорів, а також враховувати, що ділові переговори зазвичай відбуваються протягом більш тривалого періоду часу. Вибір українських партнерів також дуже важливий.

Нинішні спроби диверсифікувати ланцюжки поставок та виробництва та можливе переміщення виробництва з Китаю ближче до Європи відкривають можливості для інвестицій та модернізації більшості галузей української промисловості. Перевагою є географічна близькість, промислові традиції та велика кількість кваліфікованих робітників. Під час коронавірусної кризи вже зростаючий український ІТ-сектор, очолюваний технологічними стартапами, активізувався, тому в країні існує широкий простір для інвестицій або аутсорсингу деяких послуг. Проблемним аспектом є можливість фінансування державних та регіональних контрактів, які були ключовими для деяких чеських експортерів та інвесторів. В основному це проекти у сфері зеленої енергетики та міського громадського транспорту. Існують космічні проекти для модернізації українських лікарень, які перебувають у відносно поганому стані. Акцент також буде зроблено на енергоефективності та економічному управлінні водними ресурсами. Інтереси чеських компаній у цій сфері були підтримані офіційною участю Чехії у цьогорічному міжнародному ярмарку водопостачання та енергоефективності Aqua Therm у Києві з 18 по 20 серпня.

Українсько-чеська міжурядова комісія з питань економічного, промислового та науково-технічного співробітництва є ключовим інструментом розвитку взаємних торговельно-економічних відносин. Його мета – підтримка співробітництва у підвищенні обізнаності про можливості бізнесу та інвестицій, у виявленні проблем та перспективних напрямків. Особливістю цієї комісії є заповнення посад співголів на рівні віце-прем'єр-міністрів, що наразі не має аналогів. У його рамках регулярно відбуваються засідання постійних робочих груп у галузі промисловості та енергетики. У майбутньому розглядаються подальші постійні робочі групи, у тому числі на регіональній основі.

Після економічної кризи в Україні взаємна торгівля регулярно зростає з 2015 року. У 2019 році ми можемо спостерігати зростання товарообігу на 7,4% порівняно з 2018 роком до 2,48 млрд євро (експорт збільшився на 6,2% у річному обчисленні до 1,37 млрд євро, імпорт збільшився на 9% до 1,11 млрд євро). Збільшення взаємної торговельної співпраці також є одним із результатів Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, економічна частина якої (повна та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ)) почала тимчасово впроваджуватись з 1 січня 2016 року, а повністю 1 вересня 2017 року. Угода

спрямована на створення умов для покращення економічних та торговельних відносин, що ведуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, та на підтримку її зусиль щодо завершення переходу до функціонування ринкової економіки, зокрема, шляхом наближення українського законодавства до законодавства ЄС. Таким чином, угода значно полегшує торгівлю між європейськими та українськими компаніями.

Те, що громадянське суспільство та уряд змогли зробити за останні кілька років – це великий крок вперед. Були створені всі необхідні антикорупційні органи, оскільки суспільство дуже сильно тиснуло на те, що у цій сфері мають бути конкретні результати, щоб ті, хто керує корупцією, потрапили до в'язниці. Тепер ми можемо стежити за конкретними результатами, адже у нас є кілька випадків, коли судді, а також міністри та депутати були заарештовані.

Виробництво та використання енергії водню стало модним за останні роки, про це багато говорять, але це питання майбутнього. Воднева стратегія Чеської Республіки, підготовлена Міністерством промисловості та торгівлі, передбачає повільний, повільний початок використання водню після 2025 року та бум після 2035 року, що буде зумовлено, головним чином, споживанням у транспорті та промисловості.

Отже, українсько-чеські відносини після початку російської агресії перебувають на стадії активної співпраці. Чеські політики, дипломати і чеське суспільство активно і відкрито підтримують Україну та її євроатлантичні прагнення. Під час зустрічей глав урядів Чехія чітко засуджує агресію Росії проти України та підтверджує підтримку чеським урядом територіальної цілісності та суверенітету України. Ми спостерігаємо розширення економічної співпраці, велику гуманітарну та фінансову допомогу з боку чеського уряду, постійне поновлення та розширення ряду санкцій проти російської сторони та заклики з вимогою припинити ескалацію конфлікту на Донбасі, звільнення підконтрольних територій Донбасу та Криму.

Проте не без уваги залишається той факт, що допомога Україні не є достатньою, бо як і західна підтримка, вона не завжди є досить сильною. Коли наприкінці 2018 року російський флот обстрілював українські судна в нейтральних водах і захоплював українських моряків, Захід фактично не покарав Росію. Ми хотіли б, щоб Європа краще зрозуміла нас щодо російського газопроводу "Північний потік" 2. Це не економічний проект, а політичний проект російського уряду, тому українські експерти вважають, що Захід може допомогти Україні більше, він повинен бути більш принциповим і жорсткішим.

Кібербезпека стала дуже важливою для України після початку збройного протистояння, ми постійно були під прицілом хакерських атак, тому дуже швидко модернізували свою систему захисту. Не менш важливим безпековим фактором двосторонніх відносин стала безпека кіберпростору. Все більше кіберпростір стає простором, у якому можна вести конфлікти між державними та недержавними суб'єктами. Кібератаки – це ідеальний інструмент для руйнування політичних, комерційних чи інших подібних цілей, а також потужний інструмент для дестабілізації будь-якої діяльності. У більшості випадків викрити виконавця нападу дуже важко, особливо в режимі реального часу, що зменшує ймовірність адекватної відповіді.

Торговельно-економічне співробітництво між Чехією та Україною продовжує зростати і є важливим для обох країн. Україна є 22 -м найважливішим торговим партнером Чехії. Однак є ще перешкоди – слабкість української економіки в поєднанні з браком фінансових ресурсів та поточним процесом реформ. Наразі сотні чеських компаній працюють у багатьох галузях України. Вони активно займаються модернізацією атомних електростанцій, будівництвом сонячних електростанцій, виробництвом трамваїв та тролейбусів, постачанням інженерного обладнання та технологій для виробництва тварин та видобутку корисних копалин

1. Chalupa K. Ukrajina patří k významným obchodním partnerům ČR. Armadni noviny, 2021. URL: <https://www.armadninoviny.cz/ukrajina-patri-k-vyznamnym-obchodnim-partnerum-cr.html>.

2. Hošek J. Ukrajina čelí ruské agresi, otočil Zeman. Česko nabízí alianci vojáky i vrtulníky. iROZHLAS, 2014. URL: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/ukrajina-celi-ruske-agresi-otocil-zeman-cesko-nabizi-alianci-vojaky-i-vrtulniky_201409052051_sbartosova.

3. Konference Kybernetická bezpečnost státu. Kybez, 2017. URL: <https://www.kybez.cz/konference-kyberneticka-bezpecnost-statu/>

4. Kubátová E. Plánují Rusové konflikt na Ukrajině? Připomíná to události před válkou v Gruzii, říká odborník. iROZHLAS, 2021. URL: [https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-ukrajina-napeti-hranice-armada-doneck-luhansk-kyjev-zelenskyj-putin-minske_2104080655_eku](https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-ukrajina-napeti-hranice-armada-doneck-luhansk-kyjev-zelenskyj-putin-minske_2104080655_ekuhttps://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-ukrajina-napeti-hranice-armada-doneck-luhansk-kyjev-zelenskyj-putin-minske_2104080655_eku)

5. Kybernetická bezpečnost: jak EU řeší kybernetické hrozby. Rada Evropské unie, 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/cybersecurity/>.
6. Maksak H. V4+Ukrajina, nebo V5? Kyjev se dívá s nadějemi na slovenské visegrádské předsednictví. Euractiv, 2018. URL: <https://euractiv.cz/section/politika/opinion/v4ukrajina-nebo-v5-kyjev-se-diva-s-nadejemi-na-slovenske-visegradске-predsednictvi/>.
7. Pojman P. Policejní reformy v porevoluční Ukrajině. Institut pro politiku a společnost, 2016. URL: https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2016/02/Pojman_Policejn%C3%AD-reformy-v-porevolu%C4%8Dn%C3%AD-Ukrajn%C4%9B.pdf.
8. Řepa T. Válka o Ukrajinu: historické kořeny a mýty versus realita. Tomáš Řepa. Forum24, 2019. URL: <https://www.forum24.cz/valka-o-ukrajinu-historicke-koreny-a-myty-versus-realita/>.
9. Tramba D. Třicet let od rozpadu SSSR: Ukrajinci mají svobodu, ale žijí v chudobě. Ekonomický deník, 2021. URL: <https://ekonomickydenik.cz/tricet-let-od-rozpadu-sssr-ukrajinci-maji-svobodu-ale-ziji-v-chudobe/>.
10. Ukrajina a konference o kybernetické bezpečnosti státu. My a Ukrajinaa, 2017. URL: <https://www.myaukrajina.cz/node/348>.
11. Zenkner P. České reakce na vývoj na Ukrajině. Euroskop, 2014. URL: <https://www.euroskop.cz/9002/23666/clanek/ceske-reakce-na-vyvoj-na-ukrajine/>.
12. Майбутнє поліції діалогу в Україні: співробітники НПУ, що пройшли тренінги КМЄС навчають своїх колег. EUAM Ukraine, 2017. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/future-of-ukrainian-dialogue-policing-looking-good-as-euam-trained-police-officers-train-colleagues/>
13. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Чехією. Посольство України в Чеській Республіці, 2020. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/358-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-chehijeju>.

References

1. Chalupa K. Ukrajina patří k významným obchodním partnerům ČR. Armadni noviny, 2021. URL: <https://www.armadninoviny.cz/ukrajina-patri-k-vyznamnym-obchodnim-partnerum-cr.html>.
2. Hošek J. Ukrajina čelí ruské agresi, otočil Zeman. Česko nabízí alianci vojáky i vrtulníky. iROZHLAS, 2014. URL: <https://www.irozhlas.cz/zpravy->

[svet/ukrajina-celi-ruske-agresi-otocil-zeman-cesko-nabizi-alianci-vojaky-i-vrtulniky_201409052051_sbartosova.](#)

3. Konference Kybernetická bezpečnost státu. Kybez, 2017. URL: <https://www.kybez.cz/konference-kyberneticka-bezpecnost-statu/>

4. Kubátová E. Plánují Rusové konflikt na Ukrajině? Připomíná to události před válkou v Gruzii, říká odborník. iROZHLAS, 2021. URL: [https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-ukrajina-napeti-hranice-armada-doneck-luhansk-kyjev-zelenskyj-putin-minske_2104080655_eku](https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-ukrajina-napeti-hranice-armada-doneck-luhansk-kyjev-zelenskyj-putin-minske_2104080655_ekuhttps://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/rusko-ukrajina-napeti-hranice-armada-doneck-luhansk-kyjev-zelenskyj-putin-minske_2104080655_eku)

5. Kybernetická bezpečnost: jak EU řeší kybernetické hrozby. Rada Evropské unie, 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/cybersecurity/>.

6. Maksak H. V4+Ukrajina, nebo V5? Kyjev se dívá s nadějami na slovenské visehradské předsednictví. Euractiv, 2018. URL: <https://euractiv.cz/section/politika/opinion/v4ukrajina-nebo-v5-kyjev-se-diva-s-nadejami-na-slovenske-visegradske-predsednictvi/>.

7. Pojman P. Policejní reformy v porevoluční Ukrajině. Institut pro politiku a společnost, 2016. URL: https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2016/02/Pojman_Policejn%C3%AD-reformy-v-porevolu%C4%8Dn%C3%AD-Ukrajn%C4%9B.pdf.

8. Řepa T. Válka o Ukrajinu: historické kořeny a mýty versus realita. Tomáš Řepa. Forum24, 2019. URL: <https://www.forum24.cz/valka-o-ukrajinu-historicke-koreny-a-myty-versus-realita/>.

9. Tramba D. Třicet let od rozpadu SSSR: Ukrajinci mají svobodu, ale žijí v chudobě. Ekonomický deník, 2021. URL: <https://ekonomickydenik.cz/tricet-let-od-rozpadu-sssr-ukrajinci-maji-svobodu-ale-ziji-v-chudobe/>.

10. Ukrajina a konference o kybernetické bezpečnosti státu. My a Ukrajinaa, 2017. URL: <https://www.myaukrajina.cz/node/348>.

11. Zenkner P. České reakce na vývoj na Ukrajině. Euroskop, 2014. URL: <https://www.euroskop.cz/9002/23666/clanek/ceske-reakce-na-vyvoj-na-ukrajine/>.

12. Maibutnie politsii dialohu v Ukraini: spivrobitnyky NPU, shcho proishly treninhy KMieS navchaiut svoikh koleh. EUAM Ukraine, 2017. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/future-of-ukrainian-dialogue-policing-looking-good-as-euam-trained-police-officers-train-colleagues/https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/future-of-ukrainian-dialogue-policing-looking-good-as-euam-trained-police-officers-train-colleagues/>

13. Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Chekhiieiu. Posolstvo Ukrainy v Cheskii Respublitsi, 2020. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/358-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-chehiijeju>.

Yuliia Mykhailyshyn UKRAINIAN-CZECH RELATIONS AT THE PRESENT STAGE

The article is devoted to the study of the current state of Ukrainian-Czech relations since 2014, the security factor and the economic dimension of bilateral relations, the development of relations after the Russian aggression against Ukraine and the social dimension of interstate relations. Particular attention is paid to the role of the Russian Federation in bilateral relations between Ukraine and the Czech Republic

Keywords: bilateral cooperation, Russian aggression, security dimension, economic factor, social dimension

УДК 327 (73+55)

Надія Мочерна

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЩОДО ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ЗАГРОЗИ: ВІД БІЛЛА КЛІНТОНА ДО ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Сучасні міжнародні відносини характеризуються загостренням суперечностей між ключовими державами, регіональними та світовими економічними, політичними і релігійними центрами. Іранська ядерна загроза залишається однією з найбільш актуальних проблем за всю історію зовнішньої політики США. Відносини США й Ірану мають свою тривалу історію, яка супроводжувалася досить неоднозначними періодами як партнерства і всесторонньої підтримки, так і конфліктності, тиску, застосування санкцій та готовності до рішучих дій, у тому числі військових.

Ключові слова: *зміни та наступність, внутрішні та зовнішні фактори, іранська ядерна загроза, зовнішня політика США, Іран, ядерна програма*

У світі, де існує анархічна система і нерівний розподіл влади, кінцевою метою держав є досягнення безпеки. Як наслідок, держави прагнуть максимізувати свою безпеку, набуваючи більше влади, і реагують на будь-які загрози, які можуть поставити під загрозу їхню безпеку.

Сполучені Штати, які вважаються найбільшою державою протягом останнього століття, прикладають багато зусиль для підтримки своєї глобальної гегемонії. Особливо це проявилось після епохи холодної війни, як зазначено в стратегії національної оборони від 1994 року, США планують залишатися глобально залученими до формування міжнародної безпеки. Ці стратегічні цілі були послідовними, якщо подивитися на стратегії безпеки за останні десятиліття аж до теперішнього часу. Одним з найважливіших завдань США у сфері формуванні міжнародної безпеки є стримування поширення зброї масового знищення (ЗМЗ).

Джонатан Хант, член палати представників Сполучених Штатів від штату Вермонт, у своїй роботі «Контроль над ядерним озброєнням у зовнішній політиці США» зазначив, що США почали звертати більше уваги на проблему поширення ЗМЗ після розпаду СРСР в 1991 р., через те, що на пострадянському просторі стали ще більш помітними регіональні суперечки та з'явилися нові недержавні суб'єкти і «failed states» (неспроможні держави, які не можуть підтримувати своє існування як життєздатні політичні та економічні одиниці).

У Стратегіях національної безпеки США починаючи з 1993 р. до 2017 р., вказано, що метою зовнішньої політики США є обмеження, скорочення, запобігання поширенню та ліквідація зброї масового знищення та інших небезпечних видів зброї в даному регіоні.

Серед усіх проблем, з якими стикаються Сполучені Штати в сфері скорочення ЗМЗ, найбільш гостро стоїть питання розвитку іранської ядерної програми. Р. Ейнхорн, экс-радник держсекретаря США, вважає, що зусилля США, які спрямовані на запобігання одержання Іраном ядерної зброї були пріоритетом національної безпеки США протягом більш ніж трьох десятиліть. Ворожі відносини, які склалися між США та Іраном, тільки погіршили дану проблему, з тих пір, як дипломатичні відносини між країнами розірвалися в 1979 р. після Ісламської революції [1], Іран розглядає США, як «великого Сатану». У своїй промові Рухолла Мусаві Хомейні в листопаді 1979 р. впевнено заявив, що «ми повинні йти вперед з силою. Якщо ми виявимо слабкість, вони наважаться і нападуть». З тих пір Іран почав розробляти свою ядерну зброю, особливо після того, як було побудовано центрифугу Р-1 у 1989 році.

У відповідь на ворожу поведінку Ірану Сполучені Штати докладають максимум зусиль, щоб придушити іранські амбіції щодо виготовлення ядерної зброї. Від адміністрації Білла Клінтона до адміністрації Дональда Трампа кожен з президентів застосовував ряд зовнішньополітичних заходів, спрямованих на те, щоб змусити Іран припинити свою ядерну програму, починаючи від економічних санкцій, міжнародного тиску, дипломатичного рішення закінчуючи військовим втручанням.

Дискурс про зовнішню політику США щодо Ірану широко представлений в сучасній літературі з вивчення міжнародних відносин. Однак існує не так вже й багато літератури з вивчення зовнішньої політики США, в якій конкретно йдеться про ставлення кожної з адміністрацій до іранської ядерної загрози.

Тому ця стаття **має на меті** проаналізувати зовнішню політику США щодо іранської ядерної загрози та дослідити особливості формування та механізми реалізації політики США щодо Ісламської Республіки Іран від Білла Клінтона до адміністрації Дональда Трампа. Виходячи з поставленої мети, **завданням статті є:**

- вивчити стратегію США щодо зовнішньої та внутрішньої політики від Білла Клінтона до адміністрації Дональда Трампа;
- проаналізувати американську зовнішню політику щодо Ірану;
- дослідити змінність та спадкоємність політики США щодо іранської ядерної проблеми.

Огляд літератури. Серед зарубіжних дослідників, праці яких присвячені вивченню та аналізу зовнішньої політики США щодо Ірану, варто назвати таких, як Дж. Мігліетта, Г. Сик, Р. Такей, В. Полк, Б. Рубін, Т. Петерсон. Аналіз відносин США й Ірану, а також близькосхідну політику США знаходимо у працях українських дослідників О. Коппель, В. Гребцова, Д. Варнавського, К. Ахундова, В. Павленка, Н. Фабрика.

Згідно з К. Гіллом, зовнішня політика є стрижнем внутрішньої і міжнародної політики. Іншими словами, зовнішня політика служить точкою перетину внутрішньої і міжнародної політики, яка згодом буде впливати на те, як держави будуть використовувати свою зовнішню політику. З цієї точки зору ми можемо зрозуміти, що зовнішня політика в значній мірі залежала від внутрішнього і зовнішнього середовища держави. Сукупність цих факторів визначає напрям застосування зовнішньої політики держави.

Однак, як впливає з багатьох сучасних літературних джерел, внутрішні міркування щодо зовнішньої політики США, зокрема щодо іранської ядерної зброї, все ще недостатньо вивчені. Як відзначили П. Хофман та Дж. Лантіс [10], політичні партії в Конгресі США є найбільш цікаві для обговорення, а саме, той факт, як вони можуть кинути виклик авторитету, заохочувати інноваційні ідеї і змінювати зовнішньополітичне середовище. Х. Мілнер і Д. Тінглі зазначали, що є дві речі, які спонукають президентів США формулювати свою зовнішню політику, - це внутрішня політика і важливі групи інтересів [13].

Також відсутній аналіз зовнішньої стратегії США, який би конкретно дослідив питання іранської ядерної загрози. Як стверджував М. Піпер, даний аналіз є фундаментальним для розуміння зовнішньої політики США щодо Ірану, як загрози та залишається життєво важливим елементом для розуміння політики Ірану щодо розробки своєї ядерної зброї [16].

Виклад основного матеріалу. Республіканці і демократи - провідні політичні партії в Конгресі - відіграють значну роль, коли мова заходить про формування внутрішньої політики США. Оскільки обидві партії зазвичай розділені ідеологіями, такими як лібералізм і консерватизм, вони часто не доходять до консенсусу з багатьох питань.

Зокрема, щодо іранської ядерної загрози обидві політичні партії давно відомі своїми різними поглядами на те, як США повинні проводити свою зовнішню політику. Під тиском республіканців Білл Клінтон підписав закон, який передбачав санкції проти будь-якої іноземної компанії в енергетичному секторі, що інвестує в Іран більше 40 мільйонів доларів. Також у Клінтона був намір нормалізувати відносини з Іраном через Хатамі, поміркованого

президента, якого було обрано в 1996 р., проте ця ідея набула непопулярності у Конгресі.

Обидві партії впливали на формування політики США і за президенства Дж. Буша. Адміністрація Дж. Буша розглядала можливість здійснення превентивного удару проти Ірану. Дане рішення було підкріплене директивою президента під назвою «Національна стратегія боротьби зі зброєю масового знищення». Дік Чейні, тодішній віце-президент, навіть наполягав на тому, що військове втручання є не просто можливим, а найкращим з наявних варіантів.

Однак цей політичний варіант зазнав сильного тиску з боку Демократичної партії. Демократи вважали, що військовий удар по Ірану тільки погіршить ситуацію і занадто дорого обійдеться США. Джо Байден, сенатор від демократів, навіть погрожував президенту імпічментом, якщо адміністрація Буша буде проводити таку політику [12].

Щодо президенства Обама, то можна сказати, що його політика щодо Ірану зазнала значного тиску з боку Республіканців. Обама прагнув до більш конструктивного і дипломатичного діалогу з Іраном, ініціювавши «Спільний план дій», який мав би обмежити ядерні розробки Ірану в обмін на скасування економічних санкцій. Проте, більшість Конгресу виступило проти цієї угоди. Однак, незважаючи на внутрішні суперечки в США, ООН та група 5+1 використало дану ініціативу як основу для укладення міжнародної угоди, а саме «Спільний всеосяжний план дій» (СВПД), який було затверджено резолюцією РБ ООН в 2015 р.

Коли Дональд Трамп вступив на посаду, він також не проводив зовнішню політику гладко і без обмежень. Коли Дональд Трамп пообіцяв під час своєї передвиборчої кампанії, що він вийде з угоди СВПД, реакція з боку Конгресу була досить неоднозначною. Радник з національної безпеки Х. Макмастер, міністр оборони Дж. Меттіс і навіть держсекретар Р. Тіллерсон рішуче виступали за збереження угоди.

Також, згідно з опитуванням, 48% республіканців підтримують дотримання угоди. Республіканський голова комітету закордонних справ Палати представників США Ед. Ройс твердо заявив, США повинні суворо дотримуватися угоди, а не відмовлятися від неї. Проте у травні 2018 року Сполучені Штати з ініціативи президента Трампа вийшли з угоди та поновили санкції проти Ірану [9].

Отже, обидві сторони мають значні розбіжності щодо того, як США повинні боротися з іранською ядерною загрозою. Республіканська партія дотримуються більш агресивної позицію по відношенню до іранської ядерної

загрози, яка включає максимальний тиск і навіть військовий удар. А Демократична - більше покладається на дипломатичний підхід і багатосторонні угоди, вважаючи, що тиск може бути ефективним тільки через багатосторонній підхід і дипломатичну манеру.

У перші роки після закінчення холодної війни зовнішньою політикою США керувала адміністрація Б. Клінтона. Протягом всього його президентського терміну зовнішня політика США щодо Ірану в значній мірі визначалася серією економічних санкцій. Під час другої каденції, Б. Клінтон зробив кілька спроб побудови дипломатичних відносин з Іраном, проте вони виявилися невдалими. В перші роки президенства Б. Клінтон заявив, що зусилля щодо припинення розповсюдження ЗМЗ є на першому місці в порядку денного в сфері національної безпеки. Виходячи з цієї заяви, можна сказати, що запобігання розповсюдженню ядерної зброї було головним пріоритетом зовнішньої політики США в той час [14].

У 1992 р. американська розвідка отримала підтвердження того, що Іран планує реалізувати тривожні амбіції в галузі створення ядерної зброї. Це також підтверджується коментарем міністра оборони Ірану, який заявив, що для боротьби з американською загрозою необхідне нетрадиційне рішення [14]. Порушення Іраном санкцій ООН, блокування мирного процесу і придбання ракет у Північній Кореї, тільки підтвердило занепокоєність США тим, що Іран може продовжувати свої ядерні розробки більш активно, ніж раніше. Держдепартамент США назвав Іран «найбільшою терористичною державою в світі», вважаючи, що Іран фінансує багато повстанських угруповань на Близькому Сході з метою створення хаосу в багатьох державах регіону.

У 1993 р. Сполучені Штати будучи стурбованими ситуацією з Іраном, застосували проти країни стратегію так званого «подвійного стримування». Подвійне стримування - це політика, спрямована на усунення іранської та іракської загроз шляхом ізоляції країн на регіональному рівні, відрізання їх від світової економічної та торговельної системи. Ця політика, згідно з Стратегією національної безпеки США 1994 р., мала на меті наступне: «Що стосується Ірану, наша політика спрямована на зміну поведінки уряду країни в кількох ключових сферах, включаючи наміри Ірану щодо отримання зброї масового знищення та ракет, підтримку тероризму та угруповань, які виступають проти мирного процесу, спроби підірвати дружні стосунки між урядами держав регіону та розвиток наступального військового потенціалу, який несе загрозу нашим партнерам з Ради співробітництва арабських держав Перської затоки та потоку нафти. Очікуючи змін у поведінці Ірану, наша мета - стримувати та

зменшувати його здатність загрозувати нашим інтересам. Ми також прагнемо співпрацювати з нашими ключовими союзниками, щоб змусити Іран змінити свій курс» [19].

Д. Мюррей в своїй книзі «Зовнішня політика США щодо Ірану» зауважив, що адміністрація Клінтона вважає економіку головним важелем впливу на держави щоб їх змінити свої наміри. Ця стратегія стримування в себе кілька дій, таких як: американський військовий фактор, який базується в країнах Перської затоки для військового стримування Ірану, цілеспрямовані економічні санкції, що стримують надходження іноземних інвестицій в Іран, а також ряд дипломатичних заходів, що перешкоджають іншим країнам підтримувати Іран в розробці ядерної зброї [14].

У 1997 році новим президентом Ірану був обраний більш помірний, прогресивний та релігійний Моххамед Хатамі. У Білому домі сподівалися, що при правлінні Моххамеда Хатамі відносини між двома урядами покращаться, а також, що Іран зможе послабити свою позицію щодо наміру отримати ядерну зброю. На прес-конференції в якості новообраного президента Хатамі оголосив, що нездатність поліпшити відносини з США є для нього «джерелом горя», і пообіцяв, що Іран не буде вживати ніяких дій проти будь-яких зусиль зі встановлення миру на Близькому Сході [15]. Він навіть натякнув, що зацікавлений в діалозі з американським народом. Білл Клінтон прийняв це з відкритими обіймами та виступив з промовою до іранського народу: «Народе Ірану, я хотів би сказати, що Сполучені Штати шкодують про відчуження наших двох народів. Іран - важлива країна з багатою і давньою культурною спадщиною, якою іранці по праву пишаються. У нас існують реальні розбіжності з деякими іранськими політиками, але я вважаю, що вони не є нездоланими ... Я сподіваюся, що скоро настане день, коли ми знову зможемо насолоджуватися гарними відносинами з Іраном» [6].

Новообраний президент Моххамед Хатамі дав США надію на більш дипломатичну взаємодію з Іраном. Під час другого терміну президенства Клінтона США зробили кілька спроб поліпшити ці відносини. У жовтні 1997 року адміністрація Клінтона направила через посольство Швейцарії в Тегерані послання, в якому Ірану пропонувалося зустрітися з американськими офіційними особами без попередніх умов. Однак Іран відхилив цю пропозицію. Також була інша спроба в 1998 році, коли віце-президент США Аль Гор попросив саудівського принца Абдуллу стати посередником для проведення прямого діалогу між двома країнами, проте Іран відхилив і цю пропозицію.

Як зазначив Б. Рідель, спеціальний помічник президента і старший директор з питань Близького Сходу та Південної Азії при Раді національної безпеки за адміністрації Клінтона, незважаючи на всі відмови про зустрічі, Хатамі і Клінтон продовжували робити публічні заяви про необхідність примирення Ірану і Сполучених Штатів. Більше того, на неспроможність як США, так і Ірану вступити в дипломатичні відносини значним чином вплинула внутрішня політика обох країн. З іранської сторони, обмеженість його політичної структури перешкоджала бажанням Хатамі поліпшити відносини з США. Це відбувається з тієї причини, що в політичній структурі Ірану Верховний Лідер має остаточне слово за будь-яким рішенням Ірану, тому кожне прийняте президентом рішення потребує підтвердження Алі Хаменеї, Верховного Лідера. Тому, як би Хатамі не намагався покращити відносини з США, без схвалення Верховного Лідера йому це не вдалося [3]. В свою чергу, конгрес США очолюваний республіканцями, не підтримував підходу Білла Клінтона щодо взаємодії з Іраном, вважаючи, що політика щодо країни повинна більш жорсткою, щоб зробити її нездатною переслідувати мету щодо отримання ядерної зброї.

Виходячи з наведеного вище, можна зрозуміти, що зовнішня політика адміністрації Білла Клінтона щодо ядерної загрози Ірану була в значній мірі наповнена економічними заходами. Існувало також кілька дипломатичних підходів до поліпшення відносин між двома країнами та залучення Ірану до переговорів, але адміністрацію Білла Клінтона стримувала внутрішня політика Ірану і самих США.

Зовнішня політика Дж. Буша мол. щодо Ірану, як наступника адміністрації Білла Клінтона, була поєднанням серій дипломатичних зобов'язань та економічних санкцій. За часів адміністрації Дж. Буша мол. Іран надалі залишався загрозою національним інтересам США через наміри отримати ядерну зброю та спонсорування тероризму на Близькому Сході, незважаючи на помірний та дипломатичний підхід Моххамеда Хатамі до побудови відносин з США. У своїй промові Дж. Вокер Буш заявив, що: «іранське питання є стратегічною загрозою, з якою зараз стикаються Сполучені Штати, оскільки Іран пропагує екстреміську релігію, а нестабільність в цій частині світу має серйозні негативні наслідки, такі як потрапляння ядерної енергії в руки екстремістів, які в подальшому використовуватимуть її для шантажу Заходу» [24].

Персона Хатамі як помірною і прогресивного іранського президента спочатку давала надію адміністрації Буша на продовження дипломатичного

підходу. Держсекретар Пауелл вважав, що одних санкцій недостатньо, щоб змінити поведінку Ірану. За оцінкою американських офіційних осіб, санкції були неефективними і не виправдано ворожими по відношенню до Ірану. В свою чергу іранському Меджлісі (парламенті), за підтримки Хатамі, також обговорювалося питання налагодження прямих переговорів з США.

Коли стався інцидент 11 вересня, Дж. Вокер Буш попросив Іран співпрацювати з США з метою знищення талібів. Іран прийняв пропозицію, оскільки також має історичні ворожі відносини з Іраком. США проводили зовнішню політику, таким чином, щоб створити дипломатичну стратегію, яка допоможе Ірану знищити талібів. В результаті Іран надав США інформацію про сотні підозрюваних з терористичного угруповання «Аль-Каїда» і переслав майже 300 копій паспортів терористів до США. Задоволені допомогою Ірану, США почали зосереджувати свою зовнішню політику на пропонуванні Ірану угоди, що передбачає конкретні поступки в обмін на співробітництво. Також, службовці Державного департаменту почали розробляти рішення президента з питань національної безпеки, яке містило пропозицію про дипломатичну співпрацю.

Однак на початку 2002 р. палестинський суховантаж «MV Karine», що перевозив величезний вантаж зброї, був перехоплений ізраїльськими військами. Було виявлено, що Іран є головним спонсором і надав більшу частину зброї. Намір запропонувати дипломатичну співпрацю через цей інцидент було відкладено. У 2002 р. Дж. Вокер Буш в своїй промові назвав Іран «віссю зла» поряд з Північною Кореєю і Іраком та зазначив, що ці держави створюють серйозну загрозу безпеці і стабільності міжнародної спільноти [2].

У 2003 році іранська опозиційна група провела прес-конференцію, на якій поінформувала світ про те, що Іран має таємну програму створення ядерної зброї. У відповідь адміністрація Дж. Буша мол. розглядала можливість проведення військової операції. Однак цей варіант був вкрай непопулярний у конгресі США, особливо з боку Демократичної партії, незважаючи на те, що зацікавлені групи, такі як Американсько-ізраїльський комітет громадських зв'язків, схвалювали варіант нанесення удару по Ірану [11].

У 2006 році був обраний новий президент Ірану Мохаммад Ахмадінежад. На відміну від Хатамі, Ахмадінежад походив із консервативних груп в Ірані і був негативно налаштований щодо США і Заходу. У своєму першому виступі в ООН Ахмадінежад попередив, що «якщо хтось спробує нав'язати свою волю іранського народу, використовуючи мову сили і погроз, ми повністю переглянемо наш підхід до ядерної проблеми» [6]. Крім того, Ахмадінежад в

своєму виступі в Ірані публічно заявив, що хотів би «стерти Ізраїль з лиця землі».

Ворожа тактика, вибрана новообраним президентом Ірану Ахмадінежадом, привела до того, що ірансько-американські зв'язки знову почали погіршуватись. Той факт, що Іран не дотримувався правил МАГАТЕ (Міжнародного агентства з атомної енергії), його ворожа діяльність по підтримці терористичних угруповань, призвів до того, що США були змушені розглянути більш жорсткі дії по боротьбі з Іраном.

Після як Дж. Буш мол. провів консультації з своїми колегами з команди національної безпеки, а саме з В. Путіним, А. Меркель та Т. Блером, він дійшов висновку, що низка міжнародних економічних санкцій разом із пропозицією укласти угоду спрацює на стримування ядерної програми Ірану. Крім того, США також втягнули ЄС, Росію і Китай в переговори з Іраном в надії, що вони зможуть змусити Іран зупинити свою програму ядерного збагачення. Кінцевою метою цих переговорів було домогтися того, щоб Іран припинив свою ядерну програму в обмін на пом'якшення кількох санкцій з сторони РБ ООН і США. Проте, в ході переговорів під час правління Буша-молодшого не було досягнуто жодної суттєвої угоди [5]. Однак початок переговорів став важливим моментом для історичного прогресу, а саме до укладання «Спільного всеосяжного плану дій», укладеному президентом Б. Обамою в 2015 р.

Барак Обама прийшов до Білого дому замінивши керівництво Дж. Буша у зовнішній політиці США в листопаді 2008 р. У перші роки його правління позиція США щодо Ірану залишалася незмінною і як раніше залишалася головним пріоритетом зовнішньої політики США. У стратегії національної безпеки США 2010 року, підкреслювалося, що «немає більшої загрози для американського народу, ніж зброя масового знищення, особливу небезпеку становлять войовничі екстремісти, які прагнуть отримати ядерну зброю...» [20]. Більш того, Б. Обама, продовжуючи політику своїх попередників, застосовував проти Ірану економічні санкції, але в той же час пропонував країні ряд дипломатичних зобов'язань в надії, що Іран зможе припинити свої наміри з приводу одержання ядерної зброї.

На початкових етапах Обама почав застосовувати санкції проти Ірану, щоб підштовхнути його до участі в угоді, запропонованій раніше адміністрацією Дж. Буша мол., ЄС, Росією та Китаєм. На початку червня 2010 р. РБ ООН прийняла резолюцію про введення санкцій проти Ірану, які включаючи розширення ембарго на поставки зброї. Європейський союз також додав кілька санкцій відносно Ірану, які включали обмеження на інвестиції в іранську нафту

і газ [4]. Всі ці дії були частиною стратегії США, спрямованої на те, щоб підштовхнути Іран до укладення угоди з міжнародним співтовариством щодо обмеження ядерної розвитку.

У березні 2013 р. стало відомо, що США почали проводити серію двосторонніх переговорів з іранськими офіційними особами в Омані щодо можливості укладення угоди щодо іранського ядерного розвитку. Хасан Роухані, більш помірний і прагматичний політик, був обраний президентом Ірану в червні 2013 р. У вересні цього ж року, вперше після Ісламської революції, між Б. Обамою і Х. Роухані відбулася телефонна розмова, в якій очільники обох держав домовилися про проведення переговорів із Заходом щодо іранської ядерної програми [15].

Тимчасова угода була підписана в листопаді 2013 р. після кількох раундів переговорів. До підписання угоди було залучено сім учасників, а саме: Сполучені Штати, Великобританія, Франція, Росія, Китай, Європейський Союз та Іран. Угода або, так званий, Спільний план дій, закликав Іран припинити свою ядерну програму в короткі терміни в обмін на зняття ряду економічних санкцій, щоб заохотити Іран і надалі працювати в рамках довгострокової угоди. Угода була офіційно реалізована в січні 2014 р.

У лютому 2014 року стало відомо, що Іран виконує умови угоди зупинивши свою програму збагачення на 20 відсотків, а також зупинивши роботу свого важководного реактору в Араку. Згодом, сторони продовжили переговори в більш всеосяжну форматі, який згодом отримав назву «Спільний всеосяжний план дій» (СВПД) [7].

В угоді було зазначено, що Іран повинен обмежити свою ядерну програму декількома способами. По-перше, Іран повинен скоротити свої запаси низько збагаченого урану на 98 відсотків. По-друге, угода буде діяти протягом п'ятнадцяти років. По-третє, протягом цього періоду часу Іран повинен використовувати свій збагачений уран лише на 3,67%, якого достатньо для цивільних цілей. Спільний всеосяжний план дій був узгоджений Іраном і підтриманий Організацією Об'єднаних Націй, ЄС, МАГАТЕ і такими великими країнами, як Росія, Китай, Великобританія і Франція [26]. Угода була підписана в квітні 2015 р. в Швейцарії. В свою чергу, РБ ООН, ЄС і США частково зняли економічні санкції адже Іран виконував умови угоди. Проте, деякі санкції залишилися незмінними, такі як санкції щодо ракетних технологій і звичайних озброєнь, санкції щодо терористичних списків і балістичних ракет [7].

Незважаючи на наявність великого тиску з боку конгресу, в якому домінувала Республіка партія та сильний опір з боку Американсько-

ізраїльського комітету громадських зв'язків, ця угода стала знаковою у зовнішній політиці США в епоху президенства Б. Обами.

З початку головування в Білому Домі, адміністрація Д. Трампа мала досить рішучу позицію щодо Ірану та розглядала його як законну загрозу.

Фактично, США вважають, що іранська агресія триває, незважаючи на підписану угоду, оскільки Іран спонсорує і надає допомогу терористичним групам, таким як Аль-Каїда, Хезболла, Хамас і Талібан. Розробка, розгортання та розповсюдження ракет також розглядається як серйозна загроза інтересам безпеки США [12].

Ґрунтуючись на Стратегії національної безпеки 2017 р., політика США щодо протидії іранській ядерній загрозі складається з двох частинах:

- 1) нейтралізація дестабілізуючого впливу Ірану;
- 2) стримування його агресії, особливо підтримку Іраном терористичних угруповань. Стратегія США полягає в використанні економічних і військових важелів для максимізації свого тиску на Іран [23].

США офіційно вийшли з угоди по СВПД 8 травня 2018 р. Сполучені Штати вважають, що в угоді по СВПД є прогалина, яка дає Ірану змогу реалізовувати свій ядерний потенціал. Оскільки адміністрація Д. Трампа дотримується принципу реалізму, неважко зрозуміти причину відмови США від угоди, яка була узгоджена в 2015 р. Можна сміливо припустити, що угода не відображає сьогоденної позиції Сполучених Штатів, які вірять в те, що тільки за допомогою сили можна приборкати ядерні амбіції Ірану. Слід також взяти до уваги, що США при Трампі розглядають нинішній світ як змагання, де держави можуть бути тільки або переможцями або переможеними.

Більш того, за даними Білого дому, є три моменти, які змусили США прийняти рішення про вихід з угоди СВПД. По-перше, угода по СВПД вважається нездатною впоратися з іранською загрозою, оскільки Іран продовжує підтримувати терористичні групи і вороже ставиться до своїх сусідів. Навіть коли Іран підписав угоду про СВПД, він продовжував підтримувати диктатуру Башара аль-Асада в Сирії та дозволяє Хезболлі створювати арсенал зброї, яка загрожує найважливішому союзнику США, а саме Ізраїлю.

По-друге, адміністрація Д. Трампа вважає, що СВПД дає іранському режиму доступ до отримання величезної суми грошей через зняття економічних санкцій і це, в результаті, дасть Ірану змогу збільшити свою економічну і військову перевагу в регіоні та отримати важелі впливу у відносинах з міжнародним співтовариством для придбання ядерної зброї, як

тільки угода буде вичерпана. Також, США вважають, що Іран використовуватиме ці гроші для фінансування військового будівництва і терористичних груп Хезболли та Хамасу.

По-третє, США вважали, що угода СВПД не передбачає ніяких вимог до іранської програми балістичних ракет, в рамках якої то, що Іран розробляв десятиліттями [24]. Отже, угода СВПД, з точки зору США, не може протидіяти іранській загрозі на Близькому Сході. США при адміністрації Д. Трампа вважають, що Іран фактично порушує угоду СВПД, розвиваючи свою ракетну програму, загрожують Ізраїлю та іншим союзникам США через свою підтримку Хезболли і Хамасу.

І останнє, але не менш важливе, угода по СВПД обмежена в часі, який триває всього п'ятнадцять років. Адміністрація Д. Трампа вважала, що ця угода тільки відстрочить прагнення Ірану отримати ядерну зброю та, що після закінчення терміну дії, Іран знову буде провадити свою ядерну програму оскільки його економічне становище буде полегшено у зв'язку зі скасуванням економічних санкцій міжнародною спільнотою. Також, Д. Трамп вважав, що Іран завжди буде ворогом США, поки «релігійний фанатичний режим» управляє Іраном [25]. Зовнішня політика США щодо іранської ядерної загрози зосереджувалась на односторонніх економічних санкціях, дипломатичних зобов'язаннях та міжнародному співробітництві як засобах змусити Іран відмовитись від амбіцій в області ядерної зброї. З часів Б. Клінтона і до адміністрації Б. Обама існує послідовна схема, згідно з якою США використовували підхід «батога і пряника» щодо Ірану. Тобто, США вводили економічні санкції або чинили дипломатичний тиск, але в той же час були готові послабити санкції і покращити відносини з Іраном, якби Іран доклав зусиль для припинення розробки своєї ядерної зброї.

Виходячи з вищесказаного, можна зрозуміти, що невідповідність зовнішньої політики США при адміністрації Трампа зовнішній політиці США при попередніх адміністраціях може завдати шкоди багатьом американським інтересам. Наприклад, це може завдати шкоди іміджу США в міжнародному співтоваристві або підірвати довіру з боку Ірану до укладення угод по скороченню розробки ядерної зброї.

Тому, зовнішня політика США щодо Ірану повинна бути послідовною і створювати чітке бачення того, як США повинні взаємодіяти з Іраном, щоб мати можливість забезпечити іранську довіру для створення дипломатичної угоди, а також завоювати довіру міжнародної спільноти щодо зовнішньої політики США.

Висновок. Отже, зовнішня політика США зазнала змін з часів адміністрації Б. Клінтона до адміністрації Д. Трампа. При прийнятті рішень кожна адміністрація перебувала під сильним впливом конгресу, особливо з боку Демократичної і Республіканської партій, а також лобі з боку ізраїльських груп, зокрема, американо-ізраїльського комітету громадських зв'язків.

Починаючи від Б. Клінтона і до адміністрації Б. Обама, зовнішня політика США має послідовну схему, згідно з якою США запроваджують економічні санкції проти Ірану, але в той же час намагатимуться залучити його дипломатично, щоб зупинити іранську програму розвитку ядерної зброї. Однак адміністрація Д. Трампа суттєво змінила даний напрямок, застосувавши інші заходи, зокрема, вийшовши з «Спільного всеосяжного плану дій» та застосовавши максимальний економічний тиск на Іран.

1. Агаев С. Л. Иранская революция, США и международная безопасность: 444 дня в заложниках : монография. Москва : Наука, 1986. 350 с.
2. Братерский М. В. Политика США в отношении стран «оси зла». *США: экономика, политика, культура*. 2003. № 4. С. 39–57.
3. Кушнір Д. В. Іран у сучасній системі міжнародних і регіональних відносин. *Стратегічна панорама*. 2005. № 4. С. 74–79.
4. Ожеван М. А. Доктрина Барака Обама: нова «Стратегія національної безпеки». *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. №. 9. С. 16–20.
5. Сафонов А. С. Эволюция внешней политики США в отношении Ирана : автореф. дис. ... канд. ист. наук.: 07.00.03 – Всеобщая история. Москва, 2011. 20 с.
6. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement / The White House. Washington DC, 1994 URL: <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1994.pdf> (accessed: 19.11.2020).
7. A New National Security Strategy for a New Era. *The White House* : website. URL: <https://www.whitehouse.gov/articles/new-national-security-strategy-newera/> (accessed: 22.11.2021).
8. Ahmadinejad M. In the Name of the God of Mercy, Compassion, Peace, Freedom and Justice, *The Sixtieth Session of the United Nations General Assembly*. New York. 10 p. 2005. URL: <https://www.un.org/webcast/ga/60/statements/iran050917eng.pdf> (accessed: 20.11.2021).
9. Cohen Z. National security veterans urge Trump not to scrap Iran nuclear deal. *CNN Politics* : website. URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/27/politics/experts-trump-iran-nuclear-letter/index.html> (accessed: 23.11.2021).

10. Hoffman P., Lantis J. The Battle for U.S. Foreign Policy: Congress, Parties, and Factions in the 21st Century. *New York: Springer Nature*. 2019. № 1. P. 108-123.
11. Marsheimers J., Waltz K. The Israel Lobby and US Foreign Policy. *New York: Farrar, Straux & Giroux*. 2007. № 4. P. 75-81.
12. Mason J., Charbonneau L. Obama, Iran's Rouhani hold historic phone call. *Reuters* : website. URL: <https://www.reuters.com/article/us-un-assembly-iran-idUSBRE98Q16S20130928> (accessed: 22.11.2021).
13. Memoli M. Biden once warned a president: War with Iran without congressional approval is impeachable. *NBC News* : website. URL: <https://www.nbcnews.com/politics/-election/biden-once-warned-president-war-iran-without-congressional-approval-impeachable-n1019041> (accessed: 21.11.2021).
14. Milner H., Tingley D. Sailing the Water's Edge: The Domestic Politics of American Foreign Policy. *New England Journal of Political Science*. 2015. Vol. VIII, n. 2. P. 282-285. URL: [http://www.princeton.edu/~hmilner/Hankla%20\(2015\)%20New%20England%20Journal%20of%20PS.pdf](http://www.princeton.edu/~hmilner/Hankla%20(2015)%20New%20England%20Journal%20of%20PS.pdf) (accessed: 26.11.2021).
15. Muray D. US Foreign Policy and Iran. *New York: Routledge*. 2010. № 8. P. 55-76.
16. Myers H. The US Policy of Dual Containment Toward Iran and Iraq in Theory and Practice : a monograph. Alabama : Maxwell Air Force Base, 1997. 50 p. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.173.5940&rep=rep1&type=pdf> (accessed: 24.11.2021).
17. National Security Council. *The White House* : website. URL: <https://www.whitehouse.gov/nsc/> (accessed: 20.11.2021).
18. National Security Strategy / The White House. Washington DC, 2010. 52 p. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (accessed: 18.11.2021).
19. National Security Strategy 1994. *National Security Strategy Archive* : website. URL: <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1994/> (accessed: 19.11.2021).
20. Pieper M. Hegemony and Resistance Around the Iranian Nuclear Programme: Analysing Chinese, Russian and Turkish Foreign Policies. *The Journal of Higher Education*. 2017. Vol. 19, №. 5. P. 244-248.
21. President Donald J. Trump is Ending United States Participation in an Unacceptable Iran Deal: *The White House* : website. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trumpending-united-states-participationunacceptable-iran-deal/> (accessed: 19.11.2021).

22. Summary of the 2018 National Defence Strategy of the United States of America, Sharpening the American Military's Competitive Edge. *Department of Defense of the United States of America*. 2018. 11 p. URL: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (accessed: 20.11.2021).

23. The Historic Deal that Will Prevent Iran from Acquiring a Nuclear Weapon. *The White House* : website. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal> (accessed: 21.11.2021).

24. The National Security Strategy of the United States of America / The White House. Washington DC, 2006. 49 p. URL: <http://goodbadstrategy.com/wp-content/downloads/NSS2006.pdf> (accessed: 20.11.2021).

25. Timeline of Nuclear Diplomacy with Iran. *Arms Control Association* : website. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> (accessed: 21.11.2021).

UN Security Council, Adopting Resolution 2231, Endorses Joint Comprehensive Agreement on Iran's Nuclear Programme. *United Nations* : website. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/content/2231/background> (accessed: 21.11.2021).

REFERENCES

1. Agaev, S. L. (1986). Iranskaya revolyutsiya, SSHA i mezhdunarodnaya bezopasnost': 444 dnya v zalozhnikakh. [Iranian Revolution, USA and International Security: 444 Days of Hostage]. Moskow: Nauka [in Russian].

2. Braterskiy, M. V. (2003). Politika SSHA v otnoshenii stran «osi zla» [US policy towards the "axis of evil" countries]. *SSHA: ekonomika, politika, kul'tura*, I, pp. 39 – 57. [in Russian].

3. Kushnir, D. V. (2005). Iran u suchasniy systemi mizhnarodnykh i rehional'nykh vidnosyn [Iran in the modern system of international and regional relations]. *Stratehichna panorama*, IV, pp. 74–79. [in Ukrainian].

4. Ozhevan, M. A. (2010). Doktryna Baraka Obamy: nova «Stratehiya natsional'noyi bezpeky» [Barack Obama's Doctrine: A New National Security Strategy]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, IX, pp. 16–20. [in Ukrainian].

5. Safonov, A. S. (2011). Evolyutsiya vneshney politiki SSHA v otnoshenii Irana [Evolution of US foreign policy towards Iran]. (Extended abstract of candidates thesis). Moskow [in Russian].

6. The White House. (1994). *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. Washington DC. Retrieved from <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1994.pdf>.
7. The White House. (2017). *A New National Security Strategy for a New Era*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/articles/new-national-security-strategy-newera/>.
8. Ahmadinejad, M. (2005). *In the Name of the God of Mercy, Compassion, Peace, Freedom and Justice, The Sixtieth Session of the United Nations General Assembly*. New York. Retrieved from <https://www.un.org/webcast/ga/60/statements/iran050917eng.pdf>.
9. Cohen, Z. (2018). National security veterans urge Trump not to scrap Iran nuclear deal. *CNN Politics*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2018/03/27/politics/experts-trump-iran-nuclear-letter/index.html>.
10. Hoffman, P., & Lantis, J. (2019). *The Battle for U.S. Foreign Policy: Congress, Parties, and Factions in the 21st Century*. New York: Springer Nature, I, pp. 75-81.
11. Marshheimers, J., & Waltz, K. (2007). *The Israel Lobby and US Foreign Policy*. New York: Farrar, Straux & Giroux. 2007, IV 4, pp. 75 – 81.
12. Mason, J., & Charbonneau, L. (2013). Obama, Iran's Rouhani hold historic phone call. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-un-assembly-iran-idUSBRE98Q16S20130928>.
13. Memoli, M. (2019). Biden once warned a president: War with Iran without congressional approval is impeachable. *NBC News*. Retrieved from <https://www.nbcnews.com/politics/2020-election/biden-once-warned-president-war-iran-without-congressional-approval-impeachable-n1019041>.
14. Milner, H., & Tingley D. (2015). Sailing the Water's Edge: The Domestic Politics of American Foreign Policy. *New England Journal of Political Science*, Vol. VIII, II, p. 282-285. Retrieved from [http://www.princeton.edu/~hmilner/Hankla%20\(2015\)%20New%20England%20Journal%20of%20PS.pdf](http://www.princeton.edu/~hmilner/Hankla%20(2015)%20New%20England%20Journal%20of%20PS.pdf).
15. Muray, D. (2010). *US Foreign Policy and Iran*. New York: Routledge, VIII, pp. 55–76 .
16. Myers, H. (1997). *The US Policy of Dual Containment Toward Iran and Iraq in Theory and Practice*. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.173.5940&rep=rep1&type=pdf>.
17. The White House. (2019). *National Security Council*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/nsc/>.

18. The White House. (2010). *National Security Strategy*. Washington DC. Retrieved from https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
19. National Security Strategy 1994. (1994). *National Security Strategy Archive*. Retrieved from <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1994/>.
20. Pieper, M. (2017). Hegemony and Resistance Around the Iranian Nuclear Programme: Analysing Chinese, Russian and Turkish Foreign Policies. *The Journal of Higher Education*, Vol. 19, V, pp. 244-248.
21. The White House. (2018). *President Donald J. Trump is Ending United States Participation in an Unacceptable Iran Deal*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trumpending-united-states-participationunacceptable-iran-deal/>.
22. Department of Defense of the United States of America. (2018). *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America*. Retrieved from <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.
23. The White House. (2015). *The Historic Deal that Will Prevent Iran from Acquiring a Nuclear Weapon*. Retrieved from <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>.
24. The White House. (2006). *A National Security Strategy of the United States of America*. Washington DC. Retrieved from <http://goodbadstrategy.com/wp-content/downloads/NSS2006.pdf>.
25. Arms Control Association. (2020). *Timeline of Nuclear Diplomacy with Iran*. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran>.
26. United Nations. (2015). *UN Security Council, Adopting Resolution 2231, Endorses Joint Comprehensive Agreement on Iran's Nuclear Programme*. Retrieved from <https://www.un.org/press/en/2015/sc11974.doc.htm>.

Mocherna Nadiia. U.S. FOREIGN POLICY TOWARDS IRANIAN NUCLEAR THREAT FROM BILL CLINTON TO DONALD TRUMP ADMINISTRATION

Modern international relations are characterized by escalating contradictions between key states, regional and world economic, political and religious centers. Iran's nuclear threat remains one of the most pressing issues in the history of US foreign policy. US-Iran relations have a long history, accompanied by rather ambiguous periods of partnership and full support, as well as conflict, pressure, sanctions and a willingness to take decisive action, including military action.

Key words: *changes and continuity, internal and external factors, Iranian nuclear threat, US foreign policy, Iran, nuclear program.*

УДК 327:004 (061.1ЄС)

Вікторія Романченко

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 НА КІБЕРЗАГРОЗИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У публікації розглянуто основні групи кіберзагроз в ЄС від початку пандемії коронавірусу COVID-19. Базуючись на офіційних звітах правоохоронних органів та Агентства Європейського Союзу з питань кібербезпеки, систематизовано види кіберзагроз за частотою появи та розглянуто деякі з найбільших кібератак в країнах Євросоюзу за останні два роки. Наголошується на підвищенні активності кіберзлочинців від початку пандемії коронавірусу COVID-19 та на важливості міжнародного співробітництва в протидії кіберзагрозам.

Ключові слова: кібератака, кіберзлочин, кібербезпека, Європейський Союз (ЄС), пандемія, ENISA.

В сучасних умовах швидкого розвитку інформаційних технологій проблема запобігання кіберзагрозам та забезпечення кібербезпеки гостро постає перед суспільством, органами державної влади, окремими громадянами та міжнародними інституціями. Надзвичайні темпи глобалізації сприяли появі нового, ще більш загрозливого виклику – пандемії коронавірусу COVID-19, який вніс свої корективи практично у всі сфери життя цивілізованого суспільства, і система кібербезпеки окремих держав та міжнародних утворень не стала виключенням. Через збільшення кількості кібератак на Євросоюз від початку пандемії виникає необхідність в детальнішому аналізі даної тенденції. Аналіз взаємозв'язку між несподіваною кризою в системі охорони здоров'я в ЄС та зростанням рівня кіберзлочинності дозволить удосконалити існуючу систему кібербезпеки, яка в перспективі буде більш стійкою до подібних потрясінь. З огляду на нещодавнє започаткування діалогу з кібербезпеки між ЄС та Україною і спільну заяву за підсумками 23-го Саміту Україна – Європейський Союз, дослідження функціонування системи кібербезпеки в ЄС та аналіз можливостей подальшої співпраці є особливо актуальним для вітчизняних науковців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правові та організаційні засади кібербезпеки в Європейському Союзі досліджували А. Грубінко, Я. Заєць, І. Огороднікова. В. Гавриляк розглядав концептуальні положення

Стратегії кібербезпеки Євросоюзу на цифрове десятиліття. В. Батиргареева, О. Шинкарук, О. Клименко та М. Гуцалюк проаналізували питання протидії кіберзлочинності під час пандемії COVID-19 в Україні та світі.

Мета та завдання. Метою даної статті є визначення специфіки впливу пандемії COVID-19 на основні загрози кібербезпеці в Європейському Союзі. Для досягнення зазначеної мети було виокремлено такі завдання: розглянути основні групи кіберзагроз в ЄС з початку пандемії COVID-19; проаналізувати деякі з найбільших кібератак за останні два роки; виявити основні аспекти впливу пандемії на види кіберзагроз в ЄС.

Виклад основного матеріалу. В жовтні 2021 року ENISA (Агентство Європейського Союзу з питань кібербезпеки) опублікувало дев'ятий щорічний звіт ENISA Threat Landscape (ETL) 2021, в якому розглянуто найбільш поширені загрози та ключові тенденції у сфері кібербезпеки за період з квітня 2020 по липень 2021 року [6].

У звіті виокремлюється дев'ять груп загроз кібербезпеці: програми-вимагачі, шкідливе програмне забезпечення, криптоджекінг, загрози, що пов'язані з електронною поштою, загрози для даних, загрози доступності та цілісності, дезінформація, не зловмисні загрози, атаки ланцюгів поставок. Останній зі згаданих груп загроз, через її особливу популярність, було присвячено окремий звіт.

Одними з найбільш поширених загроз кібербезпеці в ЄС на даний момент є програми-вимагачі (ransomware). Програми-вимагачі або ж хакерські атаки з метою викупу – це різновид зловмисної хакерської атаки, при якій зловмисники шифрують дані організації і вимагають оплати за відновлення доступу [6]. У деяких випадках зловмисники можуть також викрасти інформацію організації і вимагати додаткову плату в обмін на нерозголошення інформації владі, конкурентам або громадськості. Від початку пандемії частими жертвами таких атак стали заклади охорони здоров'я. Так, 13 квітня 2020 року була здійснена кібератака на університетську лікарню міста Брно в Чеській Республіці, через яку медичний персонал був змушений закрити доступ до відомчої ІТ-мережі, відкласти заплановані операції та перенаправити пацієнтів в найближчі альтернативні заклади охорони здоров'я [7]. Очевидно, що заклади охорони здоров'я в умовах коронавірусної кризи не можуть дозволити довготривале блокування своїх систем, тому програми-вимагачі не тільки ускладнюють оперативну медичну діяльність, але й можуть призвести безпосередньо до смертельних випадків. Так, у вересні 2020 року програма-вимагач завадила нормальній роботі університетської клініки у Дюссельдорфі,

через що пацієнта довелось терміново перевозити в іншу лікарню. Через затримку в наданні необхідної медичної допомоги пацієнт не вижив, а німецька влада почала розслідування за підозрою в ненавмисному вбивстві з необережності [3].

В ETL 2021 зазначається, що криптовалюта залишається найбільш поширеним методом виплати. Тепер зловмисники надають перевагу отриманню викупу в криптовалюті Monero через її підвищу анонімність і неможливість відслідковування транзакцій. Крім того, за останній рік середня сума викупу зросла вдвічі.

Ще однією вагомою кіберзагрозою є шкідливе програмне забезпечення (malware), тобто, будь-яке програмне забезпечення або код, призначені для виконання шкідливого несанкціонованого процесу, що матиме негативний вплив на конфіденційність, цілісність або доступність системи. Прикладами шкідливих програм можуть бути віруси, черв'яки, троянські коні або інші об'єкти на основі коду, які заражають хост. За звітний період кількість атак шкідливого ПЗ в Європі скоротилась більш ніж на 40% і однією з причин такої статистики є пандемія коронавірусу. Оскільки протягом карантину співробітники більше працювали з дому та використовували власних Інтернет-провайдерів та персональні комп'ютери, вони не мали відповідного рівня захисту та виявлення, що обмежує видимість зараження шкідливими програмами. У зв'язку з цим, сформувався прогалина в статистичних даних, які базуються на виявлених вірусах тільки в корпоративному середовищі.

Протягом звітного періоду ENISA повідомляє про зростаючу тенденцію до криптоджекінгу, що може бути пов'язано з нестабільністю на ринку криптовалют, яка спостерігалася протягом того ж періоду. Криптоджекінг або прихований криптомайнінг – це вид кіберзлочинності, при якому злочинець таємно використовує обчислювальні потужності жертви для генерації криптовалют. Зазвичай це відбувається, коли жертва мимоволі встановлює програму з шкідливими скриптами, які дозволяють кіберзлочинцю отримати доступ до їх комп'ютера або інших пристроїв, підключених до Інтернету, наприклад, перейшовши за невідомим посиланням в електронному листі або відвідавши заражений веб-сайт. Детальний аналіз взаємозв'язку між пандемією коронавірусу та змінами на ринку криптовалют було здійснено дослідниками з Гамбурзького університету Хадар Ю. Яботинськи і Рої Сарелом. Зокрема, науковці виявили позитивну кореляцію між кількістю нових випадків COVID-19 (а також нових смертей) і ринковою капіталізацією криптовалют, що є першою ознакою висхідного руху на ринку [9].

Загрози, пов'язані з електронною поштою, протягом ряду років незмінно займають високе місце в списку основних загроз в ETL. Фішинг, як основний вид з даної категорії кіберзагроз, спрямований на крадіжку важливої інформації, такої як номери кредитних карт і паролі, в цілому пов'язаний не стільки з технічними вразливостями інформаційних систем, скільки з обізнаністю кінцевих користувачів і використанням властивої людям довіри до повідомлень по електронній пошті. Як зазначає В. С. Батиргареева, пандемія COVID-19 дала суттєвий поштовх до процвітання цієї категорії кіберзагроз в ЄС, оскільки за період карантину значно зросла присутність людей в Інтернеті та їх потреба в спілкуванні, а кіберзлочинці частіше почали вдаватись до методів соціальної інженерії [1].

В звіті ETL 2021, Агентство Європейського Союзу з питань кібербезпеки окремий розділ відводить загрозам, націленим на джерела даних з метою отримання несанкціонованого доступу, розкриття, дезінформації і т.д., в першу чергу акцентуючи увагу на різкому збільшенні витоків даних в секторі охорони здоров'я. Витік даних може статися в результаті кібератаки, інсайдерської роботи, ненавмисної втрати або розкриття даних. Наприклад, у грудні 2020 року піддалося кібератаці Європейське агентство з лікарських засобів (EMA). Розслідування досі триває, але воно вже показало, що деякі документи, які стосуються ліків і вакцин проти COVID-19, до яких був отриманий незаконний доступ, просочилися в Інтернет [5].

Доступність і цілісність інформації також часто є об'єктами безлічі загроз і атак, серед яких найбільше виділяються розподілені атаки на відмову в обслуговуванні (англ. DoS attack, DDoS attack, (Distributed) Denial-of-service attack) і веб-атаки. Від початку пандемії кількість DdoS-атак значно зросла по всьому світі (у 2020 році їх зафіксовано на 1,6 мільйона більше, ніж у 2019 році). В травні 2021 року в Бельгії відбулась DdoS-атака, націлена на більш ніж 200 організацій, включаючи уряд і парламент, що призвело до відключення Інтернету в частині країни [4]. Окрім того, у вересні 2020 року угорські банки і телекомунікаційні служби постраждали від DDoS-атак, що виходили з Росії, Китаю і В'єтнаму. Цікаво, що за даними Європолу, “потенціал загрози DDoS-атак вище, ніж його поточний вплив в ЄС” [08].

В епоху пандемії COVID-19 значно посилювалися дезінформаційні атаки, які, зокрема, націлені на довіру людей до вакцин. Фармацевтичні компанії Pfiser, Moderna, AstraZeneca та Johnson & Johnson в 2021 році часто ставали об'єктами кампаній з дезінформації щодо впливу та ефективності вакцин проти COVID-19. Окрім того, як наслідок поширення неправдивої інформації через

мережу Інтернет, 5G (п'яте покоління мобільних мереж) серед деяких груп людей вважалось відповідальним за поширення коронавірусу, що навіть призвело до фізичних атак на телекомунікаційні вежі [6].

Тенденція до збільшення кількості кібератак не оминула і Україну, оскільки впродовж 2020 року тут було зареєстровано понад 5 000 кіберзлочинів. Тим не менш, згідно з дослідженням вітчизняних науковців, правоохоронні органи України не завжди є готовими до новітніх загроз кібернетичній безпеці, тому необхідним є перегляд та доповнення чинних нормативно-правових актів в даній сфері [2]. В протидії кіберзагрозам також особливо корисним може стати використання досвіду інших країн, зокрема, країн-членів ЄС, які зараз стикаються з аналогічними викликами.

Висновки. Як бачимо, пандемія посилила активність кіберзлочинців та вплинула на поширеність різних видів кіберзагроз в ЄС. Зокрема, збільшилась кількість атак програм-вимагачів та DdoS-атак на критично важливі об'єкти інфраструктури, зокрема заклади охорони здоров'я. Частіше страждати від кібератак стали й окремі користувачі Інтернету, чисельність та активність яких від початку пандемії значно зростає. Зловмисники, користуючись потребою людей в комунікації частіше почали вдаватись до фішингу, криптоджекінгу та загроз, пов'язаних з електронною поштою. Особливо небезпечною з огляду на епідеміологічну ситуацію в Європі та світі є поширення дезінформації про коронавірус. Очевидно, що розвиток кіберзлочинності є проблемою не тільки ЄС, тому необхідним має бути посилення кооперації правоохоронних органів, спеціалізованих агентств країн-членів, третіх країн та інших міжнародних організацій для розробки нових підходів і методів для запобігання та боротьби з кіберзагрозами.

1. Батиргарєєва В. С. Основні тенденції кіберзлочинності карантинного періоду та протидія їй. Вісник асоціації кримінального права України. 2021. № 1(15). С. 207-224. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/237174> (дата звернення: 18.01.2022).

2. Шинкарук О. М. Стан та особливості протидії кіберзлочинності в Україні в умовах пандемії COVID-19. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 3 (13). С. 68-76. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3975> (дата звернення: 18.01.2022).

3. A Patient Dies After a Ransomware Attack Hits a Hospital. URL: <https://www.wired.com/story/a-patient-dies-after-a-ransomware-attack-hits-a-hospital> (дата звернення: 18.01.2022).

4. Belgium's parliament and universities hit by cyber attack. URL: <https://www.euronews.com/2021/05/05/belgium-s-parliament-and-universities-hit-by-cyber-attack> (дата звернення: 18.01.2022).
5. Cyberattack on EMA — update 5. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/news/cyberattack-ema-update-5> (дата звернення: 18.01.2022).
6. ENISA Threat Landscape 2021. URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2021> (дата звернення: 18.01.2022).
7. EU cyber defence during and beyond the COVID-19 pandemic. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-003061_EN.html (дата звернення: 18.01.2022).
8. Europol, Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2020. URL: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2020> (дата звернення: 18.01.2022).
9. Jabotinsky H. Y., Jabotinsky, Sarel R. How Crisis Affects Crypto: Coronavirus as a Test Case. 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3557929> (дата звернення: 18.01.2022).

References:

1. Batyrhareieva V. S. (2021). Osnovni tendentsii kiberzlochynnosti karantynnoho periodu ta protydia yii [The main trends of cybercrime in the quarantine period and counteracting it]. *Visnyk asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 1(15). P. 207-224. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/237174> [in Ukrainian].
2. Shynkaruk O. M. (2021). Stan ta osoblyvosti protydii kiberzlochynnosti v Ukraini v umovakh pandemii COVID-19 [Status and features of combating cybercrime in Ukraine in the context of the COVID-19 pandemic]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vyp. 3 (13). P. 68-76. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3975> [in Ukrainian].
3. A Patient Dies After a Ransomware Attack Hits a Hospital. URL: <https://www.wired.com/story/a-patient-dies-after-a-ransomware-attack-hits-a-hospital>
4. Belgium's parliament and universities hit by cyber attack. URL: <https://www.euronews.com/2021/05/05/belgium-s-parliament-and-universities-hit-by-cyber-attack>.

5. Cyberattack on EMA — update 5. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/news/cyberattack-ema-update-5>.
6. ENISA Threat Landscape 2021. URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2021>
7. EU cyber defence during and beyond the COVID-19 pandemic. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-003061_EN.html
8. Europol, Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2020. URL: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2020>.
9. Jabotinsky H. Y., Jabotinsky, Sarel R. (2020) How Crisis Affects Crypto: Coronavirus as a Test Case. URL: <https://ssrn.com/abstract=3557929>

Viktoriia Romanchenko IMPACT OF THE CORONAVIRUS COVID-19 PANDEMIC ON CYBER THREATS IN THE EUROPEAN UNION

The publication examines the main groups of cyber threats in the EU since the beginning of the COVID-19 coronavirus pandemic. Based on the official reports of law enforcement agencies and the European Union Agency for Cyber Security, the types of cyber threats are systematized by frequency of appearance and some of the largest cyber attacks in the EU countries over the past two years are considered. It emphasizes the increased activity of cyber criminals since the beginning of the COVID-19 coronavirus pandemic and the importance of international cooperation in countering cyber threats.

Key words: cyberattack, cybercrime, cyber security, European Union (EU), pandemic, ENISA.

УДК 327 (410)

Тарас Тимофій

ПІДГОТОВКА ПОЗИЦІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ЧОЛІ З ТЕРЕЗОЮ МЕЙ У ПЕРЕГОВОРАХ BREXIT

У даній статті розглядається загальний опис бачення розвитку виходу Великобританії з Європейського Союзу, аналізується політика прем'єр-міністра Великобританії 2016-2019 років Терези Мей з приводу ведення діалогу з Європейським Союзом та самим парламентом Великобританії

Крім того, детально описується позиція Парламенту Великобританії який поділився на два табори: за та проти виходу з ЄС. проводиться ретроспективна оцінка референдуму 23 червня 2016 року.

Ключові слова: *Брекзит, Великобританія, Тереза Мей, Парламент, європейський союз, міністр закордонних справ, суспільство, міжнародна співпраця, палата громад.*

Brexit – референдум, який відбувся у Сполученому Королівстві та Гібралтарі 23 червня 2016 року, на якому підняли питання про те, чи доцільно було Великобританії бути членом Європейського Союзу.

Однією з головних причин виходу Великобританії з Європейського Союзу є бажання Туманного Альбіону відстояти свою унікальність. На думку експертів, більшість британців вважають, що їхня рідна країна повинна мати особливий статус в ЄС, навіть якщо вона не є лідером. Політики вміло використали ці настрої, сподіваючись підвищити їх видимість напередодні виборів. Поступово ситуація погіршилася до межі, що призвело до Brexit. Варто також зазначити, що більшість британців вважають недоречним підтримувати Європейський Союз і продовжувати вливати в його економіку кошти.

Прихильники виходу з ЄС вважають, що без Європейського Союзу їхня країна змогла б використати ці гроші на власний розвиток та покращення якості життя британців. Нинішня імміграційна ситуація зміцнила британців у вірі в правильності такого вибору. Хоча Великобританія фактично не є членом Шенгенської угоди, вона зобов'язана приймати громадян ЄС з інших держав-членів на свою територію. Наплив великої кількості біженців, а також подальші терористичні атаки та злочини зміцнили думку громадськості про те, що без Європейського Союзу Великобританія жила б краще.

Постановка проблеми. Тривалий період пошуку та становлення ефективної взаємодії Великобританії з країнами Західної Європи після вступу в ЄС не вирішив конфліктів, пов'язаних із захистом національної автентичності і не запобіг боротьбі за лідерські позиції, як у внутрішній спільноті, так і поза її межами. З врахуванням всіх позитивних якості інтеграційного росту та розвитку, протягом всього часу Великобританія нашоувалась на ризики виходу з Європейського Союзу, тим часом в жителів Великобританії все більш закріплювалась концепція власного незалежного проекту майбутнього. Відтак, Brexit виявився логічним після ефектом всієї низки об'єктивних та суб'єктивних передумов, що були сформовані в результаті еволюційного розвитку британського соціально-політичного простору. З врахуванням вище перелічених обставин, стає доречним розглянути перспективи подальших взаємин Великобританії та Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень. Тематиці Брекзиту присвячений великий масив наукової літератури. Британський професор Ананд Менон у своїх працях ґрунтовно досліджує відносини між Великобританією та ЄС *напередодні та після Брекзиту*. Серед авторів слід відзначити Джонатана Портеса, який дослідив проблему міграції з континентальних країн ЄС до Великобританії як одну з причин Брекзиту і як вагомий фактор впливу на британську політику *навіть після її виходу з ЄС*. Взаємодію зовнішньополітичних факторів і Брекзиту проаналізував у своїй праці *Трібод Харроіс*. Також слід відзначити наукову працю Брендана Донеллі, яка присвячена аналізу позиції Великобританії до ідей і проектів так званого єврофедералізму, тобто течії суспільно-політичної думки, представники якої висловлювали протилежні до євроскептицизму ідеї і на противагу дезінтеграційним процесам докладали зусилля для поглиблення євроінтеграції з метою поступового перетворення ЄС у федеративну державу. Як відзначає Б. Донеллі, негативна реакція британських еліт та населення на задуми єврофедералістів стала однією з причин Брекзиту.

Постановка завдання. В ході дослідження, нами зроблена спроба проаналізувати відносини між Прем'єр Міністрів Великобританії того часу Терези Мей, Парламенту Великобританії та Європейським Союзом.

Мета дослідження – з'ясувати політику Прем'єр Міністра Великобританії Терези Мей та причини програшу Консервативної партії на позачергових парламентських виборах, в результаті яких партія втратила більшість у парламенті.

Постановка проблеми. Питання щодо виходу Великої Британії зі складу Європейського Союзу поділило британське суспільство та політичний істеблїшмент приблизно порівно. Ситуація була ускладнена також тим, що правляча консервативна партія спочатку сама на чолі з прем'єр-міністром Д. Кемероном активно виступала за проведення такого референдуму, з метою посилення своєї позиції на переговорах щодо отримання «особливого статусу» країни в рамках Союзу. Однак після отримання бажаних поступок частина консервативної партії не пішла за своїм лідером (який почав виступати за залишення Великої Британії у складі ЄС на нових умовах), а продовжувала виступати за вихід з Союзу – на певних умовах, які обіцяла досягти новий лідер Тереза Мей. В той же час, основна опозиційна сила – лейбористська партія, зайняла позицію, схожу з підходам консервативного уряду і агітує за те, щоб країна залишилася в ЄС. Такі ж позиції зайняла і більшість підприємницької спільноти, що певною мірою нейтралізувало анти-єєсівську агітацію, яку вели представники деяких інших політичних сил, в першу чергу, Партія Незалежності Об'єднаного Королівства [1]. У червні 2016 року, після відставки Девіда Камерона Тереза Мей оголосила про свій старт на виборах лідера Консервативної партії. Вона виграла перший тур голосування 5 липня 2016 року з великим відривом від інших кандидатів, отримавши 50 % голосів, а 7 липня виграла також другий тур голосування серед консерваторів – членів парламенту [2].

Остаточний вибір лідера партії та майбутнього прем'єра повинен був відбутися 7 вересня шляхом голосування всіх членів партії, але суперник Терези Мей – міністр енергетики Андреа Ледсом 11 липня відмовилась від участі у виборах. Тереза Мей цього ж дня стала лідером Консервативної партії. 13 липня королева Єлизавета II прийняла відставку Девіда Камерона і доручила сформувати новий уряд країни Терезі Мей. Тереза Мей, яка не пропрацювала на своїй посаді й трьох повних років, зрештою була усунута з неї внаслідок позиційної боротьби всередині її власної Консервативної партії. Вона намагалася досягти своєї останньої мети майже з нечуваним заповзяттям, кажуть деякі її соратники по партії, що залишилися їй вірними. Натомість її опоненти вважають, що Мей була при цьому вже занадто впертою [3]. Вона прагнула за будь-яку ціну домогтися ухвалення узгодженої нею з Брюсселем угоди про вихід Великобританії з Євросоюзу у нижній палаті британського парламенту, де вона вже давно не мала підтримки більшості депутатів.

Після ухвалення цього рішення Мей обіцяла добровільно піти у відставку. І наступною фазою Brexit, під час якої вестимуться переговори щодо майбутніх

відносин між Лондоном і Брюсселем, має опікуватися вже наступник Мей. Британські парламентарі тричі сказали «ні» угоді про Brexit, що поставило Великобританію під загрозу нерегульованого виходу з ЄС, так званого «жорсткого Brexit». Парламент країни загруз у хаотичних голосуваннях з цього питання. Терезі Мей довелося спочатку у березні, а потім і у квітні відтермінувати вихід з ЄС та просити Брюссель надати їй для цього додатковий час. Також, Тереза Мей анонсувала останню спробу домогтися ухвалення угоди про Brexit у парламенті. Проти цього виступили як прихильники, так і критики Brexit. А перед цим зазнали цілковитого краху спроби Мей домовитися з опозиційною Лейбористською партією щодо підтримки угоди в парламенті [4].

До референдуму про вихід Великобританії з ЄС, який відбувся 23 червня 2016 року, Тереза Мей належала до табору політиків, які виступали за збереження за королівством членства в ЄС. Вона хотіла, щоб її країна залишилася у Євросоюзі. Після відставки прем'єра Девіда Кемерона Тереза Мей, яка тоді обіймала посаду міністерки внутрішніх справ, взяла на себе обов'язок врегульовано вивести країну з ЄС. Після того, як Тереза Мей стала прем'єркою, вона керувалася гаслом «Brexit означає Brexit» та запевнила, що поважатиме та втілить у життя волю народу, висловлену на референдумі. Цю фразу вона повторювала постійно – і під час публічних виступів, і під час кожного раунду переговорів у Брюсселі – і навіть тоді, коли вже стало зрозуміло, що Brexit є набагато складнішим процесом, ніж собі могли уявити британці. Завдяки цьому британську прем'єрку навіть почали називати «Мей-ботом», тобто гібридом робота і політика [12].

Тереза Мей заявила, що народ Великобританії проголосував за вихід з ЄС, і Уряд країни поважатиме його бажання. Аргументуючи позицію Великобританії перед переговорами щодо виходу з ЄС Тереза Мей апелювала до ст. 50 Договору про Європейський Союз з метою розпочати процес виходу до кінця березня 2017 року. Стверджувалось, що на відміну від більшості переговорів, ці переговори йтимуть не про об'єднання двох різних систем, а про управління постійною співпрацею Великобританії та ЄС. Основна увага буде зосереджена не на усуненні існуючих бар'єрів або виробленні певних засобів захисту, а на створенні нових правил гри [13].

Також, Тереза Мей зазначила: «зв'язки між Великобританією та рештою Європи є численними і давніми – і виходять за рамки просто ЄС. Вони варіюються від спільної прихильності до НАТО, до спільних цінностей, які покладено в основі наших суспільств, таких як демократія та верховенство права. Великобританія хоче, щоб ЄС досяг успіху. Дійсно, це в наших

інтересах, щоб він процвітав політично та економічно, і міцне нове партнерство з Великобританією допоможе цьому. Ми сподіваємось, що на майбутніх переговорах ЄС керуватиметься принципами, викладеними в Договорах про ЄС, щодо високого рівня міжнародної співпраці та добросусідства» [14]. Важливим документом слід вважати «Вихід Великої Британії та нове партнерство з Європейським Союзом», опублікований у лютому 2017 року. У цьому документі 17 січня 2017 р. Прем'єр-міністр виклав 12 принципів, якими керуватиметься уряд у виконанні демократичної волі народу Великобританії щодо виходу з ЄС :

1. Забезпечення прозорості та чіткості у переговорах;
2. Велика Британія самостійно регулює своє законодавство;
3. Посилення Союзу;
4. Збереження сильних історичних зв'язків з Північною Ірландією та підтримка Єдиного міграційного простору;
5. Контроль міграції;
6. Захист прав громадян ЄС у Британії та навпаки;
7. Захист прав на роботу;
8. Забезпечення вільної торгівлі з європейськими ринками;
9. Самостійне укладання нових торгових договорів з третіми державами;
10. Збереження Великої Британії як центру науки та інновацій;
11. Кооперація у боротьбі зі злочинцями та терористами.

Отже у документі «Вихід Великої Британії та нове партнерство з Європейським Союзом» було викладено основу для цих 12 пріоритетів та широку стратегію, яка об'єднувала їх у формуванні нового стратегічного партнерства між Великобританією та ЄС. Цей документ викладав план Уряду щодо забезпечення міцного нового партнерства, яке Великобританія намагатиметься побудувати з ЄС [15].

Пропрацювавши на посаді дев'ять місяців, у квітні 2017-го року Тереза Мей несподівано оголосила про дострокові парламентські вибори. Вона таким чином сподівалася зміцнити власні позиції під час переговорів з ЄС. Але відбулося зворотне: вибори обернулися катастрофою для прем'єрки та її Консервативної партії, яка втратила 13 місць та більшість у парламенті. Мей довелося докласти зусиль, щоб сформувавати уряд меншості, який опирався на підтримку північно-ірландської Демократичної юніоністської партії. Під час прем'єрства Терези Мей у Великобританії було скоєно кілька терористичних актів. Крім того, у червні 2017-го року сталася масштабна пожежа у 24-

поверховому житловому будинку у Лондоні, яка забрала життя 72-х осіб. Наступного дня Тереза Мей відвідала місце трагедії, але не зустрілася при цьому з людьми, які змогли врятуватися під час пожежі. За це її піддали жорсткій критиці. Згодом вона зізналася, що завжди шкодувала про те, що не зустрілася з врятованими, що виглядало так, ніби її не турбує їхня доля [16].

В інших сферах діяльності Тереза Мей також наражалася на критику. Наприклад, їй так і не вдалося виконати обіцянки боротися проти несправедливості у британському суспільстві та «зробити Великобританію країною, яка працює для усіх». Ці обіцянки, які Тереза Мей дала ще під час своєї першої промови на посаді у липні 2016-го року, відійшли на задній план на тлі драми навколо Brexit. Практично від самого початку прем'єрства Тереза Мей піддавалася жорстким нападкам не лише з боку зятяних прихильників Brexit, але й із боку її власних однопартійців. Спочатку суперечки викликала так звана «біла книга» Мей, у якій було викладено бачення майбутніх економічних відносин з ЄС. Її план створити після Brexit зону вільної торгівлі з Євросоюзом став приводом для відставки глави МЗС Бориса Джонсона та міністра з питань Brexit Девіда Девіса. Протягом важких переговорів з Брюсселем у Лондоні змінилися ще два наступні міністри з питань Brexit. Головний представник ЄС у переговорах про Brexit Мішель Барньє неодноразово висловлював свій подив щодо того, як хаотично і непрофесійно Лондон проводить переговори [17].

Насамкінець до суперечок всередині Палати громад та Консервативної партії призвело, у першу чергу, питання кордону між Великобританією та Ірландією. Згідно з угодою про Brexit, про яку Тереза Мей домовилася з ЄС, після виходу зі складу блоку на острові Ірландія мав би діяти так званий механізм "backstop". Він передбачає, що після Brexit, поки не буде знайдене краще рішення, уся Великобританія залишатиметься у митному союзі ЄС – для того, щоб між Ірландією, яка є членом ЄС, та Північною Ірландією, яка входить до складу Сполученого Королівства, не потрібно було запроваджувати прикордонний контроль зі шлагбаумами та митними постами [18].

Прихильники жорсткого Brexit виступили категорично проти backstop – це стало однією з основних причин, чому Терезі Мей так і не вдалося зібрати більшість голосів у парламенті. Можливо, вона також не розраховувала й на те, що Євросоюз до останнього виступатиме проти британців під час Brexit єдиним фронтом. Врешті-решт 24 травня 2019 року Тереза Мей зробила заяву про відставку перед 10 годиною ранку за лондонським часом у традиційній резиденції британських прем'єр-міністрів [19]. Рішення про відставку було

ухвалено після зустрічі з головою комітету «1922» депутатів-консерваторів, так званих «бакбенчерів», або ж парламентарів-консерваторів, які не мають урядових посад, Сером Грегемом Брейді. Саме Сер Грегем дав Терезі Мей чітко зрозуміти, що вона не має жодних шансів здобути парламентську підтримку її плану «розлучення» із Євросоюзом. Ба більше, Сер Грегем відверто заявив, що члени Консервативної партії втратили довіру до Терези Мей [20]. Колишній голова державної служби Британії Гас О'Доннелл доволі промовисто визначив ситуацію навколо Терези Мей, як класичний випадок, коли консервативні «важковаговики» просто «приставили пістолет» до голови прем'єр-міністра, не залишивши Терезі Мей жодних інших варіантів, окрім як подати у відставку.

Провідні міністри уряду Мей під проводом міністра закордонних справ Джеремі Ганта заявили прем'єрові, що не підтримають її план виходу з ЄС на четвертих парламентських слухань, оскільки цей план містив можливість другого референдуму. Попри все, у своїй промові Мей зазначила, що вважає правильною свою тактику на посаді прем'єра, коли вона просувала свій курс до кінця, попри складні умови і розбіжності у думках навіть із власними однопартійцями. Але, за її словами, саме з огляду на інтереси країни, вона вирішила, що мусить залишити прем'єрську посаду і дати можливість новому керівникові держави здійснювати подальші кроки на цій посаді. «Я вважаю, що з мого боку було правильним наполегливо вести свій курс, навіть коли шанси на успіх були незначними. Але саме тепер мені стало цілком очевидно, що з огляду на інтереси країни, наспів час для нового прем'єр-міністра повести нашу країну уперед», – заявила прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей [21].

1. Ананьева Е.В. Брекзит: предыстория и причины. Международная жизнь. 2018. № 2. С. 22-35.

2. Бабынина Л.О. Великобритания и ЕС: перспективы сотрудничества. Современная Европа. 2018. № 4. С. 57-67.

3. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади [пер. з англ. Г. Лелів]. Львів : Літопис, 2012. 168 с.

4. Великобритания: эпоха реформ / под ред. А. А. Громько. Москва : Весь Мир, 2007. 536 с.

5. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу [2-ге вид., доп. і перероб.]. Київ: Вид. дім "КиєвоМогилянська Академія", 2011. 395 с.

6. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика : пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2011. 464 с.
7. Гранчак Т. Brexit: результати, наслідки, прогнози. Інформаційноаналітичний журнал. 2017. №12. С. 33-39.
8. Грицяк І., Говоруха В., Стрельцов В. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: Підручник / За заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. 620 с.
9. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2014. 656 с.
10. Грубінко А.В. Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом. Європейські історичні студії. 2015. № 1. С. 6–17.
11. Дерєга В.В. Характерні риси й особливості розширення ЄС. Світова та європейська інтеграція: Навч. посіб. / За ред. Багмет М. О. Миколаїв: Вид-во МДГУ, 2008. С. 120–139.
12. Грубінко А.В. Європейська політика Великої Британії в контексті проблем та перспектив розвитку СЗППБ ЄС (2010-2014 рр.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 41. С. 175-181.
13. Дилеммы Британии: поиск путей развития / под ред. Ал.А. Громько, Е.В. Ананьевой. Москва: Весь Мир, 2014. - 480 с.
14. Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского союза / отв. ред. Н.К. Арбатова. Москва : ИМЭМО РАН, 2009. 118 с.
15. Європейська інтеграція: навч. посібник. / за ред. М.. Макаренка, Л.І. Хомутенко; [М. І. Макаренко, Л. І. Хомутенко, І. І. Д'яконова та ін.]. Київ : ЦУЛ, 2014. 344 с.
16. Зайцев Б., Коваль Н. Ключові аспекти виходу Великої Британії з ЄС: наслідки для України / Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС : аналітична записка. Київ.: ЦМД, 2019. С. 1-8.
17. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л.В. Губерського. 2-ге вид., виправл і доповн. Київ : Знання, 2012. 759 с.
18. Малихин А.Б. Последствия выхода Великобритании из состава ЕС. Вестник Института экономики Российской академии наук. Москва: 2019. № 4. С. 169-181.

19.Сабадаш В.В., Гаврилова В.В. Економіко-інституційний аналіз наслідків дезінтеграційних процесів у Європейському Союзі. Механізм регулювання економіки. 2016. № 4. С. 127-137.

20.Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. : пер. с англ. Москва : Альпина Паблицер, 2003. 504 с.

21.Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях: навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. 400 с.

References:

1. Ananeva E.V. Brekzyt: predystoryia y prychny. Mezhdunarodnaia zhyzn. 2018. № 2. S. 22-35.

2. Бабына L.O. Velykobrytanyia y ES: perspektyvy sotrudnychestva. Sovremennaia Evropa. 2018. № 4. S. 57-67.

3. Bzhezynskyi Z. Stratehichne bachennia: Ameryka i kryza hlobalnoi vlady [per. z anhl. H. Leliv]. Lviv : Litopys, 2012. 168 s.

4. Velykobrytanyia: epokha reform / pod red. A. A. Нромыко. Moskva : Ves Myr, 2007. 536 s.

5. Vidnianskyi S.V., Martynov A.Iu. Obiednana Yevropa: vid mrii do realnosti. Istorychni narysy pro batkiv-zasnovnykiv Yevropeiskoho Soiuzu [2- he vyd., dop. i pererob.]. Kyiv: Vyd. dim "KyievoMohylianska Akademiia", 2011. 395 s.

6. Heffernen M. Znachennia Yevropy. Neohrafiia ta heopolityka : per. z anhl. Kyiv: Dukh i Litera, 2011. 464 s.

7. Hbranchak T. Brexit: rezultaty, naslidky, prohnozy. Informatsiinoanalitichnyi zhurnal. 2017. №12. S. 33-39.

8. Hrytsiak I., Hovorukha V., Streltsov V. Pravova ta instytutsiina osnovy Yevropeiskoho Soiuzu: Pidruchnyk / Za zah. red. M. Boitsuna, I. Hrytsiaka, Ya. Mudroho ta in. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", 2009. 620 s.

9. Hrubinko A.V. Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain: navch. posib. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan, 2014. 656 s.

10. Hrubinko A.V. Uchast Velykoi Brytanii u yevropeiskii politychnii intehtratsii: mizh atlantyzmom ta yevropeizmom. Yevropeiski istorychni studii. 2015. № 1. S. 6–17.

11. Dereha V.V. Kharakterni rysy y osoblyvosti rozshyrennia YeS. Svitova ta yevropeiska intehtratsiia: Navch. posib. / Za red. Bahmet M. O. Mykolaiv: Vyd-vo MDHU, 2008. S. 120–139.

12.Hrubinko A.V. Yevropeiska polityka Velykoi Brytanii v konteksti problem ta perspektyv rozvytku SZPPB YeS (2010-2014 rr.). Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. 2014. Vyp. 41. S. 175-181.

13.Dylemmy Brytanuu: poysk putei razvytyia / pod red. Al.A. Hromyko, E.V. Ananvoi. Moskva: Ves Myr, 2014. - 480 s.

14.Evropeyzm y atlantyzm v polytyke stran Evropeiskoho soiuzha / otv. red. N.K. Arbatova. Moskva : YMЭMO RAN, 2009. 118 s.

15. Ievropeiska intehratsiia: navch. posibnyk. / za red. M.. Makarenka, L.I. Khomutenko; [M. I. Makarenko, L. I. Khomutenko, I. I. Diakonova ta in.]. Kyiv : TsUL, 2014. 344 s.

16.Zaitsev B., Koval N. Kliuchovi aspekty vykhodu Velykoi Brytanii z YeS: naslidky dlia Ukrainy / Dyplomatychna akademiia Ukrainy imeni Hennadiia Udovenka pry MZS : analitychna zapyska. Kyiv.: TsMD, 2019. S. 1-8.

17.Kopiika V.V., Shynkarenko T.I. Yevropeyskyi Soiuz: istoriia i zasady funktsionuvannia: navch. posib. / za red. L.V. Huberskoho. 2-he vyd., vypravl i dopovn. Kyiv : Znannia, 2012. 759 s.

18. Malykhyn A.B. Posledstviia vykhoda Velykobrytanuu yz sostava ES. Vestnyk Ynstytuta ekonomyky Rossyiskoi akademyy nauk. Moskva: 2019. № 4. S. 169-181.

19. Sabadash V.V., Havrylova V.V. Ekonomiko-instytutsiinyi analiz naslidkiv dezintehratsiinykh protsesiv u Yevropeiskomu Soiuzi. Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. 2016. № 4. S. 127-137.

20.Tэтcher M. Yskusstvo upravleniia hosudarstvom. Stratehyi dlia meniaiushchehosia myra. : per. s anhl. Moskva : Alpyna Pablysher, 2003. 504 s.

21.Iakovenko N.L. Velyka Brytaniia v mizhnarodnykh orhanizatsiiah: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet", 2011. 400 s.

Tymofii Taras PREPARING THE GREAT BRITAIN'S POSITION AT THE HEAD OF THERESA MAY IN THE BREXIT NEGOTIATIONS

This article examines the general vision of Britain's exit from the European Union, analyzes the policy of the Prime Minister of the United Kingdom 2016-2019 Theresa May on dialogue with the European Union and the British Parliament.

Key words: Brexit, Great Britain, Theresa May, Parliament, European Union, Minister for Foreign Affairs, Society, International Cooperation, House of Commons.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Григорів Марина – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Григорук Софія – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Дереш Олександра – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Каракой Вероніка – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Козак Тетяна – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Маріяш Олег – магістрант спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Михайлишин Юлія – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Мочерна Надія – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Романченко Вікторія – магістрантка спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і

міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Тимофій Тарас – магістрант спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».